

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

CUMHURİYET DÖNEMİ KİMLİK İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Kasım DOĞAN

**Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN

MAYIS - 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ KİMLİK İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Kasım DOĞAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez 29/05/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kasım DOĞAN

29.04.2008

ÖNSÖZ

“Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası” konusu, giderek önem kazanan kimlik hususu bağlamında değerli bir yere sahip bulunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında gösterdiği desteklerden dolayı danışman hocam Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN’e, Prof. Dr. Cihangir DOĞAN’a ve her türlü desteklerinden dolayı arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Tez çalışmalarım esnasında desteğini esirgemeyen eşim İlkay DOĞAN’a, ayrıca bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim aileme şükranlarımı sunarım.

29.04.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK İNŞASI	10
1.1. Kimlik.....	10
1.2. Kimlik İnşası.....	13
1.3. Milli Kimlik.....	15
1.4. Türk Kimliği.....	19
1.5. Kimlik İnşasında Türk Kadınının Yeri.....	23
1.6. Kimlik İnşasında (Milli) Eğitimin Rolü.....	29
BÖLÜM 2: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİ	38
2.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi.....	38
2.2. Türk Ocaklarının Kuruluşu.....	65
BÖLÜM 3: 1923–1938 ARASI DÖNEM	69
3.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi.....	69
3.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları.....	75
3.3. Halkevleri.....	84
3.4. Diyanet İşleri Başkanlığı.....	87
3.5. Türk Dil Kurumu.....	89
3.6. Türk Tarih Kurumu.....	98
BÖLÜM 4: 1938–1960 ARASI DÖNEM	104
4.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi.....	104
4.2. Köy Enstitüleri.....	118
SONUÇ VE ÖNERİLER	121
KAYNAKÇA	137
EKLER	144
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri.
- ANAP** : Anavatan Partisi.
- BM** : Birleşmiş Milletler.
- BMM** : Büyük Millet Meclisi.
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi.
- DP** : Demokrat Parti.
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı.
- MHP** : Milliyetçi Hareket Partisi.
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- TCK** : Türk Ceza Kanunu.
- TDK** : Türk Dil Kurumu.
- TOTTTH** : Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti.
- TTTC** : Tarih Tetkik Cemiyeti.
- YÖK** : Yüksek Öğretim Kurumu.

Tezin Başlığı: Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası	
Tezin Yazarı: Kasım Doğan	Danışman: Prof.Dr. H.Musa Taşdelen
Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2008	Sayfa Sayısı: IV (ön kısım) + 143 (tez) + 7 (ekler)
Anabilimdalı: Sosyoloji	Bilimdalı: Sosyoloji
<p>Kimlik, Milli Kimlik ve Türk Kimliği ile ilgili günümüze kadar oldukça fazla sayıda eserler verilmiştir. Bu konuların kapsamı çok geniştir. Ancak kimlik inşası, Cumhuriyet dönemi Türk Kimliğinin İnşası ve devam eden bu inşa sürecinin evreleri ile ilgili nispeten daha dar kapsamlı konulardaki çalışmalara pek de rastlamak mümkün değildir. Bu çalışma; -biz Türkler için çok fazla önemi olan ve büyük ölçüde bakir kalmış bir alandaki boşluğu tespit ederek, bu yönde çalışma yapacak olanlara ve bilgi sahibi olmak isteyenlere genel kapsamlı fikirler verebilecek bir eser olarak literatürde yerini almak- amacını taşımaktadır.</p> <p>Çalışmamız, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası'nın 1960 yılına kadar olan kısmını kapsamaktadır. Bu kapsamda; genel hatlarıyla kimliğimizin kökenlerine inilmekte ve bu temellerin üzerinde yepyeni bir kimlik inşasının nasıl ve ne şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığı incelenmektedir.</p> <p>Bu araştırmada 'Dökümantasyon Metodu' kullanılmıştır.</p> <p>Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası; köklü, güçlü, toplum üzerinde müessiriyeti yüksek kurumsal yapılanmalar ve örgütlenmelerin başarısı nispetinde gerçekleşebilmiş ve oturaklaşabilmiştir. Çalışma içerisinde anlatılan bahse konu kurumların kuruluşları, faaliyetleri, geçirdiği süreçler ve milletimiz üzerindeki etkileri bu varsayımı doğrular niteliktedir. Bu kurumlar vasıtasıyla belli başlı bir takım hedefler tutturulmuş, ancak 1960'a kadar kimlik oluşumu tam olarak tamamlanamamıştır. 1960 yılına kadar ele aldığımız Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası devam eden bir süreç olup, bu süreci işlerken, sırasıyla şu kurumlara başlıklar halinde yer verilmiştir:</p> <p>Türk Ocakları, Halkevleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Köy Enstitüleri.</p>	
Anahtar kelimeler: Kimlik, Kimlik İnşası, Türk Kimliği.	

Title of the Thesis: Identity Development in Republic Era	
Author: Kasım Doğan	Supervisor: Prof.Dr. H.Musa Taşdelen
Date: 29 May 2008	Nu. of Pages: IV (pre text) + 143 (main body) + 7 (appendices)
Department: Sociology	Subfield: Sociology
<p>There has been numerous works done on the topic of identity, national identity, and Turkish Identity up to present day. It is a very diverse topic to study. The stages of development with identity and Turkish Identity in the Republican era and still ongoing developments are not as diversified or easily come acrossed in text. This study, which is of great importance to Turks and for most part not fully studied, needs to fill in some of the missing links. For people who want to research or gain information regarding our topic of Turkish Identity, our purpose is to give generally thorough ideas on this topic, so it has a place in literature texts.</p> <p>Our study encompasses the period of Republic Türkiye's Identity Development in Republican era until 1960. While keeping in mind the general features of our roots, we study how and in what form a new identity can be built on our ancestral roots.</p> <p>This study has employed a 'Documentary Method'.</p> <p>Identity Development in Republic Era has been settled and consolidated proportional to the success of deeply rooted, and strong, institutional systems and organizations which has influence on society. The establishment, activities and evolutions of foundations mentioned in this study and their affects on our society supports our hypothesis. Some of the aims have been met but developing identity has not been completed via these institutions until 1960. Identity Development in Republican Era which we approached the part until 1960 is an ongoing process and while explaining this period these institutions have been given a place in order as they appear:</p> <p>Türk Ocakları, Halkevleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu and Köy Enstitüleri.</p>	
Keywords: Identity, Identity Development, Turkish Identity.	

GİRİŞ

Kimlik bilindiği üzere insanların kendilerini ifade etme biçimidir. İnsanoğlu yaratıldığı günden itibaren hep bu soruya muhatap olmuş ve adeta kendisinin kim olduğunu, nasıl olduğunu, nereden geldiğini ve nereye gideceğini, ne yaptığını, ne yapması gerektiğini, mazisiyle bağlantısını ve atisine ne miras bırakacağını hep düşünmüş, sadece bu beyin jimnastiğiyle kalmamış hep kendisini sorgulaya gelmiştir. İşte bu süreçtir ki herkese bir aidiyet, mensubiyet ihtiyacı hissettirmiştir. Çünkü yeryüzünde yaşayabilmek için bütün insanların birlikte yaşama zorunluluklarının bir realite olduğu, bu işi disipline eden bilim dalının da Sosyoloji olduğu ortadadır.

Tarihi süreç içerisinde, en ilkel topluluklardan günümüze geldikçe, sürecin daha da oturduğu şehirleşme kültürünün, modernleşme süreciyle daha da katı prensiplerle sonuçlandığı görülmektedir. Ancak şunun altını çizmek gerekir ki, insanoğlu yaratılışı itibarıyla sosyal bir varlık olduğundan yeryüzündeki faaliyetlerini icra edebilmek için toplu yaşamak mecburiyetinde olup, tarihten günümüze kadar sosyal tabakaları gereği, sosyal statüleri, ekonomik getirileri, renkleri, cinsiyetleri, coğrafyaları, inançları velhasıl bir insanın kendisine kimlik oluşturmada kullandıkları bütün enstrümanları; fertleri grup, grupları cemaat, cemaatleri cemiyet, cemiyetleri de bilinçli birlik ve de beraberlik anlamında ifadesini bulan ve kimliğin en son ve en detaylı anlamlandırılması olan millet tanımına yükseltip ve o millete mensup olmanın verdiği aidiyet ve bu aidiyetin verdiği sorumluluklar ve bu sorumluluğun yerine getirilmesi neticesinde her şeyde olduğu gibi külfet neticesinde getiri olarak millet olmanın verdiği hak ve kazanımlar ve bu kazanımın bir kimliğin tanımlanmasında doruk noktasına vardığını ifade edebiliriz.

Özgün olarak kimlik meselesini kendi zaviyemizden değerlendirdikten sonra tarihi süreç ve özellikle Cumhuriyet dönemi kimlik inşası başlıklı tezimizde müteselsilen toplumsal kimlik ve kimlik inşasında global olarak kimlik, kimliği inşa eden unsurlar, dolayısıyla milli kimlik meselesi, bizi Türk milletinin bir mensubu olarak milli kimlik ve milli kimlik değerlendirmesinde yegâne aidiyetimiz olan Türk kimliği ve Türk kimliğinin sosyolojik ve tarihi seyri ve bu kimliğin temerküz etmesinde Türk Kadınının yeri, tarihten günümüze kadar hassaten Atatürk'ün Türk kadınına verdiği önem ve ehemmiyet, Cumhuriyet döneminde Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı vb. birçok imkânların verilerek onların yönetimde söz sahibi olmaları, bu vesileyle kimlik

inşasında Türk kadınının rolü ve büyük kazanımları, sonuçta çağdaş medeniyet seviyesinin yakalanması ve Türk kimliğinin adeta kendisini yenilemesi; bu vesileyle her şeyin ana unsuru olan eğitim ve öğretim kurum ve kuruluşlarında gömlek değişimi neticesinde toplumsal kimlik ve kimlik inşasının milletimiz açısından kendisini yenilediği ve mazimizi inkâr etmeden çağdaş normlarla beslenip geliştiğimiz, ifade edilmesinde fayda mülâhaza ettiğimiz hususlardandır.

Cumhuriyet Dönemi kimlik inşasının temelleri Tanzimat Dönemi'ne, hatta daha da eskilere kadar dayanmaktadır. Tanzimat Dönemi'nde şekillenmeye ve farklılaşmaya başlayan kimlik yaklaşımları, Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen inkılâplarla nihai oluşum safhasına girmiştir. 3 Ekim 1839'da Gülhane Meydanı'nda okunan Tanzimat Fermanı ile özellikle hukuki alanda yeni bir anlayış getirilmeye çalışılmış ve bu ferman ile yargıda, idarede ve maliyede yenilikler öngörülmüştür. Toplum ve devlet yapısında önemli bir etki oluşturmasa da Tanzimat Fermanı ile sosyal, siyasi ve hukuki alanlara yönelik olarak toplumda farklı bir bakış açısı oluşmaya başlamıştır.

Tanzimatı takiben yürürlüğe giren Birinci Meşrutiyet Dönemi de, toplumsal kimlik kazanımında kısmi etkilere sahiptir. 1876 yılında 2. Abdülhamit tarafından Kanun-u Esasi'nin ilanı ile başlayan bu süreçte, kamu hukuku alanında ilk defa bir anayasanın kullanılması gündeme gelmiştir. Toplumsal bilinçlenmede bu hareket; padişahın yürütmenin başında olmasına ve yasama faaliyetlerinde nüfuz sahibi olmasına rağmen müteakip gelişmeler açısından büyük önem arz etmektedir.

1876 yılında ilan edilen Birinci Meşrutiyet'le atılan tohumlar, 23 Temmuz 1908 yılında Genç Türklerin de baskısı ile Kanun-u Esasi'nin tekrar kabulünü sağlamıştır. 31 Mart Olayları sonucunda Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ile padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve meclisin yetkileri artırılmıştır. Bu hareket demokratik ve laik bir yapı arz etmese de, gelecekte ilan edilecek sisteme hazırlık olması ve halkta bu yönde farkındalık yaratılması açısından büyük önem arz etmiştir.

Bu dönemde toplumsal kimlik algılarında ciddi farklılıklar görülür. Bu algılama farklılıkları ve yeni bir toplumsal kimlik yaratma düşünceleri genel olarak dört ayrı düşünce akımının doğmasına neden olmuştur. Bu akımlar; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır.

Bahse konu akımlardan ilki olan Osmanlıcılık düşüncesi, Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin savunucuları; Anayasa'nın ilanını, Mebusan Meclisi'nin kuruluşunu, fertlerin sosyal, siyasi ve hukuki eşitliklerini kabul ederek böyle bir akımla Osmanlı toplumu içinde tam bir kaynaşma ve dayanışmanın sağlanacağını iddia etmiştir. Milliyetçilik akımının tamamen tersi bir yaklaşımın sergilendiği bu görüş, kısa sürede sönmüştür.

İslamcılık akımı ise, özellikle 1. Meşrutiyet'in sonlarına doğru büyük gelişme göstermiştir. Teokratik bir devlet düşüncesinin benimsendiği, din ve devlet arasında tam bir kaynaşmanın esas alındığı bu düşünce tarzı, İmparatorluk'un kurtuluşu için Genç Türkler'i ve Meşrutiyet'e dayanan Osmanlıcılık sistemini kabul etmiştir. 2. Abdülhamit tarafından da desteklenen görüş realist temellere oturmadığı için başarılı olamamıştır.

Temelleri 2. Mahmut devrinde atılan Türkçülük akımı, Abdülaziz devrinde gelişme kaydetmiştir. Tarih, coğrafya ve dilde milli bir çerçevenin esas alındığı bu düşüncenin sahipleri devletin kurtuluş ve yükselme çaresini, milli varlığını, milli şuur ve mefkûresi olan Türk unsurunun bir millet halinde oluşmasında, milli varlığı idrak etmesinde aramıştır. Bu akım, Balkan hezimetinden sonra daha fazla gelişme imkânı bulan milli duygularla inkişaf etmiş ve önem kazanmıştır. Ancak yalnız anavatanı düşünmekle yetinmemiş, bütün Türklerin kurtuluş imkânlarını da araştıran Pantürkizm cereyanına doğru yönelmiştir. Daha sonraları Panturanizm şeklinde değişim geçiren bu akım da başarılı olamamıştır.

Temellerini Tanzimat'tan önceki devirlerden alan ve Tanzimat'la güçlenen Batıcılık akımı ise; mahiyeti itibariyle esası, batının sosyal, siyasi ve felsefi görüşlerinde aranması gereken bir devlet anlayışını ifade etmektedir. Diğer düşünce akımlarının gerçekçi olmayan hedef ve ideallerine göre daha realist bir düşünce temeline oturan bu anlayış Cumhuriyetin kurulmasında ve devamındaki faaliyetlerde temel alınmıştır.

Batıcılık dışındaki düşünce akımları her ne kadar gerçekçi olmasalar da, toplumsal kimlik oluşumunda ve 'Cumhuriyet' kavramının geliştirilerek oturaklaştırılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

Cumhuriyet'in İlanı ile birlikte Türkiye Devleti, dünyada eşine az rastlanabilecek türden bir devrim yaşamıştı. Anadolu coğrafyası, 10-15 yıl gibi bir zaman dilimi içerisinde

toplumsal hayatın tüm kesitlerinde önemli değişimlere sahne oldu. On altıncı yüzyılda temelleri atılan ve İmparatorluk'u yavaş yavaş kemiren yozlaşma, alınan tüm tedbirlere rağmen engellenememişti. Dört yüz yıl boyunca oturaklaşan ve kemikleşen bu bozulmuş sistem, tüm kurtarma girişimlerine rağmen yıkılmaya mahkûmdu. Bu mahkûmiyet, bir dâhinin elinde modern bir devletin doğuşuna inkılâp etti.

Elbette böyle bir devrimi gerçekleştirmek hiç de kolay olmamıştır. İcra edilen faaliyetler sistematik bir yaklaşımla ele alındığında; bu faaliyetlerin rastgele olmadığı, her bir yeniliğin belli bir düzen içinde ve sıralı olarak yapıldığı görülebilir. Burada uygulanan icraatların düzeni ve sırası, yirminci yüzyılda olgunlaşmaya başlayan metodoloji bilimine uygunluk arzeder. Atılan her adım, yapılan her iş, söylenen her söz planlı ve metodolojik bir yaklaşımın delillerini oluşturur. Yepyeni bir milli kimlik yaratılırken atılan adımların ahengi, olgunlaşan fikirlerin milli yapıya uyumlaştırılma süreci ve milli yapının bu ağır değişime ayak uydurması, kimlik inşamızın özünün iyi kavranabilmesi açısından dikkat edilmesi gereken hususlardır.

Her ne kadar kökleri daha eskilere dayansa da genel olarak Tanzimat'la başlatılan yenileşme hareketleri, modern bir topluma inkılâp etmeyi başarmıştır. Bir halk hareketi olarak başlayan inkılâp, yeni bir oluşumun da temeli olmuştur. Devrimin her bir unsuru milli bir disiplin içinde ve tavizsiz olarak uygulanmış olup bu aşamalardaki toplumsal disiplin, kimlik oluşumunun vazgeçilmez öğelerinden birisi olmuştur. Hem kamu hem de halk müesseseleri tutarlı bir disiplin içinde halkla da bütünleşerek modern Türkiye'nin tohumlarını atmıştır.

Modern Türkiye'ye inkılâp eden bu halk hareketinin önemli bir diğer özelliği de özveridir. Bireysel bazdan toplumsal seviyeye kadar tüm unsurlar doğrudan ya da dolaylı olarak tarihin ender gördüğü bir özveri ile bu değişimi yakalamayı başarmıştır. Burada kastedilen özveri, Türk Milleti'ne münhasır bir özelliktir ve tarihte benzer seviyede örneğini bulmak pek de mümkün değildir. Asrın lideri ile başlayan topyekûn değişim, milli bir kimliğin yaratılmasında en üst seviyeden en alt seviyeye kadar tüm halk tabakalarından daha önce benzeri görülmemiş şekilde destek almıştır. Her türlü ekonomik zorluğa rağmen insanların hiçbir konuda özveriden çekinmemesi ve mütevazı yaşam ile iktifa etmesi sonucunda devrimler özümserken devletin temelleri de sağlamlaştırılmıştır.

Geçmişini sağlam toplumsal bir ruh ve irade, Ulu Önder Atatürk'ün liderliğinde topyekûn bir savaşa götürülürken milli kimlik inşasının temelleri de bu süreçte atılmaya başlanmıştır. Kazanılan başarılarla yeniden yazılmaya başlayan milli tarih, müteakip dönemdeki çalışmalara da referans olacak niteliklere haizdir. Aynı ülkü etrafında birleşen büyük millet, toplumsal bir kenetlenmenin en güzel örneğini verirken ulusal kimliğe temel olacak en önemli unsurların da oluşmasına vesile olmuştur.

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası'nı 1960 yılına kadar içermektedir. Bu çalışmada, genel hatlarıyla kimliğimizin kökenlerine inilmekte ve bu temellerin üzerinde yepyeni bir kimlik inşasının süreci 1960 yılına kadar incelenmektedir.

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Kimlik, Milli Kimlik ve Türk Kimliği ile ilgili günümüze kadar oldukça fazla sayıda eserler verilmiştir. Bu konuların kapsamı çok geniştir. Ancak kimlik inşası, Cumhuriyet dönemi Türk Kimliğinin İnşası ve devam eden bu inşa sürecinin evreleri ile ilgili nispeten daha dar kapsamlı çalışmalara ise sınırlı miktarda rastlamak mümkündür. Bu çalışma, büyük ölçüde bakir kalmış, ancak biz Türkler için bir o kadar da önemli olan bir alanda bu boşluğu doldurmanın bir adımı olarak önem arz etmektedir. Şüphesiz bu alanda daha fazla sayıda çalışmalar yapılması, kendi kimliğimizi çok daha iyi algılayabilmemiz açısından zorunludur. Yapılacak çalışmalar daha dar kapsamlı olarak hazırlandığı takdirde, bahse konu boşluğun dolması daha verimli olarak gerçekleşecektir. Bu çalışma, Türk Kimliği konusuna nispetle daha dar kapsamlı olmasına rağmen, bu çalışmanın her bir bölümü hatta bazı bölümlerin her bir alt başlığı bile birer çalışma konusu olabilir. Nitekim ikinci ve üçüncü bölümlerde alt başlık olarak bahsi geçen 'Türk Ocakları' hakkında Füsun Üstel'in doktora tezi bulunmaktadır. Ancak bu kadarla kalmak yeterli değildir. Köklü kurumlarımızla inşa edilmeye çalışılan kimliğimiz; gerek her kurum bazında ve gerekse dönem dönem olmak üzere daha fazla sayıda çeşitli çalışmalarla ele alınmalı ve bu çalışmalarla edinilen birikimler toplumumuza aktarılmalıdır. Kurumlarla inşasına gayret edilen kimliğimizin Cumhuriyet'in sadece ilan edildiği yıllarda değil, 1960 yılına kadar geçirdiği evreleri de kapsayacak şekilde ele alındığı bir çalışmanın pek de bulunmaması nedeniyle, bu

eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Mehmet Karakaş'ın 'Türk Ulusçuluğunun İnşası' adlı çalışması, ulusçuluğumuzun kökenleri ekseninde yoğunlaşmış ve detaylanmış bir çalışmadır. Bu çalışmada ise, kimlik inşası kökenlerimizden 1960'a kadar nispeten geniş bir yelpazede ele alınmak suretiyle Cumhuriyet Dönemi inşa süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi ve Sınırlaması

Bu araştırmada 'Dokümantasyon Metodu' kullanılmıştır. Bu kapsamda; öncelikle geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılması esas alınmıştır. Kimlik, Kimlik İnşası, Milli Kimlik, Türk Kimliği, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kültür, Kültür Politikaları, Kültür Değişmeleri, Cumhuriyet Dönemi Tarihi, Kimlik İnşasını Şekillendiren Kurumlar, Anayasa, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Atatürk Milliyetçiliği ve tezin kapsamına çok kısa da olsa girebilecek özellik arzeden çok çeşitli konularda yazılmış olan eserlerin temin edilebilmesi maksadıyla; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi başta olmak üzere çeşitli üniversite kütüphanelerinde mevcut kaynaklara başvurulmuş, kitapların önemli bir kısmı, gerektiğinde yayınevine başvurmak suretiyle satın alınmış, çeşitli bazı kaynaklara ise internet üzerinden ulaşılmıştır.

Kimlik inşası süreci 1960 yılına kadar sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda, inşa sürecinde etkinliği fazla olan belirli kurumlar ele alınırken, bu kurumların 1960 sonrası geçirdiği süreç, kurumlara ilişkin bilgilerin eksik kalmaması için ve günümüze kadar olan süreçlerinin idrak edilmesinin konunun iyi anlaşılması açısından gerekli olduğu öngörüldüğünden, kısaca da olsa ortaya konmuştur. Ayrıca çalışmada, teorik çerçeveyi oluştururken konu hakkında eksiksiz bir biçimde fikir sahibi olunabilmesi amacı ile yer yer 'etnisite'ye yer verilmiştir.

Çalışmanın Varsayımı

Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşası; köklü, güçlü, toplum üzerinde müessiriyeti yüksek kurumsal yapılanmalar ve örgütlenmelerin başarısı nispetinde gerçekleşebilmiş ve oturaklaşabilmiştir. Bu yapılanmalar arasında Türk Ocakları, Halkevleri, Köy Enstitüleri, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı bulunmaktadır.

Çalışmanın İçeriği

Konunun teorik arka planı ile tez hakkında sağlam bir mantıksal örgü kurulabilmesi maksadıyla, ilk bölüm olarak ‘Toplumsal Kimlik ve Kimlik İnşası’ adlı bir bölüme yer verilmiştir. Çalışmanın temel eksenini oluşturması nedeniyle, başlangıçta ‘kimlik’ ve ‘kimlik inşası’ kavramlarının açıklanması önem arz etmektedir. Bu bölümde öncelikle ‘kimlik anlayışı’ en basit şekliyle ele alınmış ve kelimenin etimolojik kökenlerinden bahisle genel bir anlayış bütünlüğü oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine birinci bölümde; Ulusal Kimlik inşa sürecinde egemen güç tarafından kullanılacak metotların bazıları ortaya konmuş, millet, milliyetçilik, milli kimlik, kültür, kültür değişmesi gibi kavramlar teorik olarak açıklanmıştır. Çizilen bu genel teorik çerçevenin üzerine, Türk Milletinin özellikleri, Atatürk, kültürümüz ve Türk Kimliği genel hatlarıyla oturtulmaya çalışılmıştır. Akabinde, Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşamızın önemli bir sacayağını oluşturan Türk Kadınının, modern anlamda kimliğini kazanması yolunda geçirdiği evreler ve Atatürk’ün kadınlarımızın sosyal hayatta ve çalışma sahasındaki gerçek yerlerini almaları konusunda gerçekleştirdiği kazanımlar genel hatlarıyla ifade edilmiştir. Türk Kadınından sonra Kimlik İnşasının yine önemli bir sacayağını oluşturan ‘Eğitim’ konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda, eğitim konusunun ve eğitim-kültür ilişkisinin teorik çerçevesi oluşturulmaya çalışılmış, eğitim politikası, Cumhuriyet döneminde eğitim, milli eğitim ve eğitim programları gibi hususlara yer verilmiş, Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim politikaları tüm yönleriyle genel olarak izah edilmiş ve milli eğitimin günümüzde Türk kimliği inşasının neresinde olduğunun tespiti yapılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, Cumhuriyet Döneminde inşa edilen kimliğimizin nasıl bir temele oturduğu tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ağırlıklı bir biçimde 19. yüzyılın Osmanlı dönemini konu alan bu bunalım seviyesi yüksek ve bir o kadar da sancılı sürecin neler doğurduğu ve nelere yol açtığı sosyolojik açıdan ele alınmıştır. Bu kapsamda; Yeni Osmanlılık, Jön Türkler, 1. ve 2. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, 19. yüzyıl Osmanlı Aydını, Milliyetçiliğin doğuşu ve Osmanlı döneminde milliyetçiliğe olan yaklaşım, Batıcılık gibi hususların dönemin kimlik yapısı ile olan ilişkileri işlenmeye çalışılmıştır. Müteakiben Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda bilimsel katkılarıyla önemli bir payı bulunan ve aynı zamanda Ulu Önder Atatürk’ün de esin

kaynağı olan Ziya Gökalp ve süreçteki etkileri değerlendirilmiştir. Uriel Heyd'in 'Türk Milliyetçiliğinin Kökleri' adlı eseri incelenecek olursa, bu yabancı ve önemli kaynağın neredeyse tamamının Ziya Gökalp ile ilgili olduğu görülecektir. Dolayısıyla Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte, kimlik açısından adeta bir köprü görevi gören Ziya Gökalp'ın tahlil edilmesi önemli ve gereklidir. Yine ikinci bölümde, kimlik inşamızın kurumsal anlamda ilk hareketi olarak sayabileceğimiz Türk Ocakları bahsine bir giriş yapılmış ve Ocakların kuruluşu ve Cumhuriyet öncesi sefahati dile getirilmiştir.

Üçüncü bölümde, dönemin tarihi kapsamında; Cumhuriyetin İlanı, Hilafetin kaldırılması ve 1924 Anayasası'ndan, toplumsal yaşayış, Türk Kadını ve eğitim alanları başta olmak üzere yapılan inkılâplar genel hatlarıyla ele alınmıştır. Müteakiben Cumhuriyet Dönemi Kimlik İnşamızın çok önemli bir direği olan Türk Ocakları'nın misyonu, kimlik inşasına olan katkıları ve ne şekilde katkıda bulunduğu, 1923'ten itibaren geçirdiği süreç işlenmiştir. Bu bağlamda; Türk Ocakları'ndaki milliyetçilik tartışmalarının nasıl bir sonuca bağlandığı, Ocaklar için milliyetçilikte teori döneminin sona ermesi ve uygulama döneminin başlaması, Ocakların CHP ile güç birliği yapmasının amacı, Ocakların faaliyetleri, yayınları ve Türk Yurdu dergisi gibi hususlar değerlendirilmiştir. Daha sonra Türk Ocaklarının yerini alan Halkevleri'nin misyonu, faaliyetleri, milli kimlik inşasına olan etkileri, halkevlerinin yayın organı olan Ülkü dergisi ve bu derginin neden ortaya çıktığı ve halkevlerinin tarihi konularında bilgiler aktarılmıştır. Halkevleri'nden sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun kuruluşu, tarihçesi, görevleri, Anayasa'daki yeri, din ve laiklik açısından önemi hususlarına yer verilmiştir. Türk Dil Kurumu alt başlığı altında; kimlik inşasında çok ayrı bir yeri ve önemi olan dil konusu ele alınmış, bu kapsamda; dil inkılâbı, Türk dilinin nitelikleri ve önemi, dilde sadeleştirme çalışmaları, Türk Dil Kurumu'nun doğuşu, dil kurultayları ve Türk Dil Kurumu faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bölümün son alt başlığı olarak ise, yine kimlik inşası üzerinde büyük tesiri bulunduğu değerlendirilen Türk Tarih Kurumu, Türk Tarih tezi izdüşümünde anlatılmış ve bu başlık altında, kurumun amacı ile Türk Tarih Kongreleri bahsi ortaya konmuştur.

Dördüncü bölümde, Atatürk sonrası yaşananlar, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile yeniden gündeme gelen Irkçılık ve Pantürkçülük düşünceleri, tek partili hayatın getirdikleri, İnönü döneminde önem kazanan kültür seferberliği, çok partili hayata geçiş

ve Demokrat Partinin getirdikleri anlatılmıştır. Ayrıca 1930'larda gündeme gelen, 1940'ta resmen açılan Köy Enstitülerinin açılma nedenleri, Türk eğitim sistemine katkısı ve enstitüde yetişen öğrencilerin yaptığı işler ve hareketler ile enstitülerin şiddetle eleştirilmeleri ele alınmıştır.

BÖLÜM 1: TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK İNŞASI

1.1. Kimlik

“Kelime anlamı olarak kimlik: Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü olarak tanımlanırken, kişinin kim olduğunu tanıtan belge, hüviyet olarak veya herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü şeklinde de tanımları bulunmaktadır.” (www.tdk.gov.tr) Sonuncusu açısından bakıldığında kimliğin kısa, basit ve çerçevesi çizilebilecek bir kavram olmadığı görülür.

“Başka bir açıdan kimlik; insanların yaşam çevrelerinde olağan olarak karşılanabilmelerini sağlayan ve onların bir biçimde anlaşılmasını sağlayan sosyal olgudur.” (www.wikipedia.org) Bu bakışa göre; bir kimseye özgü belirgin özellik ile manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet olarak tanımlanan kişilikten çok farklı bir anlam ortaya çıkarır. Burada kimliğin salt kelime anlamından öteye sosyal yönü ağırlık arz etmektedir.

Kimliğin sabit bir anlamı olmayıp farklı pek çok şekilde kullanılabildiği açıktır. Bu anlamların çerçevesini oluşturan en önemli etken, nitelediği isim veya sıfattır. Bunlara örnek olarak; milli kimlik, öz kimlik, ego kimliği, bireysel/kişisel kimlik, grup kimliği, sınıf kimliği, ulusal kimlik, kültürel kimlik, sosyal kimlik vb. gibi ayrı kullanımlar verilebilir. Bunların hepsi bireyin kimlik duygusunun değişik yönlerini oluştururken bir kısmı da sosyal yönler vurgu yapar.

Yukarıdaki kısa tanımlardan, kimliğin hem bireysel hem de sosyal yönlerinin olduğu ve bireysel tanımların sosyal çerçeve üzerinde farklı etkileri olabileceği görülmektedir. Aynı şekilde sosyal kimlik tanımlarının da bireysel bazda etkileri veya izdüşümleri olabileceği açıktır.

Kimliğin yalın anlamına ilave olarak, daha çok sosyal yönünü ortaya çıkaran Milli Kimlik ise: Bir milletin kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü olarak millî hüviyet şeklinde somutlaştırılmıştır (www.tdk.gov.tr). Bu yaklaşım, tamlamanın

sosyoloji/toplum bilim açısından ele alınmış biçimdir. Görüldüğü üzere kimlik, nitelediği olgu üzerine doğrudan ya da dolaylı anlamlar atfetmektedir.

Toplumsal yaşamda ele alındığında kimlik kavramının bireysel tanımının yanında, hem kişisel hem de sosyal kimliği beraberinde barındırdığı, bireysel bazda bir farklılaşma ve ayrımı içerirken sosyal bazda birleştirici ve bütünleştirici bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu birleştirici ve bütünleştirici etkinin temelinde ise din, dil, ırk, coğrafya gibi pek çok farklı husus olsa da bunlardan etniklik kısmen daha öne çıkmaktadır.

“Doğrudan tam bir tanımı olmayan ve esneklik içeren etniklik kavramı, toplumsal yapıda dil, din ve kültür itibarıyla farklılaşmalar temeline dayanır. Burada dil ve dini inanç, etnikliğin dışa dönük en önemli göstergeleri olarak karşımıza çıkar” (Önder, 2005:15). Ancak milli kimlik oluşumunda her ikisi birlikte etken rol oynayabileceği gibi ayrı ayrı da etkide bulunabilir.

Günümüzde özel bir öneme sahip olan ve değişken bir yapı içeren etnik grup kimliği; bir grubun kendi kimliği ile ilgili kendi tanımını, yani kendisini ne ve kim olarak gördüğü veya dışarıdaki insanların grubu nasıl nitelediği açısından farklı iki yaklaşımla ele alınabilir. Birinci durumda etken unsur tamamen grubu oluşturan kişilerin kendi kimliklerini tanımlama şeklinde ele alınabilir. İkinci durumda ise “bilimsel temelden uzak, genelleme şeklinde kaba bir görüş” söz konusudur. Ancak, toplumsal açıdan çoğunluğun bakışını yansıtması durumunda ikinci yaklaşım bir ülkedeki etnik gruplar arasındaki ilişkileri, kimlik değişimini, ülkenin etniklik politikasını, sosyal yaşamı, siyasi yapıyı önemli ölçüde etkileyebilir (Önder, 2005:17).

Yukarıda değinildiği gibi kimlik kavramının sadece kişisel ve nesnel bir anlamı yoktur. Bunun yanında önemli bir sosyal içeriğe de sahiptir. Kimlik, birbirini tamamlayan kişisel ve sosyal süreçlerden oluşmaktadır. Bunlar aynı zamanda farklılaşma ve özelleşme süreçleridir. Başka bir açıdan kimlik: Bireyin kendi kendisini, davranışları, ihtiyaçları, motivasyonları ve ilgileri belirli bir ölçüde tutarlılık gösteren, kendi kendine sadık, diğerlerinden ayrı biri gibi algılanmasını içeren, bilişsel ve duyuşsal nitelikte bileşik bir zihinsel yapıdır (Kocacık, 2003). Burada kişisel anlamda bireysel bir farklılaşma ortaya konulurken diğerleri ile ifade edilen toplum içinde bir farklılaşma ve özelleşme görülür.

Son yılların en çok tartışılan yazarlarından Samuel Huntington ise sosyal kimliği, çerçevesini “Medeniyetler Çatışması”nda ayrıntılı olarak çizdiği medeniyet/uygarlık temeline oturtmaktadır. Bu yaklaşıma göre; “bir medeniyet, insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönünden başka, onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Medeniyet, hem dil, tarih, din, adetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla ve hem de insanların subjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle tarif edilir” (Huntington, 2005:24). Yazar burada sosyal kimliği küresel ölçülere göre ele alarak tanımı makro ölçüler paralelinde geliştirmektedir. Küresel çapta böyle bir yaklaşım, tarihsel akışın genellenmesi açısından faydalı olabilir, ancak yerel analiz ve çözümlerde kullanılamayacak kadar da kaba/genel olacaktır.

Yukarıda arz edilen hususlar özetlendiğinde; kimlik oluşumu statik bir durum olmayıp kişinin çocukluk yıllarından itibaren diğer bilişsel ve entelektüel gelişim aşamalarıyla ilişki içinde sürekli ve aşamalı bir şekilde gerçekleşir. Başlangıçta yalın olan benlik algıları bireyin yaşadığı toplumsal ve kültürel yapı paralelinde zamanla karmaşıklaşır ve farklılaşır (Kocacık, 2003). Bu farklılaşma sürekli olarak devam eder.

Kimliği statik bir olgu olarak ele almak yanlıştır. Kimlik oluşumu insanın kendini tanımaya başladığı ilk yıllardan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevre ile genelde uyumlu bir süreç olarak sürekli devam eder. Kişinin gelişimiyle bu süreç zamanla daha da karmaşık bir hale gelir. Genel manada karşılıklı iletişimin sonucu olarak sosyal kurumlar ve sosyal gruplar arasındaki doğrudan ya da dolaylı olarak çizilen sınırlar, kimlikleri oluşturmaktadır. Kimlik olgusunun, cebimizde taşıdığımız kimlik, nüfus cüzdanı ve pasaport gibi kurumsal ve mesleki üyelik, yurttaşlık türleri yanında, kâğıt veya resmi belgeye dayanmayan, din, mezhep, parti, dünya görüşü, soy-sop, dil ve etnik köken türleri vardır. Cepte taşınan kimliklerle uyuşmayan ve bu tür kimlikler arasındaki kanunla düzenlenemeyen çeşitlilik ve çelişkiler bir kimlik sorunu olarak görülürken, bir ulusal kimlik çatışmasına yol açabilir (Kocacık, 2003).

Bazılarına göre bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet şeklinde tanımlanan benlik ve kimlik aynı anlamdadır. Ancak birbirini ikame edebilen benlik ve kimlik arasında bazı nüanslar vardır. Benlik ve kimlik kısmen birbiriyle benzer özellikler gösterir. Her ikisinde de bireyin kendini algılaması söz

konusudur. Ancak, benlik bilinci çok çeşitlidir ve her an değişir. Kimlik ise, benlik bilincinin en istikrarlı, bütünleşmiş, değişmez öğelerini ifade eder. Kimlik, benliğe kıyasla daha bütünleşmiş bir kavram olarak nitelendirilir (Kocacık, 2003).

1.2. Kimlik İnşası

“Yapı kurma, yapı yapma, kurma gibi anlamları içeren inşa, fiil olarak kurmak ya da yapmak anlamında kullanılmakta olup Arapça kökenli bir kelimedir.” (www.tdk.gov.tr) Kimlik ile birlikte ele alındığında sosyal bir kimlik oluşturmak, toplumsal bir temelde ortak milli değerler yaratmak, milli bir çatı oluşturmak gibi pek çok farklı durumu ifade edebilir.

Milli kimlik inşasının temelinde etnik kimliğin yaratılması önemli bir rol oynar. İster bilinçli olarak oluşturulsun, isterse tarihi akış içinde kendiliğinden oluşsun, etnik kimlik doğru olarak yaratıldığında birleştirici ve güçlendirici bir etkiye sahip olurken, üniter devletlerde aksi etkiler de görülebilmektedir. Günümüzde etnik kimlik tabanına dayalı tartışmalar, üniter devletlerde dış kaynaklı en önemli tehditlerin başında gelmektedir.

Ülkemizde son yıllarda tartışılmaya başlanan üst kimlik kavramı genel olarak, aynı kökene sahip alt grupların ana kimliği olarak tanımlanabilir. Ayrıca bazen de aynı coğrafyayı paylaşan nüfus için de bu tanımlama kullanılabilir. Fakat buradaki coğrafya paylaşımı gerek şart olmasına rağmen yeter şart değildir. Coğrafi paylaşımın yanında tarihi ve kültürel paylaşımların da kısmi ya da tamamen bu tabana yayılması gerekmektedir (Önder, 2005:21).

Farklı etnik gruplara mensup kişilerin vatandaşlık bilinciyle benimsediği ve genelde ülkenin kurucu egemen unsurunun oluşturduğu temsili ulusal kimlik ise üst kimliğin siyasal anlamını şekillendirir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç kısmı, Türk kimliğinin özünü ortaya koymuştur. Anayasada “Türk” hiçbir etnik anlam ifade etmeyen, tamamen vatandaşlığı esas alan temelde tanımlanmaktadır. "Millet iradesinin mutlak üstünlüğü", “Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletine aittir.” gibi ifadelerden de görüldüğü gibi Türk milleti, anayasamızda bir olgu, bir gerçektir. Türkiye Cumhuriyeti, Türk varlığı, Türk Devleti gibi birçok kavramda yine ortak payda "Türk" gerçeğidir.

Milli kimlik inşasında kullanılan bir diğer yöntem de ideolojidir. Huntington'a göre "günümüzdeki süper güçlerin hiçbirisi klasik Avrupalı anlamda bir milli devlet değildir ve her birisi hüviyetini kendi ideolojisinin terimleriyle tarif ederler" (Huntington, 2005:23). Milli kimlik inşasında ideolojik yaklaşımları temel eksen olarak alan yazara göre medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacaktır.

Sosyal bilimlerin anlaşılması güç kavramlarından Milli Kimlik inşası ile egemen güç; toplumsal tabanda sosyal bir dizayn icra ederken, sınırları haritalarda somutlaşan sembolik sınırların oluşturulmasını, bu sınırlar dâhilinde kültür, dil, din, ırk, doğa gibi değişik unsurların kullanımı vasıtasıyla kimliğin tanımını oluşturan grupsal farklılaşmayı veya bütünleşmeyi ve nihayetinde de bütünleşik bir tanınmayı sağlamaya çalışır. Böyle bir çabanın dayandırıldığı farklı metotların bulunması kimlik inşasına konu olan insanın ve kullandığı yöntemlerin doğasında mevcuttur.

Ulusal Kimlik inşa sürecinde egemen güç tarafından kullanılacak metotların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dil politikaları (Alfabe, yeni kelimelerin türetilmesi, eski kelimelerin tekrar kullanıma sokularak canlandırılması).
- İdeoloji oluşturma (Bahse konu topluluğa yönelik farklı açılımlar içeren ve diğerlerinden ayrılmayı sağlayan değişik kavramsal yaklaşımlar).
- Dinsel kimlik (Din temeline dayalı bir çerçevede toplumsal olarak farklılaşma üzerine dayalı politikalar).
- Tarih araştırmaları (Ortak tarihsel sürecin aydınlatılması suretiyle sosyal ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesi).
- Ulusal tarih oluşturulması (Toplumunu oluşturan tüm bireylerin sahip çıkabileceği ve duygusal bağlar kurabileceği bir ortak tarihin yaratılması).
- Ortak milli kahramanlar (Tarihsel süreçte kahramanlık gösteren önemli şahsiyetlerin topluma mal edilmesi).

- Model insanlar (Toplumu oluşturan bireyler arasında genel kabul görebilecek ve destek alabilecek model şahsiyetler yaratılması ya da mevcut şahısların tanıtılması).
- Toplu gösteri, miting veya boykotlar (Aynı hedefler paralelinde ortak hareketlerin sergilenmesi).
- Etnik kökenler (Toplumu oluşturan bireylerin ortak etnik bir kökeni paylaşması ve bunu benimsemesi).
- Ortak amaçlar (Bireyleri belirli bir yönde toplu olarak sevk etmeyi sağlayacak hedefler).
- Geleneksel, ulusal ve küresel değerler (Fertleri birbirine kenetleyecek ortak değerler).
- Ortak düşman (Topluluğu oluşturan tüm bireyler tarafından benimsenecek düşman topluluklar).
- Ortak dost (Toplumsal bazda kabul ve destek görmüş ortak dostlara sahip olunması).
- Ortak sorunlar (Aynı sorunların toplumsal tabanda paylaşılarak benzer hassasiyetlerin gösterilmesi).
- Kıyafet (Diğerlerinden ayrılırken kendi arasında bütünlük sağlayan farklı giyim tarzlarının benimsenmesi).

Yukarıdaki metotları artırmak, bunları ayrı ayrı ya da toplu olarak kullanmak, bazıları üzerinde daha fazla vurgu yapmak mümkündür. Toplumu oluşturan bireylerin sosyo-kültürel yapıları farklı metotlara farklı reaksiyonlar verebilecektir. Ancak bütünleşmeyi sağlayıcı tüm yaklaşımlar ulusal/milli kimlik inşası için önemli birer etkidir.

1.3. Milli Kimlik

Milli Kimlik'i milliyetçilik doğurmuştur. Milliyetçilik 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya atılan bir doktrindir

“Milliyetçilik ifadesi şu anlamlara gelecek şekilde birkaç biçimde kullanılmaktadır;

- Bütün olarak millet ve milli-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,
- Bir millete ait olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak,
- ‘Millet’ ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm,
- Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,
- Milletın amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket” (Smith, 2004:119).

Bu kullanım biçimlerinden de görüldüğü üzere milliyetçiliğin ideoloji, dil ve duygu boyutları mevcuttur. Bu doğrultuda Smith’in yaptığı tanımı iyi anlamak gerekmektedir: “Milliyetçilik, bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik ideolojik bir harekettir” (Smith, 2004:122).

Özkırımlı, milliyetçilik araştırmalarında dört dönemden söz edilebileceğini belirtir:

- “Milliyetçilik düşüncesinin doğduğu on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllar.
- Milliyetçiliğin akademik araştırmalara konu olduğu ilk dönem (1918–1945).
- Milliyetçilik tartışmasının geliştiği ikinci dönem (1945–1990).
- Milliyetçilik tartışmasının yeni boyutlara taşındığı üçüncü dönem (1990’dan bugüne)” (Özkırımlı, 2008:33).

Milliyetçiliğin temel unsuru millettir. Millet olmasa milliyetçilik diye bir şey olmazdı. Milletlerin kökenleri hakkında fikir sahibi olabilmek için, Anthony Smith şu soruların sorulmasına gerek duymaktadır:

- “Millet kimdir? Modern milletin modelleri ve etnik temelleri nedir? Tek tek milletler neden ortaya çıktılar?

- Bir millet neden ve nasıl doğar? Yani, değişkenlik ve çeşitlilik arz eden etnik bağ ve anılardan milletin oluşum sürecini harekete geçiren genel neden ve mekanizmalar nelerdir?

- Millet ne zaman ve nerede ortaya çıkmıştır? Tek tek milletlerin belli zaman ve yerlerde oluşumlarını mümkün kılan özel fikir, grup ve konumlanışlar nelerdir?” (Smith, 2004:39).

Smith ayrıca, milletin “tarihi bir toprağı / ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” (Smith, 2004:70), şeklindeki tanımına da eserinde yer vermektedir.

Milliyetçilere ve eski kuşak bilim adamlarına göre, milletlerin kökenlerine ilişkin herhangi bir sorun bulunmamaktadır ve milletlerin oluşum süreçlerinin tespit edilmesine de gerek duyulmamaktadır. Yine onlara göre milletler hep vardı, ancak kendilerinin bunun farkına varmaları ve fiiliyata dökmeleri çok sonraları gerçekleşmişti. Öte yandan modern bir bilim adamı kuşağı ise bu görüşe karşı çıkmış ve milliyetçiliğın modernite ile ilgilerini ortaya koymuşlardır. ‘Modernist’ diye adlandırabileceğimiz bu kuşak ‘millet’in tamamen ‘modern’ bir olgu olduğu iddiasındadırlar.

Millet pek çok yönüyle modern gibi görünmekle birlikte, kökleri derinlerde dir. Milliyetçilerin hatası tarihe teleskopla bakmaktı, ama tümüyle de hatalı değillerdi. Modern de olsa şayet bir millet bu modern dünyada hayatietini sürdürecekse biri sosyo-politik öteki kültürel-psikolojik olmak üzere iki düzeyde davranılmasının gerekli olduğunu düşünüyordı. Her şey bir yana eğer aynı zamanda kendi biricik (ya da biricik olduğu iddia olunan) kültür değerlerinin bir ürünü (devletin aksine) değilse, herhangi bir millet’in raison d’etre’i (varlık sebebi) nedir? Milletin sine qua non’u (olmazsa olmaz şartı) etnik ayırt edicilik vasfıdır ve bu müşterek paylaşılan soy mitleri, ortak tarihi bellek, eşsiz kültürel yapıcılar ve şayet seçilmişlik iddiası söz konusu değilse, bir farklılık duygusu anlamına gelir. Bütün bu unsurlar modern öncesi dönemlerde etnik topluluklara damgalarını vurmuşlardır (Smith, 2004:115).

Özkırmılı, modernist kuramların çoğunun, ne kadar karmaşık bir yapıya sahip olsa da, milliyetçiliğın açıklanmasında bir tek etkenin ön plana çıkarıldığını öne sürer ve modernist araştırmacıları kuramlarında ön plana çıkardıkları etkenlere göre üç ayrı

kategoride değerlendirir. Buna göre milliyetçiliğin çözümlenmesinde ekonomik etkenlere ağırlık veren araştırmacılara ‘ekonomik dönüşüm’, siyasi etkenleri temel alanlara ‘siyasi dönüşüm’, toplumsal-kültürel etkenleri vurgulayanlara ise ‘toplumsal-kültürel dönüşüm’ başlığı altında yer vermektedir (Özkırımlı, 2008:106–107).

Milli kimlik, derin karmaşıklık ve çeşitlilik sunmaktadır. Hayatın neredeyse her alanına temasta bulunan soyut ve çok boyutlu bir yapıdır. Milli kimlik hem siyasal hem de kültürel kimliği kapsar.

“Kimliğin söylemi, Weber’in demir kafesinden, Gellner’in plastik kafesine yerleştirilen insanlığa dairdir ve kimlik sorunu kesinlikle moderndir ve modernite de benliğin söylemine bağlıdır. ‘Kim olduğumuzu’ tesis etme, ‘kendi kimliklerimizi’ ve ‘ötekilerini tanıma’ ve bunları sürdürebilme basit şeyler değildir. Benliğin kimliğini tesis etme ve tanıma, mücadele ve güçlülere maliktir” (Calhoun, 1994:10).

Kültürel biçimlenme olmadan mücadele gerçekleşmeyecektir. Çünkü kültür, modern kimliklerin tesisinde başrol oynar. Kültürel kimlik, öncelikle özdeşleşmeye dayanmaktadır. Özdeşleşme, bireyin kültür içerisinde kendisini güvende hissedebilmesi için gereklidir. Güven hissi, kimlik tanımının kapsamına giren ‘aidiyet duygusu’nun temelidir. Özdeşleşme ve güven, kimlik türleri arasında en bariz olarak milli kimliklerde görülmektedir.

Bu noktada, ‘kültür’ ve ‘kültür değişmesi’ni tanımlamak uygun olacaktır. Kültür’ü Turhan şu şekilde tanımlamaktadır:

“Kültür, bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüd, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte, o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder” (Turhan, 2002:48).

Yine Turhan, yapılan tanımlar arasında en iyisi olduğu gerekçesiyle, ‘kültür değişmesi’nin tanımını Malinowski’den aktarır:

“Kültür değişmesi, bir cemiyetin mevcut nizamını yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir prosestir. Böylece kültür değişmesi,

bir cemiyetin siyasi yapısında, idari müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında, iman ve kanaatlerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddi alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında, içtimai iktisadının dayandığı istihlak maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder. Terimin en geniş manasıyla kültür değişmesi, insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür; her yerde ve her zaman vukua gelmektedir” (Turhan, 2002:49).

“Modern toplumlarda, kültüre bağlı kimlik geleneksel toplumlara göre daha güçlü gibi görünse de, kimliğin bulanıklığı söz konusudur. Modern toplum, kültürel homojenlikle milli kimliğini tesis etmiş toplumdur” (Gellner, 1987:23).

1.4. Türk Kimliği

Türkler tarih boyunca çeşitli coğrafi bölgelere yayılmış, çeşitli zaman ve mekânlarda Avrupa ve Asya kıtasının hemen her tarafında devlet kurmuş ve dünya siyasetine yön vermişlerdir. Pasifik’ten Atlantik’e, Kuzey Buz Denizi’nden Hint Okyanusu’na taşan coğrafyada Baykal, Hazar, Aral, Van gibi göldenizler bir yana, Karadeniz, Marmara, Ege, Adriyatik, Kızıldeniz, hatta bir Akdeniz, ancak bir iç deniz hükmünde olmuştur. Böylesi büyük bir boyuttaki anakaraya, deyim yerinde ise damgasını basmış bir kavim Türkler’dir. Türk, Türk dilini konuşandır. Bu doğru, ancak eksik bir tanımlamadır. Türk, kendini Türk duyan, Türklüğe adayın ve Türkçe konuşan demektir (Kezer, 1983:40).

Türk tarihinin ilk evresi büyük ölçüde bozkırlar bölgesinde cereyan etmiştir. Özellikle insanın tabiat kuvvetlerine hâkim olamadığı eski çağlarda coğrafyanın beşeri hayat üzerindeki etkileri düşünülürse, bozkır ikliminin de çeşitli bakımlardan eski Türk yaşayışına, düşünce tarzı, inancı ve dünya görüşüne, örfü ve geleneklerine, kısaca ‘kültür’üne tesirler yapacağı kabul edilmektedir. Yeryüzünde insanlar yaşadıkları coğrafi çevrenin başlıca üç kaynağı olan; orman, hayvan yetiştirme, tarım imkânlarını değerlendirerek hayatlarını sürdürebilmişlerdir (Kafesoğlu, 1991:201).

Birçok milletin ve kültürün üstün olduğu dönemler yaşanmıştır. Ancak, tarih içinde Türk milleti gerek medeniyete katkısı ve gerekse de siyasi-askeri üstünlük bakımından hep daha ileride olmuştur.

Eski Türk ailesi ‘geniş aile’ şeklinde görülmekte ise de aslında ‘küçük aile’ tipinde kurulu bulunması akla daha yakın gelmektedir. Türklerde genellikle tek eşlilik görülür. Eski Türk devleti iki sosyal birliğe dayanmaktadır: Aile ve ordu (Kafesoğlu, 1991:216–217).

“Diğer milletlerin fatihliği, Türk cihangirliği ile kıyaslandığında şu sonuç ortaya çıkmaktadır. Övünülen büyük İmparatorluklar Mısırlılar’a 1 defa, İtalyanlar’a (Roma) 1 defa, İspanyollara, Portekizlilere, Çinlilere, Japonlara, İngilizlere, ABD’lilere, Ruslara hep birer kere nasip olmuştur: Büyük Hun İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu (Atilla), Göktürk İmparatorluğu (devamlı olan Avar, Uygur, Karahan), Türk-Moğol İmparatorluğu, Timur İmparatorluğu, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu” (Türkkan, 1989:81–82).

Türk kimliği, milli kültürümüz içerisinde yer alan ahlaki değerlerle oluşmaktadır. Türkler ile ilgili bilgi veren Çin, İran, Arap, Süryani ve Bizans kaynakları, Türkler’in yüksek bir seviyeye ve sağlam ahlaki prensiplere sahip oldukları konusunda fikir birliği içerisindeyler. Henüz Müslümanlığı kabul etmemiş Oğuz boyları arasında yaşayarak uzun gözlemlerde bulunan İbn-i Fadlan da aynı özellikleri fark etmiştir. Daha sonraki dönemlere ait Süryani Yakubi Patriki Mikail’in gözlemi ise ‘Türkler, hilekârlıkla sahtekârlık bilmezler ve doğruluktan ayrılmazlar. Karı koca ihanetinden çekinirler, onun için Türkler arasında zina ender bir şeydir’ şeklindedir (Kezer, 1983:41).

Fert olarak ele alındığında Türk’ün belli başlı özellikleri, sözünde duran, yalan yere yemin etmeyen, mertliğe, açık sözlülüğe saygı duyan; onuruna düşkün, teşkilatçı, adaletle yöneten, fert ve toplum menfaatlerini birbirine paralel kabul eden, hem göçerliğe, hem de yerleşik hayata yatkın insanlar şeklinde sıralanabilmektedir (Erkal, 1994:135).

Amiran Kurtkan Bilgiseven ise, Türk Milleti’nin milli kimliğini oluşturan unsurları şu şekilde sıralamıştır: “Gerçekleri aramanın kutsallığı; ferdi iradeye saygı; insanlığa ve adalete yöneliş; yardımseverlik; laiklik; demokrasi ve insan hakları; cihangirlik ve fetih, vatanseverlik; milliyetçilik; hürriyet severlik; çalışkanlığa yöneliş” (Bilgiseven, 1984:50).

“Türkçülük, Türk milletini yüceltmek demektir. Yüceltmek için önce yaratmak, yaratmak için de, millet adı verilen zümrenin ne (kim)’liğini belirlemek, bilmek gerekir.” (Gökalp, 1970) diye düşünen Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde bu şartları sağlamaya çalışmaktadır. Gökalp, milleti; ırk, coğrafya, kavim, siyaset birliği olarak değil, dil, din, ahlak bakımından aynı eğitimi almış bireylerden oluşan topluluk olarak görmektedir ve Türkçülük ülküsünün gerçekleşme aşamalarını sırasıyla, Türkiyecilik, Oğuzculuk ve Turancılık olarak tasarlamıştır.

Öte yandan Yusuf Akçura ‘Üç Tarz-ı Siyaset’ adlı makalesinde, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarına ek olarak Türkçülük siyasetini gündeme getirmişti. Akçura’ya göre; bir Osmanlı milleti yaratma çabası boşuna idi. Çünkü bu, denenmiş ve netice alınmamıştı. İslam milletlerini birleştirmek, adeta imkânsızdı. Dolayısıyla tek seçenek olarak geriye Türk milletini yaratmak kalıyordu. Her ne kadar Türk milleti yaratma fikri de kolaylıkla elde edilebilecek bir ülkü gibi gözükme de başka çare bulunmamaktaydı. Millet varlığında orta sınıfın önemini çok iyi fark eden Akçura, Çarlık Rusyası’nda devletsiz yaşayan orta sınıf ile orta sınıfsız Osmanlı Devleti’nden Türkleri birleştirme arzusunu güdüyordu. Akçura’nın Türkçülük siyaseti, Pan-Türkizm (bütün Türklerin tek bayrak altında toplanması) olarak yorumlansa da, bu çok doğru değildi. Bilakis Pan-Türkizm, Gökalp’in uzak hedef olarak tespit ettiği ‘Turancılık’tan doğmuştur.

“Tarih içindeki insan-kültür ilişkisini objektif olarak izleyen, bilimsel kavramlarla dile getiren Atatürk, yeni Türk insanını yetiştirecek Türk kültürünü yaratmaya çalışmıştır. CHP’nin 1937 Programında, Kültür Bakanlığı’na ‘Memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak’ görevi verilmiştir” (Parla, 1992:316).

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini kültür olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber asıl amacının kültür değişmesi olduğunu da şu şekilde açıklamaktadır:

“Yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını, tamamen çağdaş ve bütün anlam, biçim ve görünüşleri ile uygar bir toplum haline erdirmektir” (Güvenç, 2003:34).

Görüldüğü üzere çağdaş bir milletin varlığını kabul ettirebileceği veya koruyabileceği tek yol, medeniyet (uygarlık) yoludur. ‘Medeniyet’ten ne anladığımı da Atatürk şöyle dile getirmiştir:

“Medeniyeti hars (kültür)’tan ayırmak güçtür, gereksizdir. Bu nedenle, harstan ne anladığımı söyleyeyim. Hars, bir toplumun devlet hayatında, fikir hayatında yani bilim ve güzel sanatlarda, iktisadi hayatta yani tarımda, ticaretle, zanaatta, kara, deniz ve hava ulaşımında yapabileceği işlerin bileşkesidir. Bir milletin ‘medeniyeti’ dendiği zaman hars adı altında saydığım üç tür faaliyet bileşkesinden başka bir şey olmayacağını sanırım” (Güvenç, 2003:35).

Ulu Önder Atatürk’ün ‘kültür veya uygarlık’ anlayışı; akılcı ve bilimcidir, bütüncüdür, yenilikçidir, çağdaştır, laiktir ve batılıdır. Atatürk, medeniyet ve kültürü-hiçbir toplum, ırk ve milletin tekelinde değil-bütün insanlığın ortak malı ve birikimi olarak görür. Wells’in (1920) ‘Dünya Tarihi’ni dikkatle incelerken, ‘Dünya Devleti’ kurulması önerisini henüz çok erken bularak eleştirmiştir. Tarımcı-köylü Türk toplumunun serbest ticaret yoluyla Batı’yı taklit etmek isterken, ekonomik/mali bakımdan Batı’nın yarı sömürgesi durumuna düştüğünü anlamış; ‘tam bağımsızlığı’ Cumhuriyet’in değişmez ilkesi olarak benimsemiştir. Milli dava, değişen, yarışan dünyada yaşama (var kalma) davasıdır. İşte bu bağlamda Atatürk, ekonomik gücün, yetişmiş insan gücüne yani kültüre bağlı olduğu görüşünü savunmuştur (Güvenç, 2003:36).

Atatürk’ün kültür bütüncülüğü toplumsal, kurumsal ve kavramsaldir. Onun medeniyet ve kültür görüşünde, maddi kültür-manevi kültür ayırımına yer yoktur. Kültür, toplumun, maddi (ekonomik/teknolojik), manevi (fikri/edebi) ve beşeri (bireysel/toplumsal) yapı, işlev, kurum ve güçlerinin bileşkesidir. Kültür olgusuyla sorunlarına akılcı, bütüncü yaklaşımı ile Atatürk, çağının siyaset, sanat, bilim adamlarının çok önündedir. Kültür devrimcisidir. Gerçekten de bilimsel kültür kavramına göre, kültür varlıklarını, maddi, manevi, teknolojik ya da insani öğelerine ayırmak ne doğrudur ne de mümkündür (Güvenç, 2003:36).

Atatürk’ün kültür anlayışı; Çağdaş Batı’nın çağdaşlığı kadar Batılı olmayı gerektiriyordu, ancak Batı ile de sınırlı değildi. O’nun kültür anlayışına göre her değişme salt gelişme sayılmasa bile, gelişme ve çağdaşlaşma için kültür değişmesi

kaçınılmazdır. Çağdaş ulus olmak için, Atatürk'ün düşüncesine göre, Ata yadigârı cemaat kültürünü aşırp laik ve milli bir kültür yaratmak şarttır (Güvenç, 2003:37).

Atatürk sadece kuramda değil, uygulamada da bütüncü idi. 'Eğitim-dil-kültür' üçlüsünü anlamlı, uyumlu ve verimli bir bütün haline getirmek amacıyla, Türk Tarih ve Dil Kurumlarını kurmuş, tarih araştırmalarını desteklemiş; dil, tarih, eğitim kongreleri düzenlemiş; Eğitim Bakanlığı'nı Kültür Bakanlığı'na dönüştürmeyi denemiştir. Eğitim kurumlarıyla öğretmen yetiştirme kurumlarını yenilerken, okul dışı yaygın eğitime önem vermiş; kültür yenileşmesine direnen kişi ve kurumları yumuşatmak için halkevleriyle halkodaları gibi kültür merkezlerinin açılmasına önyak olmuştur (Güvenç, 2003:37).

Sonuç olarak Atatürk; Gökalp'in tespit ettiğı millet,hars,medeniyet unsurlarını Türk varlığında birleştiriyor, bu varlığın korunması görevini ise Cumhuriyet'e ve onu yaşatacak genç nesile bırakıyordu. Bu doğrultuda; "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültür olacaktır; ama bu kültür İslam Medeniyeti'nin Arap Dili'ne dayalı İslam Kültürü değil, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştireceğı, laik, ulusal, çağdaş Türk Kültürü olacaktır" (Ozankaya, 1981:221).

1.5. Kimlik İnşasında Türk Kadınının Yeri

Öncelikle belirtmenin faydalı olacağı değerlendirilen bir husus; Türk kadınının durumunun Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasıyla gündemine aldığı bir konu olmadığıdır. Zira 1916 yılının Kasım ayında, Doğıu Cephesi'nde, Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa Kurmay Başkanına verdiği çalışma konusunu anılarında şu şekilde belirtir:

"8-9 saat sonraya kadar Erkân-ı Harp Reisiyle (Kurmay Başkanı) tesettürün lağıvı ve hayat-ı içtimaiyemizin ıslahı hakkında sohbet:

- Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek,
- Kadınlara serbestîsini vermek,
- Kadınlarla müşareket-i umumiye, erkeklerin ahlâkiyatı, efkârı, hissiyatı

üzerine müessirdir. Celb-i muhabbet-i mütekabile temeyyül-ü fitrısı” (Taşkıran, 1973:75).

Harbin çetin koşullarında bile Yüce Atatürk’ün zihnini bu denli kadınlarımızın sorunlarıyla meşgul etmesi geleceğe dönük önemli bir projenin başlangıcıdır.

Kadın, bir toplumun, bir milletin temel öğelerinden birisidir. O, toplumun içinde, binlerce yıl geriden gelen bir yaşamın “tarih”ini taşır. Türk kadını, geçmiş yüzyıllardan, yaşadığımız çağa kadar, Türk toplumu için bu görevleri başarıyla yaparak gelmiştir. Her toplumda olduğu gibi Türk kadınının da çağdaş kimliğine sahip olması mitolojik çağdan günümüze değin yaşanan gelişmeler sonucunda gerçekleşmiştir.

Günümüzün dünyasında her geçen gün daha şiddetli esen küresel rüzgârlar giderek dünya kadınları arasındaki belirgin farkları azaltma yolunda olsa da, Türk kadınının kimlik yapısı etüt edilirken geçmişinin ve tarihsel dönemler içerisinde sosyal hayatın belirgin şekilde farklılık arz etmesi nedeniyle diğer toplumlardan ayrı bir sistematığe tabi olması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Türk kadınının tarihsel açıdan geçirdiği evreler dikkate alındığında; İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinde kadının toplumda saygın bir konumu olduğu, sosyal hayatta ve ekonomide erkekle yan yana, eşit bir durumda bulunduğu görülmektedir.

Eski Türk toplumlarında kadın, erkek ile eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Devlet başkanlığı bile erkeğin tekelinde değildir. Örneğin Orta Asya Hun İmparatorluğu’nda hatun, hakan ile birlikte devleti temsil etmiştir. Kanun hükmündeki “Emirname”ler her ikisi tarafından imza altına alınmadan yürürlüğe konulmamıştır (Taşkıran, 1973:13).

Devletlerarası ilişkiler incelendiğinde; “Elçi kabul törenleri”nde hakan ile hatun beraber bulunurlar ve savaşın yönetiminden sorumlu olan Harp Konseyinde hatun da üyedir.

“Eski Türk topluluğunda hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok attığı, top oynama, güreş gibi ağır spor yaptığı, savaşlara katıldığı tespit edilen, namus ve iffetine düşkünlüğü yabancı kaynaklarda bilhassa belirtilen Türk Kadını itibar sahibi olup, muharebede düşman eline geçmesi büyük zillet sayılırdı” (Kafesoğlu, 1991:216–217).

Türk kadınının İslamiyet’e geçişinden sonraki statüsünü anlamak için şüphesiz en temel kaynak Kuran’dır. Bundan sonra da Hadis’ler gelir. Bilinen hadislerden olan “Cennet

anaların ayağı altındadır” sözü, İslam Dininin ‘Ana’ ve dolayısıyla ‘Kadın’ konusunda ne yüce bir anlayışa sahip olduğunu yeterince anlatmaktadır. Çünkü Cennet, Tanrı tarafından inananlara verilecek en büyük lütuftur.

Gerek boşanma ve miras gibi aile içi hukuk konularında ve gerek ise gündelik hayatta eski Türk yaşantısıyla büyük bir paralellik arz eden Müslümanlığa geçiş sonrasında yavaş yavaş Arap, İran ve Bizans kültürünün etkileri hissedilmeye başlar. Bununla birlikte kadının toplumdaki konumunun da değişime uğraması kaçınılmazdır.

Selçuklu döneminde eski Türk geleneklerinin etkisiyle kadın toplumdaki ve ailedeki saygın durumunu ve erkekle eşit rolünü büyük ölçüde korumuştur. Selçuklu kadınları hem aile içinde söz sahibi olup hem de devlet işlerinde rol oynamaktadır.

Aynı şekilde Osmanlı devletinin de ilk yıllarında eski Türk gelenekleri geçerliliğini korumuştur. Buna örnek olarak Orhan Gazi’nin eşinin Cengiz Han döneminin “Hatun”larına benzer bir konumdaydı. Sultanın eşi elçi kabulünde bulunur, misafir ağırlardı. Anadolu’da ve Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde eski yaşama biçimi devam ederken, özellikle İstanbul ve Bursa gibi merkezi kentlerde kadınların yüzleri kapalı değildi. İmparatorluğun güçlenmeye başladığı devirlerde ise kadının toplum hayatından uzaklaştırılarak hak ve özgürlüklerinin kısıtlandığı görülür.

1839 yılında Gülhane’de ilan edilen ‘Tanzimat Fermanı’ ile Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir dönem başlamış, bunun sonucunda birçok alanda gelişmeler kaydedilmiş ve demokrasiye yönelik baş göstermiştir. Bu dönemde, kadın haklarında da bir canlanma hissedilir. Tanzimat fermanında kadına ve toplumdaki yerine ilişkin doğrudan hüküm getiren bir madde yoktur. Ancak dolaylı yoldan kadının yaşantısına etki eder. Örneğin; yeni yürürlüğe konulan arazi kanununda, ölen babanın mülkünden kız evlada da pay verilmeye başlanır. Köleliğin kaldırılması ile cariyelik sistemi yok olur. Kız çocukları için okullar açılır. Kadınlara yönelik sokağa çıkma yasağı yavaş yavaş kaybolur. Yine bu dönemde edebiyat, gazetecilik, fikir hareketleri ve sosyal dayanışma gibi birçok alanda ilk sayılabilecek önemli hamleler görülür.

Meşrutiyetin ilanını müteakip, Tanzimat ile başlayan kadın odaklı aydınlanma hareketi ivme kazanmıştır. Eğitim ve öğretime verilen önem artmış ve kadınların okur-yazarlık

oranı yükselmiştir. 1913 yılına gelindiğinde ilk kız lisesi İstanbul'da İnas Sultanisi (bugünkü İstanbul Kız Lisesi) adıyla açılır.

Diğer yandan bilhassa, 2. Meşrutiyet'in ilânından sonra kadın konusunda fikir hareketleri hızlanır. Kadın gazete ve dergileri artar. 1908'de "Mehasin", 1912'de "Kadın Bahçesi", 1914'de "Kadınlar Dünyası", 1913'de "Kadın Duygusu ve Kadın Âlemi", 1918'de "Kadın Hayatı" yayına başlar. Artık bizzat kadının sesi duyulmaya başlamıştır. Namık Kemal, Şinasi ve Ali Suavi gibi fikir adamları da kadının yanında olduklarını beyan ederler (Göksel, 1993:137).

Bu dönemde kadınlarımız açısından diğer bir önemli kazanım da 1914'de İstanbul Darülfünunu'na ek olarak "İnas Darülfünunu" adıyla açılan "Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu"dur. 1921'de kız öğrencilerin Fen ve Edebiyat Fakültelerimizde erkek sınıflarına girmeleriyle eğitim tarihimizde ilk olarak "Karma Öğretim" başlamış olur. Bunda, kızlarımızın cüretli ve cesur davranışları etkili olmuştur. Kısa süre sonra Hukuk ve Tıp Fakülteleri de "Karma Eğitime" geçerler.

Halide Edip, 2. Meşrutiyet sonrası Teali-î Nisvan (Kadınları Yükseltme) Derneği'ni kurarak dönemin ilk kadın lideri unvanını elde etmiştir. Halide Edip'in içindeki mücadele azmi, onu daha sonra, Mustafa Kemal'in yanında "ilk kadın onbaşı" olarak savaşa sürükler.

Bahse konu dönem hukuki değişimler açısından ele alındığında, artık hükmünü yitirmiş olan eski kanunlarda kadınlarımızın lehine ilk değişikliklerin yapıldığını görülmektedir. 1917'de çıkartılan "Aile Hukuku Kararnamesi" ile eski hukuka bağlı kalmakla birlikte evlilikte "devlet izni" hükmü getirilir. İkinci kadınla evlenme için "birinci eşin rızası"nın alınması şartı getirilir.

Dönemin son yıllarında fikir hayatında kadının cemiyette hak ettiği yeri almasına ilişkin düşünceler daha ön plandadır. Türk kadınının yetişme ve hakları konusunda Ziya Gökalp ve öncüsü olduğu "Türkçüler Grubu" ile Mehmet Akif adeta bayraktarlık vazifesi ifa etmişlerdir.

Görüldüğü üzere, kadın sorunu Cumhuriyet öncesi Türkiye'de kamuoyu zihinlerini uzunca yıllar meşgul etmiş, yakıcı bir sosyal sorun olmuştur. Kadının haklarından yoksunluğunun toplumun sosyal gelişimine etkilerini derinden kavramış birçok büyük

fikir adamları Türk kadınının özgürleşmesi ve haklarına kavuşmasından, aktif olarak toplum faaliyetlerine katılmasının sağlanmasından yana olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde, özellikle Osmanlı toplumunda Tanzimatla başlayan batılılaşma hareketlerinden itibaren Türk kadınının toplumsal ve hukuki statüsünü değiştirmek, kadın hak ve özgürlüklerini erkeğe eşit bir duruma getirmek üzere yapılan girişimlerin kadın hakları açısından bazı değişikliklere yol açtığı biliniyor. Ne var ki, İslam dininin koruyucu kayıtlarına rağmen, bunun tamamen Osmanlı İmparatorluğu devrinde sağlandığı söylenemez.

Temelini, kadının toplum hayatının bütün sahalarında erkeğe eşit haklara sahip bir vatandaş durumuna getirilmesinin oluşturduğu kadın sorununun çözülmesi, cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de çağdaşlaşma yolunda girişilen kuvvetli mücadele sayesinde mümkün olmuştur.

Ulu Önder Atatürk’ün daha o zamandan, bugünün çağdaş normlarına uygun kendisine özgü bir “kadın” anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Atatürk kadın serbestliğinin, onun sosyal ve siyasal enerjisinden tam bir şekilde yararlanılmasının, kadınların ülke meselelerinin çözümüne yakından katılmasının kesin ve devamlı taraftarı idi. Yeni Türkiye’nin kurucusu bir toplumda kadın ve erkeğin aynı amaç doğrultusunda, eşit haklarla yürümedikleri takdirde muasır medeniyetler seviyesinin asla yakalanamayacağını çok iyi kavramış bir liderdi. 1923 yılı Mart ayında şu görüşlerini bildiriyordu: “Bizim toplumumuzun başarı göstermemesinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan doğmaktadır”. “Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmanızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur”.

Topyekûn Savaş’ta kadınla erkek eşittir. (1919–1922)’de bu doktrini uygulayan ilk asker, ilk lider bizdendir. Atatürk’ün yaşamı boyunca övdüğü Türk kadınının istiklâl Savaşı’nda yaptıkları ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ndeki hizmeti, elindeki silahla gönüllü olarak dövüşerek, kan dökerek, şehitler vererek, analık görevlerinin yanında bu koşullar içinde başarmıştır. Cephe gerisindeki bütün cephane, yaralı ve hastaların, bütün ikmal maddelerinin taşınmasında, Türk kadınının sırtına ve kağnisına yüklediğini görülür. Diğer taraftan elinde silahı, cephelerde pek çok kadını, ölüm-kalım savaşı

vermişlerdir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında, İstiklâl Madalyası ve Tuğgeneral rütbesi verilmesi teklif edilen “Nezahat” adlı bir kız vardır.

Atatürk, Millî Eğitim derken kız ve erkek çocuğunu hiç ayrı düşünmez, bütün tahsil derecelerinde eğitimlerinin eşit olmasını ister. Atatürk’ün kadının eğitim ve öğretimi konusunda konuşmalarında dört esas üzerinde durduğunu görürüz:

- Kadın-erkek öğretim ve eğitimi eşit olmalıdır.
- Kadının en önemli görevi “Kadınlık”tır.
- Kadın toplum hayatının her yerinde yer almalıdır.
- Kadın, analık hizmetini ve toplumdaki görevini iyi yapabilmek için çok bilgili ve faziletli olmalıdır.

Kadınlarımız, İstiklâl Savaşı’nda yalnız askerlikle ilgili konularla ilgilenmemişlerdir. Kadınlarımızı Batı ülkelerinden evvel elde ettikleri hakları için de mücadele etmişlerdir.

15 Mayıs 1919’da, Yunanlıların İzmir’e asker çıkarması üzerine, İstanbul’da yapılan mitinglere de aynı heyecanla katılmışlardır. Bunlardan, 19 Mayıs 1919’daki “Sultan Ahmet Mitingi” pek ünlüdür.50.000 Türk’e (Halide Edip) hitap eder. Onu (Meliha) adlı genç kız izler. Anadolu Kadınlar Müdafaa-ı Vatan Cemiyeti Erzurum ve Sivas Kongrelerine paralel destekleyici çalışmalar yaparlar.

Kadınlarımızın “Seçme, Seçilme Hakları”nda ilk defa 1926’da Trabzon Türk Ocağında “Süreyya Hulusi” isimli hanım, konuşur. O tarihten bu yana, Türk kadınına verilen seçme ve seçilme hakkına göre millet meclisine girenlerin adedi şunlardır:

Örneğin; 1935 seçiminde (18) milletvekili kadınıımız vardır. Bu rakamlar, 1939’da (15), 1943’de (16), 1946’da (9), 1950’de (3)’tür. Kurucu mecliste (4), 1961’de (3), 1965’de (8), 1969’da (5), 1981’de Danışma Meclisinde (4), 1983’te (12), kadınıımız vardı. Bu rakamlardan da anlaşılacaktır ki parlamentomuza katılan kadın sayısı çok yetersizdir (Göksel, 1993:168).

Aile hukuku ve evlilik müessesesi, Atatürk’ün baştan beri eline aldığı bir konudur. Daima karı-koca arasında eşit şartlar ister. Yeni ve Türk Medeni Kanunu’nda buna dikkat eder.

Atatürk döneminde Türk kadını her meslekte vardır. O'nun çok sevdiği manevi kızı “Sabiha Gökçen”e havacılık eğitimi verilir. Kendisi dünyanın ilk kadın savaş pilotu olur. Türk kızı, ilk kez düzenlenen Güzellik Yarışmalarında dünyaca ünlenir. Keriman Halis'in Dünya Güzeli olmasının arkasında Atatürk vardır.

Toplum hayatının her döneminde aktif fonksiyonu olan Türk Kadını, savaşta, barışta, göçte, çocuk yetiştirmede ve iş ortamında her zaman önemli fonksiyon üstlenmiş ve söz sahibi olmuştur. Kadınlarımız; İstiklâl Savaşı'nda yalnız askerlikle ilgili konularla ilgilenmemişler, Batı ülkelerinden evvel elde ettikleri hakları için de, mücadele etmişlerdir. Büyük Atatürk'ün reformları ile kadınlarımız seçme ve seçilme hakkını elde etmiş, eğitim ve öğretim alanında kadının durumu düzenlenmiş, kadın-erkek eşitliğini getiren ‘Medeni Kanun’ pek çok ülkeden önce gerçekleştirilmiş ve birçok konuda kadın hakları gözetilecek şekilde düzenlemeler yapılmıştır.

1.6. Kimlik İnşasında (Milli) Eğitimin Rolü

Eğitim, yüzyıllarca sadece pedagojik anlamda kullanılmıştır. Eğitim ancak son yüzyılda, belki de son elli yılda sosyal, siyasal ve ekonomik yönlerden de ele alınmıştır.

Bütün toplumlarda eğitimin değişmeyen genel fonksiyonları mevcuttur. ‘Eğitim’ dendiğinde, birey üzerine yapılan ve gelişme gerektiren her çeşit eylem akla gelebilir. Yani bireyin hem kişisel, hem de sosyal gelişimi söz konusudur. Bu doğrultuda birey, bir bütün olarak ele alınmalı, bireyin kendisi ve toplumu için en uygun şekilde tüm gelişmeleri dikkate alınmalıdır.

‘Eğitim’ kelimesi ‘terbiye’ kelimesinin karşılığı olup, ‘eğmek’ ve ‘eğilmek’ fiillerinden türemiştir.

Eğitim; yetişkinlerin, sosyal hayata hazır olmayan nesillere uyguladıkları bir etki faaliyetidir ve amacı bireyi ait olduğu küresel topluma ve yakın çevresine uyumlu olmaya hazırlamaktır.

“Eğitim, kişinin sosyal kabiliyetinin ve elverişli bir seviyede ferdi gelişmesinin sağlanması için seçilmiş, kontrollü bir çevreyi (aile, okul vs) içine alan sosyal bir süreçtir” (Tezcan, 1976:2).

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi deneyimleri vasıtasıyla, hedeflenen değişmeleri meydana getirme süreci olduğu için; girdi ve çıktıları açısından ağırlıklı olarak kùltùreldir. Yani kùltùr insanın ürünüdür. İnsan, sosyal ve kùltùrel çevresiyle etkileşerek kùltùrünü üretir.

Eğitim geleceğe dönük bir olgunlaşma faaliyetidir. “Toplum kendine nasıl bir yön vermek istiyorsa, bunu gerçekleştirmek için eğitim-öğretime yönelmek zorundadır. Zira eğitimde hakiki bir değişme, bir yön verme söz konusudur. Toplumda gelişme ve yenileşmeyi sağlayan eğitim, böylece toplumun bekasını emniyet altına almaktadır” (Günay, 1992:25).

Eğitimde bireyin doğuştan sahip olduğu yeteneklerinin ve çevre faktörünün önemli bir rolü söz konusudur. Çevre dendiğinde, ilk önce sosyal ve kùltùrel çevre akla gelir. Aslında eğitin insan toplumunda gerçekleşen sosyal bir olgu olduğundan eğitim için toplum esastır. Eğitim toplum hayatı içindeki bir gerçektir. Toplum olmadan eğitim de mümkün olmaz. Öte yandan, içinde menfaat bağlantıları bulunan ve aynı gayeye odaklanmış insanlar topluluğu olan toplumu, nesillerin değişmesine rağmen ayakta tutan ve devamını sağlayan ise eğitimidir. Eğitimin toplumsal ve kùltùrel gelişmede büyük payı vardır. Öyle ise, toplum hayatının tabii ve zaruri bir neticesi olan eğitim, sosyal bir fonksiyondur.

Yazının bulunması, eğitimin gelişmesine, kurumlaşmasına, bir gelenek ve değerlerle donanmasına imkân sağlamıştır. Geleneksel ve klasik kùltùrlere ve toplumlara bakıldığında, eğitimin giderek teşkilatlandığı ve böylece okul dediğimiz, sosyal grup içerisindeki eğitim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütüldüğu kuruluşların ortaya çıktığı gör÷lmektedir. Bu durum eğitim faaliyetlerinde bir akışı da beraberinde getirmiş ve bu yolla toplumun inançları, normları, değerleri, örf ve adetlerini sonraki nesillere daha etkili bir şekilde aktarmak mümkün olmuştur. İlk çağlarda ve topluluklarda eğitimde esas, fertten çok toplumun hayatı ve varlığının idamesi olduğu halde, zamanla giderek ferde yönelik bir eğitim anlayışı oluşmuştur. Eski Yunan ve Roma sitelerinde eğitim ferdi, körü körüne siyasi otoriteye tabi kılma amacındaydı. Ortaçađda dini bir karaktere sahipti. Rönesansla birlikte laik bir özellik kazandı. Dini, siyasi, iktisadi ve askeri kuruluş ve topluluklar kendilerine has eğitim sistemleri geliştirmişlerdir. Nihayet modern toplumlarda eğitim, teknolojinin gelişmesi, sanayileşme ve şehirleşme

hareketlerine paralel olarak, faaliyeti bakımından çok hızlı bir artışa sahne olmuştur. Eğitimle ilgili kuruluşlar çok artmış, eğitim ve öğretim büyük bir yaygınlık ve etkinlik kazanmış, bir eğitim teknolojisi ve hatta ekonomisi doğmuş, nihayet eğitim bilimsel bir hüviyet kazanmıştır (Günay, 1992:35).

Eğitimi sosyal bir sistem olarak idrak etmek, gayet doğal olmakla beraber, aynı zamanda onu bir sosyal oluş olarak da ele almak uygun olur. Toplum bir karşılıklı etki-tepkiler bütünü ise bu bütün içerisinde eğitim önemli bir rol oynar. Gerçekten de toplum fertlerinin eğitim durumu, onun sosyal, kültürel, ekonomik, politik, dini ve hukuki hayatını etkiler (Günay, 1992:36).

Eğitimin sosyal fonksiyonları açık ve gizli olarak ikiye ayrılmaktadır. Eğitimin açık fonksiyonları, toplumun kültür mirasının birikimi ve aktarılması, çocuğun sosyalleştirilmesi, yenilikçi ve değişmeyi sağlayıcı elemanları olması vs; gizli fonksiyonları ise statü kazandırma, işsizliği önleme vs. şeklindedir (Tezcan, 1976).

Eğitim ile kültür arasında çok sıkı münasebet olması nedeniyle bir miktar kültür kavramına yer vermek gerekecektir. Kültür kavramı, sosyolojideki en önemli kavramlardan biridir. Kültür bir toplumun üyeleri ya da bir toplum içindeki grupların yaşam biçimlerine göndermede bulunur. Sanat, edebiyat ve resmi de içerir; fakat kapsamı çok daha geniştir. Örneğin insanların nasıl giyindikleri, töreleri çalışma kalıpları ve dinsel törenleri, diğer kültürel unsurlardır (Giddens, 2000:43).

Yüzü aşkın tanımı olan kültürü “ilk olarak İngiliz antropologu Tylor’un tarif ettiği bilinmektedir. Taylor kültürü -bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve adetlerden ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bütün yeteneklerden oluşmuş karmaşık bir bütün- şeklinde tanımlamıştır” (Günay, 1992:62).

Kültürle ilgili önemli bir husus; onun çeşitli iç ve dış faktörlerin etkisiyle değişmesidir. Bir kültürün davranış modelleri veya tipleri çeşitli sebeplerle başkalaşır. İki veya daha çok kültür birbirleriyle temasa geldiği zaman doğal değişmelere -kültürleşme- denir. Kültür, toplumda sosyal dayanışmanın temelini oluşturur, sosyal kişiliğin oluşmasında hâkim faktördür ve sosyal yapının bir kopyasını verir. Kültürün saklanması sosyal bir süreçtir. Kültür, öğrenme yoluyla bir geçiştir, aynı zamanda gelenekler yoluyla da varlığını sürdürür. Bu bakımdan kültürü ferdin toplumda öğrenme süreciyle kazanmış

olduğu davranış biçimleri şeklinde de tanımlamamız mümkündür. Eğitim- kültür münasebetleri açısından eğitimin temel fonksiyonlarından biri kültürel değerleri ve sosyal davranış modellerini gençlere aktarmaktır (Günay, 1992).

Eğitim vasıtasıyla bilgi haricinde kültür nakli de yapılmaktadır. Kültür naklinde örgün ve yaygın eğitimden faydalanılması, cemiyete ait kültürün eğitim çağındaki nesillere aktarılması amacını taşımaktadır. Bu süreç içerisinde kültür korunduğu ve genç nesillere aktarıldığı oranda, sosyal gelişme içinde yeni kültür unsurları da milli kültüre eklenecektir. Milli eğitim milli kültürün gerektirdiği doğrultuda yapılmalıdır. Türk milli kültürü de, milli eğitimden soyutlanamaz.

“Ziya Gökalp’a göre, eğitimin amacı milli kültürü toplum katlarına aşlamak suretiyle dilde ve düşüncede uyumlu bir birlik meydana getirmektir. Milli eğitim politikası bu misyon etrafında oluşacaktır. Çünkü toplum yapımız ümmetten millete geçmek zorundaydı. Batı uygarlığı Reform ve Rönesans hareketleriyle 300–400 yıl önce milli kimliklerini kazanmışlardır” (Türkdoğan, 1995:15).

Milli kültürün sonraki nesillere aktarılması okul vasıtasıyla gerçekleştirilir. Milli devletlerinin yaratılmasında en önemli paye, onun idamesini ve gelişmesini sağlayan eğitim ordusuna aittir. Bir milletin okulları, milli kültürü aktarmakta yetersiz kalıyor ise o milletin milli birliği ve gücü zayıflamaya mahkûmdur.

Medeniyetler ve kültürler arası bir takım alışverişler kaçınılmaz olmakla birlikte; milli kültürün yerine yabancı bir kültürün ikame edilmesi, bir milletin yok olmasına yol açar. Günümüzde bazı ülkeler, bir taraftan kendi kültürünü korumaya çalışırken diğer taraftan da başka milletlerin bireyleri üzerinde kendi kültürlerini çeşitli yollarla empoze etme gayreti içerisindeyler. Kendi kültürüne önem vermeyen ülkeler, bu dış mihrakların kolaylıkla etkisi altına girmekte, bu ülkelerin kalkınmaları ve uluslar arası platformda söz sahibi olabilmeleri imkânsızlaşmaktadır.

Devlet, vatan, kültür, tarih ve ülkü birliği çevresinde bütünleşen bireylerin meydana getirdiği sosyal grup şekilleri olan milletler, şahısların eğitiminde önemli bir role sahiptir. Her birey bir millete mensup olup, o milletin kültürü içerisinde sosyalleşerek ve milli kültürü ile bütünleşerek şahsiyetini kazanabilir. Bu kültürel bütünleşmeyi kendi mensuplarına sağlama başarısını gösteremeyen milletler, milli birlik ve beraberliklerini

yürütemeyecekler ve sosyal çözülme veya bir takım toplumsal sorunlar ile mücadele etmek zorunda kalacaktır. Bir milletin kültürel birliğinin sağlanması öncelikle eğitim-öğretim meselesidir.

Geleneksel toplumda eğitim belli sayıdaki insanlara hitap ederken, modern dünyada eğitim-öğretim büyük bir yaygınlık ve gelişme kaydetmiş bulunmaktadır. İnsan, hayatının önemli bir kısmını eğitime ayırmak zorunda kalmış, okuma-yazma bilenlerin oranı süratle artmış, okul sayısı büyük bir artış göstermiş, eğitim öğretim programları ve metotları önemli devrim ve reformlara tabi olmuş, devletin en önemli görevlerinden biri eğitim ve öğretimi düzenlemek, hem milli ve genel kültür ve hem de mesleki öğretim vasıtasıyla vatandaşlarını eğitmek olmuştur (Günay, 1992:79).

Geleneksel toplumlarda eğitim temelde dini esaslara dayanmaktaydı. Modern toplumda ise, eğitim laik bir özellik arz etmektedir. Üstelik modern dünyada kitle haberleşme aracı olarak adlandırılan basın, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması, televizyonun teşkilatlı eğitim içerisinde bile önemli bir eğitim unsuru olarak yer alması, gerek yaygın ve gerekse örgün eğitimin geleneksel toplumlardakinden çok daha etkili bir şekilde düzenlenmesine imkân vermiştir (Günay, 1992:80).

Eğitim farklı dönemlerde, karakteristikleri yönüyle birbirinden farklı özellikler gösterse de, Türk toplumu içinde eğitim konusu her zaman için önemini korumuştur. Daha öncesinde (İslamiyet'in doğuşundan önce ve sonra) eğitim hususunda büyük çapta faaliyetler gerçekleştiren Türkler, 17. yy.dan sonra dünya şartlarının değişmesi ve geleneksel eğitim-öğretim kurumlarının bu değişikliklere uyum sağlayamamaları üzerine Tanzimat'tan itibaren eğitimi modernleştirmek üzere çeşitli reform faaliyetlerine girişmiştir. Maarif hareketlerinin temeli olarak sayabileceğimiz ilköğretimin ilk uygulamalarına 2. Mahmut devrinde başlanmış ve daha sonra da 1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile 1913'te çıkarılan Tedrisati İptidadiye Kanunu gibi düzenlemelerle ilköğretim tamamen şekillendirilmeye çalışılmıştır.

1922 yılında memleket için ölüm kalım mücadelelerinin verildiği savaşlar sürerken, Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk, böyle bir düzende bile Maarif Kongresi düzenlemek ve kongreye bizzat katılmaktan geri durmamış; bu suretle eğitim konusunun hayati önemini ortaya koymuştur. Ancak henüz geri kalmışlıktan

kurtulamamış ve kalkınmakta olan toplumumuzda, temelleri Osmanlı'nın son döneminde atılmış olan eğitimi modernleştirme hareketleri, o dönemde bocalama ve tartışma çabalarından ileriye gitmemiş ve Cumhuriyet Dönemi'ne çözüm bekleyen birçok sorunlarla girilmiştir.

Şartlar böyle iken, bir Milli Eğitim reformu zorunluluk arz ediyordu. Ancak, Milli Eğitim reformunu istemek yetmiyor, yapmak gerekiyordu. Kaynak yoksa maliyeyi; gelir yoksa ekonomiyi; yasalar yeterli değilse hukuku yenilemek, bütün bunlar için gerekli bütün reformları yapmak, toplumu yeni baştan yaratmak gerekiyordu (Güvenç, 2003:38).

Cumhuriyetin ilanı, önceki döneme oranla eğitim-öğretim konusunda daha büyük hamlelerin başlangıcının işareti olmuştur. Gerçekten de milli eğitim işleri Cumhuriyet'in ilanından sonraki faaliyetler arasında ilk sıraya yerleşmişti. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde hem yetişkin, kitle veya halk eğitimi diye isimlendirilen yaygın eğitim, hem de resmi okul öğretimi diye isimlendirilebilecek olan örgün eğitim alanlarında çok önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Netice olarak Cumhuriyetle birlikte Türkiye'mizde modern ve laik eğitim kesin şekilde yerleşme yolunu tutmuştur.

Çünkü çağdaş ulus olmak için, Atatürk'ün düşüncesine göre, Ata yadigârı cemaat kültürünü aşip laik ve milli bir kültür yaratmak şarttır ve kültür yaratmak -tıpkı insan yetiştirmek gibi- eğitim sürecine bağlıdır. Ayrıca Atatürk, eğitim sürecinin yalnız okullarda yapılan öğretime bırakılmayacağını görece kadar gerçekçidir. Bu yüzden, beri yanda, kültürel içeriği çeşitli kaynaklardan besleyip zenginleştirmeye; öte yanda, eğitim sürecini kökten yenileştirmeye, kültürün taşıyıcısı ve eğitim aracı olan dili Türkçeleştirmeye çalışmıştır (Güvenç, 2003).

Atatürk'ün eğitim politikasının dört temel hedefi bulunmaktadır. Ulusal Eğitim, Bilimsellik, Sağlıklı Düşünce, Fırsat Eşitliği(Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi)

Atatürk çağdaş bir ulusal toplum olarak var olabilmemiz ve gelişmemizi sürdürebilmek üzere ulusal, demokratik ve laik bir eğitim ve öğretimi temel koşul olarak görmüştür. Ülkede;

- Okuma-yazma bilmeyen tek yurttaş bırakılmaması,

- Erkek ve kız çocuklarının aynı surette eğitim ve öğretimden yararlandırılması,
- Kalkınma savaşının gerektirdiği teknik işgücü yetiştirilmesi,
- Yurt sorunlarını anlayacak, anlatacak çözmeye çalışacak ve kuşaktan kuşağa yaşatacak birey ve kurumların yaratılması konuları üzerinde hassasiyetle durmuştur. (Gökçe, 2004:144)

Eğitimin demokratikleştirilmesi, dünya genelinde eğitim kurumunun temel prensiplerinden biri olarak kabul görmektedir. Cumhuriyet'in İlanı'ndan sonraki dönemde ülkemizde de bu doğrultuda tüm eğitim ve kültür kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1926 yılında kurulan Bakanlığın temel amacı; Türk ulusunu özgür düşünce ortamı içinde bilgi, sanat ve teknik yönünden çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaktır. Türk ulusunun milli, ahlaki ve insani üstün değerlerini geliştirmek ve onu çağdaş uygarlığın yaratıcı bir üyesi haline getirmektir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu alanda başlıca görevleri şunlardır:

- Okul çağındaki nüfusu eğitmek amacıyla çeşitli okullar açmak ve yönetmek,
- Korunmaya ve özel eğitime muhtaç okuma çağındaki çocuklarla ilgili özel koruma ve eğitim işleri düzenlemek ve yürütmek,
- Çeşitli okullarda okutulacak ders kitaplarını hazırlamak veya incelemek, her derecedeki okulların eğitim araç ve gereçlerini araştırma, planlama ve dağıtım işlerini yapmak,
- Okuma çağı dışındaki yurttaşların eğitimi için öğretim programlarını düzenlemek ve halk eğitimi çalışmalarını yönetmek,
- Milli kültürü kuvvetlendirmek ve yaymak,
- Her türlü kültür ve sanat çalışmalarına yön vermek, kültür alanında uluslar arası ilişkileri düzenlemek (Gökçe, 2004:152).

MEB bahsini müteakip, tıpkı okul gibi askeri birliklerin de sosyolojik birer topluluk olduğunu ve onların da önemli eğitim hizmetleri gördüklerini belirtmekte fayda

bulunmaktadır. Nitekim Türk Ordusu, Cumhuriyet Dönemi'nde ciddi ve faydalı halk eğitim programları gerçekleştirmiştir. Özellikle kapalı çevrelerden askerlik görevini ifa etmek üzere askere gelmiş bulunan gençlerden okuma-yazma bilmeyenler için oluşturulan özel eğitim birliklerinde temel eğitim verilmekte ve ayrıca askerlik döneminde öğrenilen tamircilik, şoförlük vb. gibi meslekler aracılığı ile ordu-halk eğitiminde büyük mesafeler kat edilmektedir. Ülkemizde 1925 yılında çıkarılan bir kanun ile orduda erlere ziraatla ilgili eğitim verilmesi kabul edilmişti. Günümüzde hiçbir mesleği olmayan erler, askerliği süresince aldığı kurs ve eğitimler sayesinde meslek öğrenmiş olarak terhis olmakta ve sivil hayata geçmektedir. Ayrıca ordumuz beden eğitimi yönünden de toplumumuzun bireylerine sağlıklı yaşamın anahtarını vererek önemli katkı sağlamaktadır.

Cumhuriyet döneminde, eğitim sistemimizde birliği ve bütünlüğü sağlamak amacıyla Tevhid-i Tedrisat Yasası çıkarılmıştı. Bu yasa ile eğitim sistemimiz demokratikleştirilmiş ve laikleştirilmişti (3 Mart 1924). Ülkemizde eğitim, örgün eğitim ve yaygın eğitim etkili olarak sürdürülmektedir. Örgün eğitim okul öncesi eğitimden başlayarak ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarından oluşur. Yaygın eğitim ise yaşam boyu eğitimidir ve örgün eğitim dışında kalan eğitim faaliyetlerini kapsar. Cumhuriyet dönemi boyunca ilk ve ortaöğretimdeki okul ve öğretmen sayılarında önemli artışlar yaşanmıştır. Halk eğitimi alanında ise ordumuzun dikkate değer çalışmalarına yukarıda yer verilmişti. Bu alanda ayrıca; öğretmen kursları, gezici köy kadın ve erkek kursları, halk okuma odaları, Halk eğitim merkezleri, vakıflar, dernekler gibi teşebbüs ve faaliyetler ülkemizde topluluk eğitimi ile ilgili önemli atılımlar olarak gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde yükseköğretim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayan ve kendisini yenileyemeyen medrese öğretimine karşı birleşmeyi temsil etmek üzere ilk olarak 1846 yılında kurulan Daru'l Fünun, kendisinden beklenen gelişmeyi bir türlü gösteremediğinden 1933 üniversite reformu kapsamında kapatılmış ve yerine kurulan üniversite ile yenileştirme hareketine başlanmıştır. İstanbul'da kurulan bu üniversiteyi başka kurulan üniversite ve yüksek okullar takip etmiş ve nitekim 1981 YÖK reformu çerçevesinde, Türkiye'deki tüm yüksek öğretim kurumları, üniversite çatısı altında toplanmıştır.

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde eğitim-öğretim alanında kaydedilen tüm gelişmelere rağmen, halen çeşitli eğitim-öğretim sorunlarımız bulunmaktadır. 2000 Nüfus Sayımına göre Türkiye’de nüfusun yüzde 17,5’i okuma yazma bilmemektedir. Yüzde 6,4’ü ilkokulu bitirmeden hayata atılmıştır. Bitirilen son öğretim kurumuna göre; yüzde 47,77’si ilkokul mezunu, yüzde 8,23’ü ortaokul mezunu, yüzde 12,55’i lise mezunu ve yüzde 7,8’i yüksekokul ya da fakülte mezunudur. Başka bir deyişle, her 100 kişi’den 92’si milli eğitim sistemi içinde herhangi bir mesleğe hazırlanmadan hayata atılmıştır. Dünyadaki hızlı değişim ve ilerleme, örgün eğitim kadar yaygın eğitimi ve de uzlaşmayı önemli kılmaktadır. Öte yandan fakülte yüksekokul diploması olanların çoğunluğu da istemedikleri bir dalda eğitim görmüş ve genellikle yaptığı eğitimle ilgisi olmayan bir ‘işte’ çalışmak zorunda kalmaktadır (Gökçe, 2004:167).

Ülkemizin, ileri derecede bir sanayileşmeyi henüz gerçekleştirememiş olması, mesleki ve teknik öğretim alanında zihniyet değişikliğine olanak tanımamaktadır. Bu nedenle toplumumuzda, teknik hizmetler yerine klasik öğretim ve meslekler, en avantajlı iş sahaları olarak görülmektedir. Mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilmeyişi ve genel olarak öğretim sistemlerimizin öğrencileri, hayata hazırlamaktan ziyade ezbere dayalı ve teorik karaktere sahip olması nedeniyle üniversite kapısında yığılma, daha iyi eğitimciler yetiştirmek, mezunların istihdamı, sınıf mevcutlarının azaltılması gibi eğitimle doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan birçok mesele, sağlıklı çözüm yollarına ihtiyaç duymaktadır. Ülkemizin, kaliteli insan gücü ve aydın ihtiyacının karşılanması ve eğitim düzeyinin yükselmesi en önemli eğitim meselelerindedir. Ayrıca iş ve meslek eğitimi ülkemizin halletmek mecburiyetinde olduğu temel sorunlardan biridir.

Sonuç olarak; Atatürk Cumhuriyet döneminde eğitime, Ziya Gökalp’ın görüşleri doğrultusunda, ümmetten millete geçiş ve milli kültür etrafında milletleşme sürecini gerçekleştirme rolünü vermiş ve bu rol çerçevesinde eğitim programları oluşturulmuştur. Ancak, Atatürk’ten sonraki dönemde ‘Hümanizm’ akımı ve Greko-Latin kültürüne yönelmiş olması, eğitimin kültürel kimlik kazanma rolünü aksamaya uğratmıştır. Daha sonraları da milli kültür ve milli eğitim politikamızın kısır ideolojilerden ayrışmasında ve ‘milli’ özellik kazanmasında güçlükler yaşanmıştır. Bu nedenlerle milli eğitim; kültürel kimlik sorununa kaynak teşkil etmiş olup, Türk kimliği oluşturulmasında yetersiz kalmıştır.

BÖLÜM 2: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİ

2.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi

“Tarihsel dönemleme açısından ‘2.Viyana Muhasarası sonrası dönem’ olarak mütalaa ede geldiğimiz, 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ile sıcak çatışma halindeydi. Rusya ve Avusturya (bu asırda henüz Alman İmparatorluğu adını taşıyor) hep müttefik olarak Osmanlı ordularıyla çarpıştıyordu. Osmanlı askeri modernleşmesi, bazen yenilgi, bazen direniş ve bazen zaferle geri püskürterek Avusturya ve Rusya’ya karşı direnebiliyordu ” (Ortaylı, 2002:37). Bu dönemde, askeri ve mülki erkânın sahip olduğu ıslahat fikirleri, Naima, Koçi Bey ve Kâtip Çelebi’den farklı olarak, değişen dünyayı, özellikle de değişen askeri teknolojiyi gözlemleyerek oluşmuştur.

1839–1865 yılları arasındaki Tanzimat’ın pratiği, bir çeşit “yeni”nin İmparatorluk’ta hayat bulduğunu ortaya koymuştu. Yeni Osmanlı düşüncesinin iki öncüsü Namık Kemal ve Ziya Paşa, Osmanlı Devletinin ve toplumunun modern çağda ayakta durabilmesinin formülünü iki ayrı noktadan hareketle araştırmışlardır. Ziya Paşa pragmatist reel-politik olup “uygulanabilir” bir devlet reformu hedeflemektedir. Namık Kemal ise romantik olup yeni bir politikanın genel ilkelerini teorik olarak tanımlamaya çalışmıştır. Yeni Osmanlılar’ın yüksek devlet personeliyle yakın ilişkileri vardı ve bunların hepsi devlet kurumlarında yetişmişlerdi.

Jön Türkler enerjilerini İmparatorluğun güçlenmesine yönlendirir ve bunun kurumların değiştirilmesiyle gerçekleşeceğini umarken, zamanla “kimlik” konusunun bu yolda karşılaşacakları en önemli problem olduğunu, Ermeni, Arap, Arnavut kavramlarının ayrı bir problem alanı oluşturduğunu görecektirlerdi. İlginç olan, Yeni Osmanlılar’ın kimlik arayışları süresince aynı güçte bir tepki ile karşılaşmamış olduklarıydı (Mardin, 2002:53). Hâlbuki Yeni Osmanlılar’da, ‘Osmanlı’-‘Türk’-‘İslam’-‘Müslüman’ kimliği etrafında sürekli gidip gelmeler mevcuttu.

Tanzimat zihniyeti ile ilgili iki husus, özellikle dikkati çekmektedir. İlk olarak, Osmanlı/İslam modernleşmesi, sosyoloji ve ekonomi perspektifinden uzak, siyaset ağırlıklı bir proje olarak ortaya çıkıyor. Siyasetin, ekonomiden teknolojiye her şeyi kurmaya düzenlemeye muktedir olduğu konusunda yaygın bir kabul var. İkinci olarak,

bu dönem düşüncesi mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik süreçleri yakından takip ederek, doğrudan etkilenecek, onların içerisinde oluşuyor. Diğer bir ifadeyle, ‘hayat’ (ya da sosyo-ekonomik süreçler) ‘düşünce’nin önünde yer alıyor; fikirleri değişime uğratan yahut yeni teklifleri şekillendiren de Batı’dan esinlenen ‘fikirler’den çok Batı’dan adapte edilen ‘müesseseler’ (ve onların yol açtığı sosyo-kültürel değişme) olarak belirginleşiyor. Bu hiç şüphesiz Türk modernleşmesinin paradokslarından birisini oluşturuyor: hayatla düşünce (ya da sosyoloji ile ideoloji) arasındaki gerilim belki de Tanzimat’ın Cumhuriyet’e devrettiği mirasın unsurlarından biri olarak görülebilir (Çetinsaya, 2002:71).

Modernleşme hareketinin başlangıcı olarak görülen 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın ilk dönemi, memleket sorunlarını askeri bir yenilenme konusu olarak ele almaktaydı. Ne de olsa her toplum, öncelikle, en hayati gördüğü eksikleri kapatmak üzere harekete geçirdi. Bu yüzden Osmanlı modernleşmesi, sadece bir askeri modernleşme olarak başlamıştı. Dolayısıyla bizim bugün kullandığımız anlamda bir ‘modernleşme projesi’ söz konusu değildi. “Osmanlı ‘modernleşme projesi’, baştan bir paket proje olarak tasarlanmadı; aksine zamanla ve süreç içinde, olayların şekillendirmesi ile düşünce ve önerilerin birbiri üzerine eklemlenmesi, bazılarının alt sıralara düşmesi, bazılarının gündeme gelmesi, tercih edilmesi, bazılarının uygulanması, fakat sonuç alınamaması üzerine terk edilmesi, bazılarının hiç uygulanma şansı bulamaması üzerine bina ederek, sonuçta bir karışım halinde ve kolayca yeniden tanımlanabilir özelliğini hiç yitirmeksizin oluştu” (Koçak, 2002:73).

İmparatorluk bünyesinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir ‘Osmanlı milleti’ olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımına Osmanlıcılık denmektedir. Fakat 1839–1913 devresinde Osmanlıcılık düşüncesi, dört farklı aşama halinde gelişmiştir:

1. 1830’lardan 1875’e süren dönemde ağırlıklı olarak Bab-ı Ali’nin otoriter merkezîyetçi siyaseti,
2. 1868–1878 devresinde yeni Osmanlı muhalefeti ve meşrutiyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlıcılık yaklaşımı,

3. 2. Abdülhamit mutlakiyetine karşı Jön Türk muhalefesinde görülen Osmanlılık düşüncesi,

4. 2. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık düşüncesi (Somel, 2002:88).

Geleneksel Osmanlı devlet anlayışı, Bizans, İran, İslâm ve Moğol devlet geleneklerinden köklerini alan ideolojik bir sentezdi. İslâmi siyasal düşüncenin Osmanlı siyaset anlayışına yansımaları, bilhassa hukuki yapıda, devletin kimliğinde ve toplumsal hayatta kendini ortaya koymuştur. Kuruluşundan itibaren Balkanlar ve Bizans'taki yayılma politikasını 'gaza' ve 'cihat' vurgularıyla gerçekleştiren Osmanlı Devleti, İslâmi bir kimliğe sahipti. Bu kimlik, Osmanlı Devleti'nin Suriye, Mısır, Irak ve Hicaz gibi İslâmın uygarlık merkezlerini ve kutsal yerlerini kapsamaları ve padişahın halifelik sıfatını kazanmasıyla güçlenmişti.

Müslüman ve gayrimüslim çocukların aynı okulda ve bir arada eğitim görmesi uygulaması Mithat Paşa tarafından açılan ıslahhanelerde (sanayi mektepleri) başlatılmıştır. Bu deneyim İstanbul'daki bürokratlar açısından hayati önemde kabul edilmiştir. Zira Osmanlıcılığın hedeflerinden birisi olan farklı dinsel unsurlar arasında yakınlık ve birliktelik duygularının ve kültürünün oluşturulması yoluyla bir "Osmanlılık" bilincinin oluşturulması ancak eğitim aracılığıyla olabilirdi (Somel, 2002:98-99). 1839-1876 dönemi Osmanlı siyasetinin ana hedefi Müslüman ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasının devlete ve padişaha sadakat bağlarının oluşması ve üzerinde yaşanılan ortak toprağa dayalı bir yurtseverliğin gelişmesiydi. Fakat öte yandan bu dönem Osmanlıcılığı otoriter özellikler de içermekteydi (Mardin, 1996:27).

1876 Kanun-i Esasi'sine göre toplum cemaatlere ayrılmayacak, aksine bir tek Osmanlı kategorisi altında anlaşılacaktı. Kanun-i Esasi'de İslâmi kimlik ve Osmanlıcılığın getirdiği hukuksal eşitlik ile çok dinli tebaaya yönelik laik yaklaşımı uzlaştırma gayreti mevcuttur. Anayasaya göre devlet'in dini İslâm'dır. Aynı zamanda devletin genel düzeninin bozulmaması kaydıyla Osmanlı topraklarında yaşayan diğer dinlere mensup tüm insanlar serbest bir şekilde ibadetlerini yapabilmekteydiler.

Tanzimat'ın son zamanları ve 1. Meşrutiyet dönemine ilişkin Osmanlıcılık tutuma sahip olanlar arasında bir Osmanlı Arnavut aydını olan Şemsettin Sami Beyi de görmekteyiz.

1. Meşrutiyet esnasında meydana gelen kültürel tartışmalarda, kendisi Arnavutluk

kültürünün geliştirilmesinin gerekliliğini savunmaktaydı. Arnavutların Slav ve Yunan nüfuzu altına girmesini önleyebilmek için kendi dillerinde eğitimin serbest bırakılması gerektiği tezini ortaya koyuyordu. Ancak Arnavutluk'un bağımsızlığına karşı çıkmaktaydı. Şemseddin Sami Bey bu dönemde iki tür kimlik benimsiyordu: Birincisi kişinin geldiği yöre ve etnisitesi kaynaklı alt kimlik, ikincisi Osmanlı üst kimliği. Yalnız Şemseddin Sami Bey'in daha sonraları Osmanlıcı yaklaşımını bıraktığı, Abdülhamit döneminde Arnavutluk milliyetçiliğini desteklemesinden anlaşılmaktadır.

1. Meşrutiyet denemesi Abdülhamit mutlakiyetiyle birlikte son bulmuştur. Bundan sonra entelektüel düzeyde Osmanlıcılık tutumu daha çok Jön Türk muhalefeti dâhilinde görülecektir. Her ne kadar Abdülhamit idaresi İslâm'a gerek sembol gerekse gündelik siyaset içinde büyük ölçüde önem vermişse bile, diğer taraftan 1839 Gülhane Hattı ve 1856 Islahat Fermanı çerçevesinde gayrimüslimlere verilen eşit haklar konusunda herhangi bir sapma söz konusu olmamıştır. Bu anlamda Abdülhamit mutlakiyetçiliğinin, uygulamada 1839–1875 dönemi otoriter merkezîyetçi Osmanlıcılık siyasetinden çok da fazla ayrılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz (Somel, 2002:107).

Abdülhamit mutlakiyetine karşı ortaya çıkan muhalefet gruplarının tamamına 'Jön Türk' denmektedir. Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğine ilişkin çok farklı projeler üretmişlerdi. Jön Türk grupları iki orta noktada buluşuyorlardı: birincisi; 1876 Kanun-i Esasi'sinin yeniden hayata geçirilmesi, ikincisi ise; Meşrutiyetçi Osmanlıcı yaklaşımlardı. Osmanlıcılıkla ilgili entelektüel manada fikir üreten Jön Türklere bakıldığında Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet isimleri ile karşılaşılmaktadır. Abdullah Cevdet'in Osmanlılık anlayışı, Namık Kemal'inkine yakındır. Abdullah Cevdet, imparatorluk dâhilinde bulunan farklı etnik kültürlerin korunmasından yanadır. Osmanlı birliği içindeki unsurlar arasında gerçek anlamda eşitlik olmasını ve bu doğrultuda her grubun kendi kültürünü geliştirerek kimliğini korumasını arzulamaktaydı. Ancak farklı unsurların ortak dil olarak Türkçe'yi kullanmasına taraftardı. Çünkü Müslüman hükümetleri arasında en gelişmiş olanı Osmanlı hükümetiydi ve Müslümanların Türkçe öğrenmeleri çok uygun olurdu.

Diğer taraftan Prens Sabahaddin, liberalizm ile Osmanlıcılığı tutarlı bir biçimde sentezleyen bir entelektüel olarak görülmektedir. 1908 öncesinde yurtdışındaki Jön Türk önderlerinden biri olan Prens Sabahaddin Frederic Le Play toplumbilim okulu ve

bu okulun takipçisi olan Edmond Demolins etkisiyle uygar toplumları cemaate dayalı ve bireye dayalı olarak ikiye ayırmaktaydı. Bu çerçevede bireysel mutluluk ve yaratıcılık ile toplumsal gelişme esas olarak bireysel girişimciliğe yer verilen ve yerinden yönetime imkân sağlayan toplumlarda gerçekleşebilirdi ki Le Play Okulu ve bu arada Prens Sabahaddin Anglosakson toplumlarını bu açıdan örnek olarak kabul ediyordu. Prens Sabahaddin'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmışlığı da bireycilik ve yerinden yönetim yerine merkeziyetçilik ve bireyin gelişimine olanak sağlanmamasının nihai bir sonucuydu. Dolayısıyla Osmanlıların kendilerini toparlamaları da bireye verilecek önem ve yerinden yönetim ilkeleriyle mümkün olabilecekti (Tütengil, 1954). Osmanlı Devleti'nin Osmanlılara ait olduğu fikrini savunan Prens Sabahaddin, bütün unsurların eşitliğini ve kardeşliğini vurgulamıştır. Ayrıca toplumsal model olarak savunduğu yerinden yönetim anlayışının, etnik gruplara siyasi özerklik verilmesi anlamı taşımadığını ve bunun idari bir anlamı olduğunu sürekli olarak belirtmiştir.

24 Temmuz 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte daha özgür bir ortam olduğundan, siyasi görüşler daha açık bir şekilde tartışıla gelmiştir. Bu dönemde devleti devralan kadrolar ve söz sahibi olmayı arzulayan muhalefetin önünde acilen çözülmesi gereken birtakım sorunlar vardı. Bunlardan bazıları

- Eşitlik ve hürriyet kazanan imparatorluğun farklı etnik cinsten kavimleri arasında birliğin nasıl sağlanacağı;
- Azınlık karşısında ekonomik açıdan büyük bir zaaf gösteren hâkim milletin kalkınmasının nasıl gerçekleşeceği;
- Devlet idaresinde, eğitimde hangi metotların kullanılacağı;
- Eski kanunlarla çözüme imkânı olmayan milletlerarası hukuk, ceza hukuku vb. alanlarda 'tedvin' edilen yeni hukukla dini hukukun nasıl bağdaştırılacağı, yani medeni mahkemelerle şer'i mahkemelerin münasebetinin ne olacağı;
- Tanzimat'ın getirdiği borçlarla, kapitülasyonlar yükü altındaki iktisadi gelişmenin nasıl temin edileceği gibi, meselelerdi.

Bu sorulara cevap vermek ümmet sistemi üzerine kurulmuş ve cemaat bölümlenmesini aşmamış bir imparatorluğun, her şeyden önce bir cinsten bir milletin kültürüne

dayanmış bir ‘devlet’ haline getirilmesiyle mümkündür ki, bu da günlük siyasi işlerin çok üzerinde ve o günün hâkim siyasi düşüncelerinin dışında kalmaktaydı (Ülken, 1979:200). Ulusçuluk bilinci, farklı etnik unsurlar arasında yeşermeye başlamıştı ve 2. Meşrutiyetin ilerleyen yıllarında Osmanlılık siyaseti gücünü yitirecekti.

2. Meşrutiyet döneminde Osmanlılık yaklaşımı, Doğu Anadolu ve Suriye gibi imparatorluğun periferik bölgelerinden gelerek Osmanlı kültürel elitine dâhil olan aydın ve yazar kesimi tarafından savunulmuştur. Bu dönemde, Türkçü ve Osmanlıcı aydınlar arasında Osmanlılık düşüncesine ilişkin hararetli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalarda Osmanlıcı isimler olarak Süleyman Nazif Bey ve Mustafa Satı Bey öne çıkmışlardır. Her ikisi de imparatorluğun periferik bölgelerindedir. Süleyman Nazif Bey kanların karışması neticesinde ayrı bir Osmanlı kanı meydana geldiği fikrini ortaya atarak ilginç bir ırkçı Osmanlılık yapmıştır. Bu noktada, uygarlığı ve imparatorluğu meydana getiren unsurun, ‘safkan’ değil, farklı kültür ve kanların karışımının ürünü bir sentez olduğunu iddia etmektedir.

Osmanlılık tartışmasına ilişkin belki de en güçlü örneği 1911’de Mustafa Satı Bey ile Ziya Gökalp arasında eğitim meselesine dair girilen tartışmada bulmak mümkündür. Ziya Gökalp eğitim politikalarında sosyoloji biliminin esas alınması gerektiğini vurgulamaktaydı. Zira ona göre eğitimin ana gayesi bir kolektif unsur olarak toplumun ve dolayısıyla da ulusun gelişmesine katkı sağlamak olmalıydı. Burada Ziya Gökalp Emile Durkheim’in kolektif bilince ağırlık veren sosyolojisini referans almaktaydı. Satı Bey ise Ziya Gökalp’a karşı çıkmış ve eğitimde sosyoloji yerine psikolojinin temel alınması gerektiğini savunmuştur. Çünkü Satı Bey’e göre eğitimin ana gayesi, bireyin sağlıklı gelişmesi olmalıdır (Ülken, 1979:183–188). Bu tartışma, toplumculuğu esas alan Türkçülük ile bireyciliği esas kabul eden Osmanlılığın karşı karşıya gelmesidir.

1908–1913 dönemi entelektüel Osmanlılığında Osmanlılık, imparatorluğu bir arada tutabilecek bir üst kimlik olarak ele alınmaktaydı. Türkçülük gibi bu üst kimliği bozabilecek akımlar Osmanlılar tarafından imparatorluğu parçalayabilecek bir tehlike olarak algılandığından ötürü Osmanlılar genelde Türkçülere şiddetle saldırmışlardır. Bu dönem Osmanlılarının savundukları diğer bir nokta, Türklerin diğer yerel ırklarla karşılaşmaları neticesinde yeni bir millet oluşturmuş olduklarıdır. Dolayısıyla Osmanlılar artık Türk değildir. Hatta kullandıkları dil de Türkçe’nin üstünde olan Osmanlıca’dır.

Osmanlılar kendilerine Türk demedikleri gibi dillerine de Türkçe dememektedirler (Somel, 2002:114). Yalnız Osmanlıcılığın Türk düşünce hayatına en önemli etkisi, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesin yasa önünde eşitliği ilkesini getirmesidir. 1856 Islahat Fermanı'nda ilk kez resmi bir belgede 'vatandaş' kavramı kullanılmıştır. Öte yandan resmi işlemlerde dinsel kimliğin artık dikkate alınmaması sürecinin başlaması laiklik konusunda atılan önemli adımlar olarak düşünülebilir. 'İttihat ve Terakki Partisi' dediğinde Türk düşünce hayatında yerleşmiş yanlış bir kabulün olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu yanlış kabul, tarih boyunca sanki bir tek İttihat ve Terakki hareketi meydana geldiğidir. Birinci İttihat ve Terakki hareketinin arkasında 'Yeni Osmanlılar' vardır. Yeni Osmanlılar mutlak monarşiye karşı, Fransız Devrimi'nin insan hakları temelli anayasa hareketinden etkilenen bir 'anayasacılık'ı benimsemiş olmanın yanı sıra, yerli burjuvazinin önünü açacak kontrollü bir, iktisadi liberalizm ve bir 'Osmanlı vatani' fikrini de esas almıştır.

Yeni Osmanlılar, 1877'de 2. Abdülhamit tarafından dağıtıldıktan sonra, faaliyetlerini Avrupa'da ve gizli biçimde yurtiçinde sürdürerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelini oluşturmuştur. Özellikle gizlice okunan Namık Kemal'in, Ziya Paşa'nın eserleri ve Ali Şefkati'nin Napoli, Cenevre ve Paris'te Çıkardığı İstikbal gazetesi, Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye'de okuyan gençler arasında Abdülhamit karşıtı havayı beslemiştir (Mardin, 1983:32). Devrimci havayla beslenen bu gençler, sırasıyla önce 'İttihad-ı Osmanî'yi, sonra 'Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni örgütlemişlerdir.

Kurulan bu birinci İttihat ve Terakki'nin ağırlığını askerler oluşturmaz. Birinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikiye ayrılmasının nedeni Osmanlıcılık değil, Ahmet Rıza grubunun, 'milli iktisat' ve merkezîyetçilik savunuculuğuna karşı Prens Sabahadd'in teşebbüs-ü şahsîciliği ve ademi merkezîyetçiliğidir. İkinci İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak nitelediğimiz oluşum ise, en başta, birinci oluşum ile organik ilişkisi olmaması bakımından ayrıdır. İkinci oluşum, Abdülhamit idaresinden rahatsız asker ve küçük memurlar entelektüel önderlerden yoksun biçimde 'kendiliğinden' giriştikleri paramiliter bir örgütlenme olarak görülebilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti adını taşıması kendisini meşrutiyetçi geleneğe bağlama kaygısından ileri gelmektedir. İkinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nüvesi, Talat Bey tarafından 1906'da Selanik'te kurulan 'Osmanlı

Hürriyet Cemiyeti'dir. Talat Bey'in teklifi bir cemiyet kurmak ve çoğalınca İstanbul'a gidip Abdülhamit'i öldürmektir (Menteşe, 1986).

Altyapısı Selanik ortamında şekillenen subay-bürokrat kaynaklı İkinci İttihat ve Terakki Cemiyeti, hemen hemen sadece entelektüel bir hareketten ibaret sayılabilecek Birinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden, gerek yöntem ve ideoloji, gerekse toplumsal taban bakımından farklı bir hareket olarak oluşmuştur. Cemiyete askeri kavramlar hakim olup ideolojisi Türk milliyetçiliğidir. Toplumsal tabanı, büyük ölçüde subaylardan ve orta kademe memurlardan oluşmuştur.

İkinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideolojik donanımı, Alman düşünce ve devlet anlayışının etkisi altında gelişmişti. İkinci oluşumu, birinci İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin daha çok Fransız ve Anglosakson düşüncesinin etkisi altında şekillenmiş fikir ikliminden ayıran en önemli faktör, oluşumun ana aktörlerinin Alman etkisi altındaki askeri eğitim kurumlarında yetişmiş olmasıdır. 1880'den başlayarak Osmanlı ordusunda düzenli biçimde Alman uzmanlar görev almaya başlamıştı. 1885'ten itibaren Almanya'ya subay gönderilmeye başlandı (Aydın, 2002:126). 1908 İhtilali'ni yapan ve iktidarı ele geçiren, bu ikinci kuşak İttihatçılar olmuştur. İttihat ve Terakki 1908–1909 yıllarında iktidarı ele almamış, ancak onu denetleyen mekanizma olmuştur. 1909–1912 yılları arasında da 'iktidar partisi' olarak tanımlanmasına rağmen 'hükümet' olmamıştır. Gerçek anlamda iktidarını 1913'te yaptığı darbe ile mutlaklaştırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar İttihat ve Terakki tek başına iktidardadır. 1918'de cemiyet kendini feshetmiştir.

Kemalistler ve ittihatchılar arasındaki en büyük kopuşu imparatorluktan ulus-devlete geçişte yaşanan düşünsel çerçeve değişikliğinde aramak yanlış olmaz. İttihatçıların devleti kurtarmak, ihya etmek arzuları Birinci Dünya Savaşı sonunda fiilen sona ererken, Kemalist yönetim ulus-devlet inşasına yönelmiştir. Kemalizmi biçimlendiren tartışmalar, kurtuluş savaşı sırasında siyasal rejim sorununa aranan cevaplarla ortaya çıktı. Kemalizm 1930'larda kesin biçimini kazanmakla beraber 1922'den itibaren Ziya Gökalp'ın 'hars' ve 'medeniyet' ayrımından beslenen topyekûn ve ödünsüz bir modernleşme ideolojisine sahiptir (Ünüvar, 2002).

Kemalist düşünce ve pratiğe yakından bakıldığında, dinin milli kimlik içerisinde atılmadığı görülmektedir. Atatürk'ün kendisi de dini reddetmemiştir. Ancak,

İslâmiyet'in içerisine bir takım insanlar tarafından karıştırılan hurafelerle mücadele etmeyi hedeflemiştir. Bundan dolayı medrese öğretimine karşı çıkmış ve herkesin dinini öğrenme hakkına sahip olduğunu ve bunun yerinin ise 'mektep' olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün karşı çıktığı önemli bir husus da, yozlaşmış ulema ve hacı-hoca takımının kişisel iktidara bağlılığı alışkanlık haline getirip, dini kendi kişisel çıkarları için kullanmalarıdır.

Kemalist iktidar, laikliği reformların bir gereği olarak sunmuştur. Hukukun sekülerizasyonu, aile hayatının düzenlenmesi, kamusal yaşamın şekillendirilmesi esnasında Kemalist elitin dayandığı Batılılaşma, milliyetçilerin muasır medeniyet seviyesine ulaşma arzusu ile paraleldir. Milliyetçilik konusunda, ittihatçıların kendi kararsızlık ideolojilerinin bir dayanağı olan milliyetçiliğe kurtuluş ümidi olarak sarıldıklarını, Kemalistlerin ise milliyetçiliği kendi modernleşme ideolojilerinin asli unsuru saydıklarını söylemek abartılı olmaz. İktisadi akıl konusunda benzer gördükleri noktalarda ise farklılık şurada yatmaktadır: İttihat ve Terakki için iktisadi hayatın Türkleştirilmesi, yine devleti kurtarmak fikriyle bağlantılı olarak, üzerine yükselecekleri bir sınıfın var edilmesi gereğine sıkı sıkıya bağlıyken, Kemalistler bizatihi ulus-devletin asli sahipleri olarak iktisada hem bir sosyal inşa aracı olarak bakmışlar, hem de yalnız maliyenin değil piyasanın da ulus devletin arzularına göre şekillenmesini istemişlerdir (Sayar, 2000).

Osmanlı Türkleri, yeni yapısal oluşumlar ve bu oluşumları kuşatan yeni anlam dünyasında, gizli dernekler, hayır kurumları ve siyasi partilerin sağladığı örgütlenme biçimlerini kullanmak suretiyle milliyetçiliği hayata geçirmişlerdir. 20. yüzyılın başlarında toplumsal yapı ile kurumsal yapı arasındaki etkileşim, Türk milliyetçiliğinin yönünü belirlemiştir.

Milliyetçiliği doğuran düşünce sistemi ile ilgilenen sosyal bilimciler arasında ilk akla gelen isimler Anderson, Smith ve Gellner'dir. Üçünün de ortak fikri; milliyetçiliklerin yörüngesini büyük ölçüde toplumsal kültür oluşturur. Ernest Gellner "İnsanların ortak bir kültüre bağlılıklarını vurguladıkları noktalarda ortaya çıkan milliyetçiliklerde, esas olarak toplumsal homojenliğin, ortak eğitimden kaynaklanan değerlerin ve anonimliğin öne çıktığını" (Gellner, 1983:1) belirtir.

Anthony Smith, milliyetçiliğin toplumsal olarak inşa edilme sürecini incelerken, insan toplumlarının “ırka dair ortak efsanelerin, paylaşılmış tarihsel anların, ortak bir kültürün, belli bir yerle kurulan duygusal bağ ve dayanışma duygusunun” (Smith, 1986:245) ortaya çıkmasında kullanılan kategori olan ‘etnikliğin’ belirleyiciliğine vurgu yapar. Ayrıca Smith; milliyetçiliği, toplumların hayali bir ulusal geçmiş yaratabilmek için kullandıkları bir ‘siyasi efsane’ (Smith, 1987:13) olarak da tahlil eder.

Benedict Anderson ise çalışmasında şu genel fikri ortaya koymuştur: “Yeni yaratılmış siyasi cemaat olan millet hem kapsadığı kitlelerin yaygınlığı açısından sınırlı, hem de kendi alanı içinde kayıtsız ve şartsız bir hükümlanlığa sahiptir” (Anderson, 1983:13).

Bazı sosyal bilimciler milliyetçiliğin yaygınlaşmasına yardımcı olan gizli örgütleri, siyasi partileri ve hayır kurumlarını incelemişlerdir. Bu sosyal bilimcilerin araştırmaları; kültürel bağlam, örgütsel yapı ve toplumsal yapıların etkileşim içerisinde milliyetçiliğin farklı çeşitlerini ürettiği ve birbirlerini tarihsel bir çerçeve içinde etkilediklerini ortaya koymaktadır. Bu noktada sorulması gereken önemli soru, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında Osmanlı sosyal yapısının nasıl bir etkisi olduğudur. Osmanlı sosyal yapısı içerisinde bireyin gücü ve iktidarı, padişahın devrettiği yetkiliye bağlıydı. Müslüman olmak, Osmanlı sosyal yapısının en üst kademesine ulaşmak için gerekmektedir. Bu tarz bir ayırım, Müslümanları devletin hakim sosyal grubu haline getiriyordu.

Osmanlı aydınları, yayılmacı güçler karşısında çökmekte olan imparatorluğu nasıl ayakta tutabileceklerinin mücadelesini verirken ‘milliyetçilik’ ile tanışmışlardı. Uzun yıllardır, biriken sorunlara çözüm getirilememiş olup, Batı’ya yönelme başlamıştı. Aydınların soğuma halindeki milli kültürlerine olan güvenleri sarsılmıştı ve geleneksel değerlere dayalı bir diriliş için gerekli gücü bulamıyorlardı. Sorun sadece siyasi olmayıp hayatın her alanında vardı. Bu nedenle milliyetçilik, toplumsal silkinme adına önemli bir güç kaynağını teşkil ediyordu.

Osmanlı aydınları 19.yüzyılın milliyetçilik asrı olduğunu sıklıkla vurgulamaktaydılar. Milliyetçilik, girdiği toplumları hayata karşı yeni bir duruşa geçirmekte, kültürel ve siyasal alanda yeni yönelişlere ve oluşumlara sokmaktaydı. Hemen her toplum tarihsel sürecinin bir döneminde bu akımla karşılaşmakta ve her toplumda yansımaları farklı olmaktaydı. Ancak, tüm toplumlardaki ortak etkisi, milliyetçiliğin toplumlarda yeni bir dirilişe yol açtığıydı.

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı devleti savaşta önemli siyasi çatışmalar ve ardından gelen nüfus hareketleri yaşamaktaydı. Burada, yaşanan savaşların Türk milliyetçiliği üzerinde ne gibi etkileri olduğunu ele almak gerekir. Bir yandan resmi yön Türk ideolojisi olan Osmanlılık yerini gittikçe Pantürkizme bırakırken, diğer yandan da kültürel ve ekonomik alanda sürdürülen Türkleştirme politikaları imparatorluğun dört bir yanında etkisini hissettirmeye başladı. Bu süreçte arka arkaya gelen yenilgiler ve iç ayaklanmalar yönetimdeki Müslüman Türklerin ve ordunun gücünü pekiştirdi. Ayrıca, Balkan savaşları esnasında ortaya çıkan diğer bir sonuç ta, eğer Osmanlı Devleti kendi bütünlüğünü koruyamayacak ise, Avrupa devletlerinin bundan böyle Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaya niyetli olmadığı gerçeğini İttihatçılara göstermişti (Ahmad, 1966:321).

Nüfus hareketlerine gelince, Osmanlı İmparatorluğu'na ilk Müslüman Türk göç dalgası, 1783'te Rusya tarafından ilhak edilen Kırım'dan ve hemen ardından Volga-Ural bölgesinden geldi. İkinci dalga ise, göçmenlerin çoğunluğunu Çerkezlerin ve Türkçe konuşan Nogayların oluşturduğu Kafkaslardan aktı. Rusya'nın 1860'larda Orta Asya'ya ilerleyişi ve Türkistan'daki Türk hanlarının yardım çağrıları, Osmanlı Devleti'nde Türk kimliğine olan hassasiyeti artırdı. 1875'te Kaşgar'a askeri bir yardım gönderildiyse de daha sonraki yardım çağrılarına cevap verilmedi. 1878'den sonra Karadeniz'in kuzeyindeki bölgelerden, Kuban'dan, Kırım'dan ve Kafkaslar'dan pek çok Müslüman Osmanlı Devleti'ne göç etti. Bu arada Rusya'daki Türk aydınları da, Rusya'daki milliyetçi akımlardan etkilenmiş olanları da dahil olmak üzere, Osmanlı Devleti'ne göç ettiler ve oluşan Türk milliyetçiliğinde roller oynadılar (Kushner, 1998).

“Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan tarafından Osmanlı topraklarının zapt edilmesi de Anadolu'ya Türk ve Müslüman nüfusun göç etmesine neden oldu ” (Ahmad, 1982:416). Rumeli'ye ve Anadolu'ya göç eden kitlelerin toplam sayısı iki milyonu buluyordu. Göçmenlerin çoğu önce Trakya'ya yerleştiler, kendilerine toprak verildi ve aynı zamanda da altı yıllık vergi ve askerlik muafiyeti tanındı; 1857 sayılı mülteci yasası uyarınca Anadolu'ya yerleşmeleri durumunda bu muafiyet on iki yıla çıkarılıyordu (Yapp, 1987:121). Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında yapılan ticarette Avrupa devletleri çoğunlukla Osmanlı azınlıklarıyla iş yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Türklerinin bu yönde seyreden ticaretten azınlıklar kadar kazanç elde edememeleri,

azınlıkların ticari başarısına karşı düşmanlık oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, Türk milliyetçiliğinin gelişimine hız veren sebeplerden biridir.

Avrupa'da endüstri devrimiyle ucuza imal edilen malların dolaşımı ve Batı'nın özellikle Balkan ülkelerinden ithal edilen hammaddelere rağbet etmesi, 18. yüzyılda Avrupa içinde ve dışında ticari ilişkilerin biçimini değiştirdi. Değişen bu koşullar Osmanlı toplumundaki zirai ve ticari ilişkileri dönüştürdü ve uluslar arası pazar için yapılan bir üretim sistemi oluştu. Bunun sonucu olarak, Osmanlı Devleti üretim ve ticaret üzerindeki kontrolünü kaybetmeye başladı (Yapp, 1987:59).

Avrupalı toplumlar, milliyetçilik düşüncesini kendi gerçekleri ve gelecek hakkındaki hayallerine göre algılayarak tanımlamaya ve kendilerine mal etmeye çalışmışlardır.

Avrupalı güçlerin kendileriyle ticari ilişki içinde olan Osmanlı azınlıklarını himaye etmeye başlaması Osmanlı Devleti'nin tebaası üzerindeki kontrolünü olumsuz etkilemeye başladı. Başlangıçta bu himaye, konsolos yardımcısı, tercüman, ticari temsilci ve hizmete ilişkin işlerde Batılı güçlerin emrinde çalışan Osmanlı azınlıklarıyla sınırlıydı. Ancak bu himaye zamanla binlerce kişiyi kapsar hale geldi. Osmanlı vatandaşlık yasasının kabul edildiği 1869 senesine kadar giderek daha çok gayrimüslim yabancı tabiiyetine geçti (Ahmad, 1982:404).

Toplumsal kutuplaşmayı artıran bir etken de Osmanlı'nın Avusturyalılar ve Yunanlılar aleyhine giriştiği ticaret boykotlarıdır. 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve 1909'da Girit Rumlarının Yunanistan'la birleşme kararı almaları nedeniyle bu boykotlar başlamıştır. Balkan Savaşları esnasında İstanbul Rumlarının kendi aralarında para toplamak suretiyle Osmanlılara karşı savaştan Yunan donanmasına zırhlı savaş gemisi satın alınmasına katkıda bulunmaları İstanbul'daki Rum esnaftan alışveriş yapılmaması şeklinde ayrı bir boykot uygulanmasına yol açtı. Aynı ulusal sınırlar içerisinde bulunan farklı milliyetçi akımların ekonomik alandaki çatışmalarının çarpıcı bir örneği olarak bu boykot gösterilebilirdi.

İttihatçılar, bu boykotlar nedeniyle, yabancı yatırıma ve hâkimiyetine karşı, milli bir iktisat ve gelişmiş Türk burjuvazisi ile direnilebileceği düşüncesine sahip olmuşlardır. "İttihat ve Terakki yönetimi bir yandan Balkanlardan akan yüz binlerce göçmeni iskân etmeye çalışırken, diğer yandan da azınlıkların tekelindeki işlere bilinçli olarak

Müslüman Türkleri yerleştirerek Türk burjuvazisi yaratma fikrini uygulamaya geçirdi” (Ahmad, 1982:414). Bu çabalar neticesinde Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı biraz daha hız kazandı.

1771’den itibaren Rusların Kırım’a girmelerinden itibaren, Kırım ve çevresinden Anadolu’ya yarım yüzyıldan fazla sürecek olan büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Rusların İdil-Ural çevresindeki baskıları, bu bölgede bulunan Tatar ve Çuvaşların da Türkiye’ye göç etmesine yol açmıştır. Ayrıca, Avrupa topraklarında yaşayan Müslüman halk, Osmanlı Devleti Avrupa’da toprak kaybetmeye başlayınca, başka egemenlik altında yaşamak istemeyerek Rumeli ve Anadolu’ya göç etmeye başlamıştır. Sadece 1864 yılında yarım milyona yakın Çerkez ve Abhaz Türkiye’ye göç etmiştir. 1860’ların sonuna doğru imparatorluk içerisinde bir milyonu aşkın göçmen tespit edilmiştir ki, o yıllara göre bu rakamlar korkunç büyüklükte nüfus hareketleridir. 93 Harbi ve Balkan Savaşlarından sonra ise, Doğudan ve Balkanlardan facia boyutlarda büyük göç dalgaları yaşanmıştır.

Osmanlı’nın özellikle gayrimüslimlerin kopuşunu engelleme gayreti, Batı’nın insan hakları anlayışından esinlenen bir dizi reform yapmasına yol açtı. 19. yüzyılın ortasından itibaren din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı vatandaşlarının yaşam, itibar ve mülkiyet hakları garanti altına alındı. Osmanlı kimliğinin toplumsal tanımı böylece birey haklarını esas alan bir yöne doğru kayd. Bu reformlar doğrultusunda 1839 tarihli Gülhane-i Hattı Hümayunu, 1856 tarihli Islahat Fermanı ve 1876 tarihli Osmanlı Anayasası oluştu ve 1877 yılında da, bu reformların sonucu olan ilk Osmanlı Parlamentosu kuruldu (Göçek, 2003:68).

1839 fermanı ile öngörülenin aksine, Osmanlı mülkünde toplumsal ayrışma süreci hız kazandı. 1856 Fermanı ise gayrimüslimlere siyasi ve idari hakları da verdi. Yabancı devletlerin ağır ve üslupsuz baskıları altında yayımlanan Islahat Fermanı’nı Müslüman kesim hoş karşılamamıştır. Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı’nı hazırlayan kişi olmakla beraber, Müslim-gayrimüslim siyasi eşitliğine karşı çıkmış, Osmanlı geleneğine aykırı olduğunu ve büyük çatışmalara yol açabileceğini belirtmiştir.

Yapılan bu reformlar sosyal kutuplaşmayı kolaylaştırdı. Osmanlı yönetiminde gayrimüslimlerin Müslüman Türklerle eşit seviyede siyasi temsil sağlayamamaları hoşnutsuzluklara ve münakaşalara yol açmıştır. Kitle iletişim araçlarının, batı tarzı

kurumların ve teknolojinin topluma girmesi, Osmanlı tebaası için de, bireysel haklara inanan yeni bir vatandaş tipi oluşturdu. “Öngörülen reformlar birçok toplumsal sancıya yol açtı ve özellikle de Müslüman Türkler arasında doğal sayılan üstün sosyal hakları gayrimüslimlerle paylaşmamaya yönelik tepkiler doğurdu. Gayrimüslimlerin devlet kurumlarına girmesinde karşılaşılan güçlükler, Osmanlı reformlarına karşı gelişen tepkinin boyutlarının ne kadar geniş olduğunu gösterir” (Davison, 1968:104).

Esasen Osmanlı Devleti, onu içeriden kontrol altına almaya çalışan güçler tarafından bu reformları yapmaya zorlanmıştı. Osmanlı yönetimi ve birtakım aydınları ise, bu durumu, üzerine devleti yeniden inşa edecekleri bir konsept haline getirmeyi arzulamaktaydı. Ancak, bu anlayışın toplumsal/psikolojik temeli bulunmuyordu. Bunun için büyük kapsamlı bir kültür hareketi vasıtasıyla yeni hukuki yapıya tüm insanların inandırılması gerekmektedir. Oysaki ayrılıkçı ve yabancı propagandalar çok daha etkili idi. Fermanların sunduğu yeni imkânlar gayrimüslimlerin ayrılıkçı eğilimlerini kamçıliyordu. Yabancı devletlerin gayrimüslimlere verdikleri destek ve yaptıkları tahrikler sonucunda; bütünleşme yerine imparatorluk içerisinde yeni ekonomik ve siyasi alanlarda yaratma ve bunun sonunda da bağımsızlaşma süreci başlamış oldu.

Reformların Müslüman Türkler üzerindeki etkileri, çoğunlukla olumsuz oldu. Çünkü bu kesim gayrimüslimlere vaat edilen eşit hakları toplumda kendi ayrıcalıklı konumlarının kaybedilmesi olarak algıladı. Manisa, Denizli, Nazilli, Diyarbakır, Harput, Mardin, Maraş ve Varna’dan Golos’a kadar uzanan pek çok Osmanlı şehrinde, Müslümanlara gayrimüslimler arasındaki ilişkiler sık sık çatışmalara yol açacak ölçüde gerildi; özellikle dini bayramlar ve ayinler sırasında ve sonrasında veya cemaatler arasındaki ticari işlerde sorunlar arttı. Bu çatışmalar Osmanlı Müslümanları arasında da bölünmelere yol açtı. Bir kısmı İslamcılık ideolojisi altında birleşerek haklarında vazgeçmemeye çalışırken, diğerleri de toplumdaki tüm bölünmelerin üstesinden ancak reformlara sıkı sıkıya bağlı kalınarak gelinebileceğini varsayan Osmanlıcılık ideolojisine sarıldı (Göçek, 2003).

Dış ekonomik ve siyasi güçlerin nüfuzundan yararlanmak suretiyle ekonomik ve siyasi konumlarını yükselten gayrimüslimler, Müslümanların öfkelerini kazanmışlardı. 1838 Ticaret Antlaşmasının hazırlanmış olduğu ortam içerisinde, Avrupa sermaye ve ticaret sınıfının denetimi altında güçlü bir gayrimüslim zümresi doğmuştur. Bir yandan

Osmanlıya ait sanayi kesimi, tezgâhlar ve zanaatkârlar geri çekilirken, diğer yandan ticaret kesimi, İstanbul ve birçok büyük şehirdeki gayrimüslim ticaret adamlarının bağımlısı olmuşlar ve Batılı iş çevreleriyle doğrudan bağlantılı bir ticaret geliştirememişlerdi.

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki hoşnutsuzluk ve her iki tarafın çıkardığı ayaklanmalar ve İslamcılarla Osmanlılar arasındaki çekişme, tarafları yorgun düşürmüştü. Artık Türk unsurunun devlet ve toplumdaki üstün konumu sık sık telaffuz edilmekteydi. Nitekim Cemal Paşa bir konuşmasında şu sözleri sarf ediyordu: “Kendi adıma konuşursam, ben esasen Osmanlıyım fakat bir Türk olduğumu unutmuyorum ve Türk ırkının Osmanlı İmparatorluğu’nun temel taşı olduğunu oluşturduğuna olan inancımı hiçbir şey sarsamaz. Osmanlı İmparatorluğu, esas olarak Türkler tarafından yaratılmıştır” (Landau, 1981:50).

Osmanlı reformlarının bir etkisi de, reformların teşvik ettiği yeni batı tarzı kurumlardan eğitim görmüş aydınlar, genç subaylar ve devlet memurlarından oluşan bir nesil doğmuş olmasıydı. Bunların arasında yer alan subayların çoğu tecrübesiz olmalarına rağmen okulda öğrendikleri teorik bilgilerle bu eksikliği giderebileceklerini düşünüyorlardı. Mektepli olmakla edinilen bilginin, alaylı olmakla kazanılan deneyimden daha değerli olduğuna inanıyorlardı. Bu nesil kimliklerini de Türk dili ve tarihine bağlı olarak tarif ediyordu.

Savaşların, ticaret ilişkilerinin ve reformların getirdiği bu yapısal dönüşümlere anlam veren, tarihi, edebi yaklaşımlar ve eğitim sistemindeki değişikliklerin yol açtığı yeni yorumlar oldu. Türk milliyetçiliği, tarih ve dinin yeni bir gelecek tahayyülü yaratmasıyla, edebiyat ve Türkoloji’nin yeni anlam alanları üretmesiyle ve eğitim ve yazılı basının toplumun tüm diğer imgelerini yeniden oluşturmasıyla, geçmişi, yaşanan dönemi ve geleceği kapsayan sınırsız bir ruh kazandı (Göçek, 2003:70).

Resmi Osmanlı tarih, edebiyat ve eğitim görüşleri, din ve mezhep temelinde bir ayırım yapmadan çok uluslu bir devleti çöküşten kurtarmayı amaçlayan Osmanlılık düşüncesi üzerinde temellenmişti. Bazı gayrimüslimler ve devlet memurları, Osmanlılık siyasetine laiklik boyutu içerdiğinden dolayı inanmaya devam ediyor ve bu politikayı savunuyorlardı. Ancak bu bağlamda kendini göstermeye başlayan bir karşı güç de İslamcılıktı; bu ideoloji, İslamiyet’in siyasette ve toplumdaki etkili konumunu

kaybetmemesi ve bu yüzden de, sınırları içinde ve dışında kalan tüm Müslümanlara uluslar arasında önemli bağlantılar kurulması gerektiğini savunuyordu. Sonuçta Osmanlılık ortaya çıkmaya başlayan etnik milliyetçiliklerin ve kutuplaşan sosyal grupların karşısında ayakta kalmayı başaramadı (Göçek, 2003).

Osmanlı aydınları, milliyetçilik fikirleri ile karşılaştıklarında, Avrupalılaşıma ismi altında bir kimlik mücadelesi sürdürüyorlardı. Çağdaşlaşma hususunda hiç kimsenin tereddüdü bulunmamakla beraber, ne şekilde olacağına dair tartışmalar sürüyordu. Nitekim Türk milliyetçiliği düşüncesinin yönünü belirleyen ana hususlardan biri de bu olmuştur.

“19. yüzyılın başlarında esas olarak bireyin doğduğu yer anlamına gelen ‘vatan’ sözcüğü, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve gelişmesiyle birlikte yeni bir anlam kazandı. Artık ‘vatan’ elle tutulur gözle görülür bir yere karşı duyulan bağlılık ve ulusal gurur kaynağı olan bir kelimeye dönüştü” (Lewis, 1988:40).

Diğer yandan da dil ve edebiyatta Türk ve Osmanlı ayırımları yapılmaya başlandı. Türk dilini sadeleştirme hareketi kapsamında, Arapça ve Farsça kökenli sözcükler atılmak suretiyle yerlerine Türkçe kökenli sözcükler konulmaya başlandı. Georgeon’a göre; “Türk milliyetçiliğinin üzerinde yükseldiği bilimsel tezler, Batılı oryantalistlerin ve Rusya’daki Kırım ve Kazan’daki Türk bilim adamlarının çalışmalarından oluşmaktaydı” (Georgeon, 1986:15).

Joseph ve Guignes’in -Hunlar, Türkler, Moğollar ve Batı Tatarları’nın Genel Tarihi- isimli kitabı, İslamiyet’in kabulünden evvel Türklerin Asya’daki rolünü incelemekteydi. 1869 yılında Mustafa Celaleddin Paşa tarafından basılan –Yeni ve Eski Türkler- isimli diğer bir kitapta da, Türklerin medeniyet katkılarını anlatarak ırksal kökenlerini vurguluyordu: Rusya’da ise Mirza Fethali Ahunzade Azerbaycan Türkçesiyle oyunlar yazdı ve bu oyunlarla milliyetçiliği temaları işledi. Kırım’da yayınlanan Tercüman gazetesini çıkaran İsmail Gasprisky, Türk toplulukları arasında ‘dilde, düşüncede ve eylemde’ birliği savundu. Böylece Rusya’daki tüm Türkî topluluklar arasında Osmanlı Türkiyesi’nin önderliği altında oluşacak bir birlik fikrini geliştirdi (Landau, 1981).

Azerbaycan göçmenlerinden Hüseyinzade Ali Bey, Osmanlı Askeri Tıp Mektebi’nde Türklerin aynı bayrak altında birleşmesini savunarak Türkçülüğün esaslarını öğretmeye

başlamıştı. Aynı dönemde, Akçuraoğlu Yusuf Bey, Osmanlıcılığı Türklerin haklarını azalttığını düşünerek reddetmiş ve gayrimüslimleri Türklere düşman ettiği için de Panislâmcılığa karşı çıkmıştı. Bu iki akıma karşı çıkan ve eleştiren Akçura, Türkçülüğü Türkî toplumları birleştiren tek fikir akımı olarak ortaya koyuyordu (Landau, 1981:14). Bu aydınların katkıları neticesinde, Osmanlı Türkleri yeni bir ulusal kimlik sahibi olmaya başladı.

Osmanlı yönetiminin Batı tarzı eğitime önem vermesinin nedeni, Avrupa'nın askeri gücüne denk bir uzmanlık seviyesinde yeni kadrolar oluşturmaktı. Bu tarz okullarda verilen bilgiler, öğrencilerin millet fikrine olan bağlılıklarını destekler mahiyette idi. Osmanlılık ideolojisi etkisini kaybediyor, eğitim dili üzerindeki tartışmalar gittikçe artıyordu. İlk zamanlarda Fransızca olan eğitim dili yavaş yavaş Türkçe'ye dönüştürüldü. Türkolojinin 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişim göstermiş olması, Osmanlı aydınlarının geçmiş tarihlerini fark etmelerine, dillerinin zenginliklerini görmelerine ve edebiyatlarının güzelliğini keşfetmelerine yaradı. “Türk dilinin sadeleştirilmesi tartışmalarını, Türk dilbilgisi kitaplarının ve sözlüklerinin basılması izledi. Bu gelişme, Arapça'nın sadece bir dini dil olarak ayrışmasına yol açtı” (Kushner, 1998:67).

“Daha sonra ortaya çıkan bir tartışma da Arap harflerinin terk edilerek yerine Latin harflerinin kabul edilmesi olasılığıydı. 1876'da ilan edilen anayasa, Osmanlı tarihinde ilk kez devletin resmi dilinin Türkçe olduğunu, mebuslar ve memurların Türkçe konuşup yazmalarını şarta bağladı” (Kushner, 1998:93). Bu önemli yeniliği, 1911'de, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından, tüm okullarda Türk dilinin kullanılmasını şart koşan bir eğitim politikası izlenmişti.

Anılan dönemde, Batı dünyasındaki bilimsel gelişmeleri izlemek amacıyla yayımlanan bilimsel dergilere ilaveten, Türk milliyetçiliğinin tarihsel ve kültürel meseleleri üzerine yazıların yayımlandığı dergiler de ortaya çıkmıştı. Osmanlı basınında siyasal konularda uygulanan sansür de, gazetelerde siyasi konular yerine tarihsel ve kültürel konuları irdeleyen birçok yazının yayımlanmasına yol açmıştı. Örneğin Arap edebiyatı ve tarihinin Osmanlılar üzerindeki etkisini ele alan bir tartışma, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği hakkındaki gizli bir tartışmayı içinde barındırıyordu (Kushner, 1998:15). “1869'lardan sonra, pozitivism ve realizm gibi fikir akımları,

toplumsal ilişkilerin bilimsel olarak incelenebileceği fikrini getirdi.”(Mardin, 1983: 50) Türk milliyetçilerinin yaptığı “Türk İli”, “Turan” ve “Türk Yurdu” yayınları vasıtasıyla Osmanlı Türkleri arasında Türk ulusal ruhunun gelişmesi, Osmanlı’daki Türk unsurunun siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunması ve bütün Türklerin kabul edeceği bir ülkü yaratılması yolunda ilerleniyordu.

“Savaşlar, ticari ilişkiler ve reformların yapıları, yeni tarih ve edebiyat görüşleriyle etkileşime girerek, Türk milliyetçiliğini anlamlandırırılar. Ancak bu etkileşimin hayata geçebilmesi için üçüncü bir öğeye, örgütsel tabana ihtiyaç vardı: hayır kurumları, gizli dernekler ve siyasi partilerin kurulmasıyla insanlar harekete geçip milli bilinç sahibi vatandaşlara dönüşmeye başladılar” (Göçek, 2003:74).

Toplumsal koşulların iyileştirilmesi ve ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi amacıyla hayır kurumları ve dernekler kuruluyordu. Bunlar arasında ilk Osmanlı Kurumu “Beşiktaş Grubu” (Kuruluş tarihi:1826) olup amacı tüm bireylerin bilimi öğrenmesi ve öğretmesidir. Yine bu kurumlar arasında, 19. yüzyılın sonlarında kurulan Osmanlı Devleti’ne Kafkaslardan göç etmiş Türkler, İstanbul’daki Tatar göçmenleri dernekleri, Rus veya Kırım kökenli öğrenci kurumları ve Buhara Hayır Cemiyeti gibi teşkilatlar mevcuttur. Bu kurumların üyeleri tarafından Türklerin etnik kökenlerine ilişkin inceleme ve tartışma faaliyetleri düzenlenmiştir. Türk Derneği ise, 1908 yılında kurulmuş olup amacı; “geçmişte ve gelecekte, arkeoloji, tarih, dilbilimi, edebiyat, etnografya, sosyoloji, medeniyet alanlarında Türk ulusunun yazılı tüm çalışmalarını ve faaliyetlerini ve Türk topraklarının eski ve yeni coğrafyasını incelemek ve açıklamaktı” (Landau, 1981:38).

Bu arada, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi pek çok dernek de, çağdaş bilimsel ve teknik terimlerin Türkçe karşılıklarını bulma görevini üstlenmiştir. Türk kimliğinin oluşturulması için başlatılan çabalar, Balkan savaşlarından sonra yükselişe geçmiştir. Türk milliyetçiliğini destekleyen bu tür hayır kurumları arasında tıp öğrencileri ve diğerlerinin oluşturduğu yarı gizli bir kulüp olan Türk Ocağı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin himayesi altında 1913 yılında kurdukları Türk Bilgi Derneği önemlidir (Arai, 1992:71).

Türk ulusçuluğunun tarih sahnesine çıkışını çok geç olarak nitelemek abartılı olmayacaktır. Türk ulusal kimliğinin ne anlam ifade ettiği ya da ne olması gerektiği hakkında ciddiyetle düşünölmeye başlanması 20. yüzyıl başlarını bulmuştur.

Bu gecikmenin nedenlerini şöyle özetlemek mümkündür:

- Osmanlı yöneticilerinin çok uluslu bir devlete sahip olmanın getirdiği bir evrensel anlayışa yatkın olmaları nedeniyle ‘vatan’ ve ‘millet’ gibi kavramlara yabancı olmaları (Vatan kavramı 19. yüzyıla kadar ‘doğum yeri’ veya ‘oturulan bölge’ gibi çok dar bir anlamda kullanılıyordu.),
- Ana amacın çok uluslu devlet yapısını korumak olması nedeniyle, yönetici ulus mensuplarının, bunun dağılma sürecini hızlandıracağını bildikleri için kendi ulusal kimliklerine açıktan sahip çıkamamaları,
- Dağılan imparatorluğu kurtarmak ve onun parçalanmasını engellemek arzusuyla, Osmanlı yöneticilerinin son ana kadar, Osmanlılık ve İslam ekseninde bir birliği ümit etmeleri.

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş dönemine damgasını vuran Ziya Gökalp’ı ayrıca ele almak ve incelemek faydalı olacaktır: Ziya Gökalp yirminci yüzyılda Türkiye’nin yetiştirdiği en önemli sistematik düşünürdür. Çok sayıda etnik oluşumu içinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu’ndan bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecine egemen olmuş derin bir bunalım ve değişim döneminde yaşamış ve yazmıştır. Siyasi karışıklıklar, ekonomik iflas, dünya savaşı ve yeni kültürel değerler edinmeye yönelik umutsuz arayışların oluşturduğu koşullarda, Türkiye’nin ulusal canlanışını ve kimliğini sağlamayı amaçlayan bir çalışmayla, Türk, İslam ve Batı değerleriyle kavramlarının bir birleşimini yaratmayı denemiştir (Parla, 2005:17).

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Türkiye artık bir Anadolu devleti, ayrılma ve ayıklanma sonucu etnik ve dinsel bakımdan türdeş bir ulus haline gelmiş bulunuyordu. Bu yüzden Türk milliyetçiliği, siyasi bir tercih olmaktan çok, tamamlanmış bulunan tarihsel bir olguya uyum sağlama idi. Türk milliyetçiliğinin en önemli sözcüsü olan Gökalp de, Osmanlılık ve İslami ümmetçilik davalarının kesinlikle yitirilmiş olduğu bir ortamda, tarihsel gerçekliğin dayattığı bu durumu kabullenmiş, imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinin kamuoyu üzerindeki manevi etkilerini hafifletmek için,

yayılmacı olmayan ve yitirilen toprakları geri alma amacı gütmeyen bir Türkçülüğü savunmuştur (Parla, 2005: 18).

Orta halli bir memur ailesinin çocuğu olan Ziya Gökalp, 1876 yılında, Diyarbakır'da doğmuştur. Kendisi 2. Abdülhamit döneminde yetişmiş olup, 1908 Jön Türk Devrimi'nin ve daha sonra da Atatürkçü Devrim'in ideologu ve kuramcısı olmuştur. Düşünür, eğitimci ve araştırmacı kimliğini siyasi kimliği ile karıştırmaksızın, değiştirilmesi, laik ve dini eğitimin birleştirilmesi ve üniversitenin yeniden örgütlenmesi gibi önemli kültürel ve siyasi sorunlarda öneriler getirmiş ve danışmanlıkta bulunmuştur.

Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp'ı 'mabedimizin meşalesi' ve 'vatanın topraklarını çok derin karıştıran bir saban' olarak ifade etmiştir. Yahya Kemal ise onu 'milli hazinemiz' diye adlandırmaktaydı. 'Bilimde ve bilgide Gökalp'tan önce ve sonra olmak üzere iki Türkiye vardır' diyen de Ruşen Eşref'ti. Falih Rıfkı Atay, 'ne bizim neslimiz ne de daha sonrakiler onun çapında adam yetiştirmemiştir' ifadesini kullanıyordu. "Eğitimci İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise onu, 'Durkhiem'den sonra en büyük sosyolog' ve 'Tanzimat hareketinden beri son an büyük şuur hamlemiz' olarak nitelendiriyor ve 'Yazık ki, onu iyice tanımıyoruz' diyordu" (Göksel, 1959:15).

Ziya Gökalp'ın ele aldığı konular, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sorunlardır. Gökalp'a göre Türk milliyetçiliği, kültürel bir ideali ve toplumsal dayanışma ve birliğin temelini oluşturacak bir yaşam felsefesini temsil ediyordu. Gökalp, bunun her türlü milliyetçilik için de geçerli olduğuna inanmıştı. Onun milliyetçiliği, ırkçı ve yayılmacı olmayan, eşitlikçi bir milliyetçiliktir. İslamiyet'ten aldıkları da, Ortodoks öğretiler değil, tasavvuftan kaynaklanan, siyasal değil ahlaksal yönelimli ve yine toplumsal dayanışmayı güçlendirici öğelerdir. Gökalp'ın toplum modelinde Türkçülük kültürel normu, İslam da ahlaksal normu oluşturuyordu (Parla, 2005:56).

Gökalp'ın siyasal-toplumsal kavramının adını, kendisi Türkçülük-İslamcılık-Çağdaşlaşmacılık olarak belirlemiştir. Ziya Gökalp Türk milliyetçiliği, İslam tasavvufu ve Avrupa korporatizmi sentezini, 'kültür' (hars) ve 'uygarlık' (medeniyet) arasındaki ayrıma dayandırmıştır. 'Üç Cereyan' adlı makalesinde Türkçülük, İslamcılık ve Çağdaşlaşmacılık'ın birbirleriyle çelişen idealler olmadığını, çünkü her birinin farklı bir ihtiyaca cevap verdiğini belirtmektedir. Çağdaşlaşma, Batı'nın bilimsel, teknolojik ve

sinaî uygarlığını izleme anlamını taşıyor, Avrupa'nın 'hayat tarzını' ve 'ahlaki değerlerini' uyarlamayı gerektirmiyordu. Avrupa teknolojisinin aktarılmasından da ibaret değildi, daha çok, Avrupa'dan bağımsız olabilmeyi içeriyordu (Parla, 2005:58).

Gökalp, Tanzimat modernleşmeciliğinin, Türkçülüğü reddedip, İslamiyet'i de önemsemeyerek, çok-dinli bir Osmanlıcılığa yönelmekle yanlış yola sapmış olduğunu düşünüyor. Ona göre; Tanzimat'ın kültür politikası, Türkçülüğü Osmanlıcılığın temel direği saymış olmasıydı ve Batı kültürünün geleneksel değerler hilafına eleştirisiz kabulünün bir sonucu olan 'kozmpolitanizm'in hatalı bir biçimi yerine İslamiyet'i benimseyebilseydi, belki çelişkilerinden kurtulabilecekti. Tanzimat'ın ölümcül hatası, milliyetçilik idealinin, artık çağın itici gücü olduğunu görememekten kaynaklanıyordu (Parla, 2005:62).

Gökalp'a göre, dinsel ahlak da dahil olmak üzere ulusal kültürün önemi, onun bireye, toplumsal dayanışmaya dayanan bir toplum temeli sağlayabilme işlevindedir. Ulusal kültür (hars), birlik ve dayanışma duygusunu güçlendirir; uluslararası uygarlık (medeniyet) ise, eğer bu duygu düzeyiyle bilişsel düzey karıştırılacak olursa, solidariteyi tehlikeye düşürebilir. 'Hars ve Medeniyet' adlı makalede Gökalp, ulusal toplumun kültürünü, 'dayanışma yaratan ve toplumun bireylerini birbirine bağlayan kurumların toplamı' olarak tanımlamıştır. Kültürel kurumların aksine, uygarlık kurumları, 'bir cemiyetin üst tabakasını başka cemiyet üst tabakalarına' bağlar. Kültür bir toplumdaki halkla seçkinler arasında bağlayıcı bir öge iken; uygarlık, paylaşılmadığı takdirde, bölücü bir öge oluşturur (Parla, 2005:63).

Ziya Gökalp, Türkçülük'e ilişkin görüşlerini sistematik bir şekilde, "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde toplamıştır. Gökalp, Türkçülüğü 'Türk milletini yükseltmek' olarak tanımlamıştır. O'na göre Türkçülük hareketindeki 'ırkçı milliyetçiler', ulusu ırkla bir tutma yanılıgısına düşmüşlerdir. Gökalp Türkçülük hareketindeki 'coğrafi milliyetçiler'i de eleştirmektedir. Onlara göre 'aynı ülkede yaşayan insanların tümü'ne 'ulus' denmektedir. Hâlbuki bir ülkede yaşayan çeşitli halkların dil ve kültürleri farklı olabileceği için, Gökalp bu tanımı yetersiz görmektedir. Dolayısıyla imparatorluktaki tüm yurttaşları kapsamına alan Osmanlıcı ulus anlayışına da sıcak bakmamaktadır. Gökalp Pan-İslamistler'in 'tüm Müslümanları' içeren ulus tanımını da kabul etmemektedir. Çünkü 'ümme't olarak dil ve kültüre değil, dinsel topluluğa işaret ediyor.

Ayrıca 'kişinin kendini herhangi bir topluma ait sayması' şeklindeki bireyselci ulusal tanımını uygun görmemektedir. Çünkü bir ulusun üyesi olmak salt isteğe bağlı bulunmadığından, bireylerin böyle bir seçme özgürlüğü olmadığı kanaatindedir.

Diğer ulus anlayışları ile ilgili olarak bu fikirlere sahip olan Gökalp'ın kendi ulus tanımı sosyolojik bir karaktere sahip olup şu şekildedir: Temel birleştiricinin dil olduğu bir ortamda, 'ortak' eğitim, kültür ve duygular. Yani ulus; aynı eğitimi almış, ortak bir dili, ideali, duyguları, ahlakı, dini ve estetik duyarlılığı paylaşan bireylerden oluşan bir grup veya toplumdur. Toplum, toplumsal birlik ve dayanışmaya dayanır; dayanışmanın en yüksek biçimi, ortak dil ve kültür, ortak bilişim ve duyarlılık normları temeli üzerinde yükselmektedir. Ulus ise, toplumsal grupların en gelişmiş olanıdır.

Gökalp, bir milliyetçinin, görevinin, 'şahsi eğilimlerden ve ihtiraslardan sakınmak, sadece kutsal görevlerini göz önünde bulundurmak' olduğunu söylemek suretiyle, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi solidarist bir modele oturtmaktaydı. Gökalp'ta, toplumsal dayanışmanın ve dolayısıyla bir toplumun yaşam gücünü koruma altına alan normatif sistemlerin (normların) bir hiyerarşisi bulunduğu görülmektedir. Milliyetçilik fikri ve düşüncesi bu hiyerarşinin en üstünde bulunmaktadır. Ziya Gökalp'ın siyasal-toplumsal kuramı ampirik değil normatiftir, ancak sosyolojik terimlerle ifade edilmiştir.

Hem bir yaşam felsefesi hem de toplumsal dayanışmanın kültürel harcı olan Gökalp milliyetçiliğinin, Batı uygarlığı, hatta Batı kültürleriyle uzlaşmaz nitelikte olmadığını, yeni Türkiye'nin kültürel ilerlemesine yönelik önerilerden anlamak mümkündür. 'Anavatan, ulusal kültür demektir.' görüşünü ortaya atan Gökalp, ulusal kültür üzerine araştırma kurumlarının oluşturulmasını da istemiştir: ulusal ve etnografik müzeler, ulusal arşivler, bir ulusal tarih kitaplığı ve istatistik müdürlüğü. Ayrıca, bir tiyatro, bir konservatuar, bir üniversite ve bir Türkoloji enstitüsünün kurulmasını önermiştir. Bu önerilerin nedeni, Türk folkloru, müziği, tarihiyle ilgili araştırma ve uygulamaları Batı'nın yöntemlerine başvurarak geliştirmenin yanı sıra, doğrudan doğruya, Batı'nın kültür ve bilimlerinin de Türkiye'ye aktarılıp tanıtılmasıdır (Gökalp, 1976:90).

Gökalp'a göre Türk milliyetçiliği; kültürel normatif bir sistem, İslam dini ise; ahlaki-normatif bir sistem olup her ikisi de toplumdaki dayanışmanın temellerini oluşturmaktadır. Gökalp, İslamiyet'in teolojisi ile değil toplumsal işlevi ile ilgileniyordu. Diğer dinler gibi İslam'ın da toplumda birlik ve dayanışmayı sağlamaya

yardımcı olacağı fikrindeydi. Ancak İslamiyet'in devletin resmi dini olmasını da savunmamaktaydı. Dinleri bilimsel ve karşılaştırmalı olarak araştırmaya girişmek suretiyle, İslamiyet'i kendi normatif sisteminin köşe taşlarından biri yapmak istemişti.

Parla, Şerif Mardin'in, Gökalp'ı şu şekilde ifade ettiğini aktarır: Çağının hakim düşüncelerine sistematik ve kurumsal bir statü veren, yöntembilimsel olarak dürüst, kuramsal olarak bilinçli bir yazardır. Gökalp'ın Cumhuriyet Türkiye'sindeki etkisi tekdüze ve tartışmasız olmamıştır. Çoğu kez aynı kişi ya da grup, sisteminin bir bölümünü reddederken, başka bir bölümünü desteklemiştir. Kimileri Gökalp'ı Durkheim kadar, hatta daha önemli bir toplumbilimci olarak selamlamışlardır. Kimileri de onu yalnızca bir taklitçi olarak tanımlamışlardır (Parla, 2005:209–210).

Gökalp, bireycilik ile toplumculuk arasında çelişkiler bulunmadığı görüşündedir. Bireycilik ile toplumculuğu uzlaştırarak yeni bir toplumsal öğreti olan tesanütçülükten yanadır. Solidarizmden (tesanütçülük) esinlenen gerçek halkçılık, şahıs özgürlüğüyle toplumsal adaleti, özel mülkiyetle toplumsal mülkiyeti aynı potada eritmeyi amaçlamaktadır. 'Halk' sözcüğünün toplumsal boyutu 'cemiyet'i gerektirmektedir. Gökalp 'Fert yok Cemiyet var' özdeyişi ile toplumun önemini vurgulamıştır.

Toprak'a göre Gökalp, Türkçülüğün dayanak noktalarından halkçılık tabaka ve sınıf farklarını kaldırarak, toplumun farklı zümrelerini yalnızca iş bölümünün doğurduğu meslek zümrelerine indirger. Gökalp halkçılığı şu şekilde özetler: 'Sınıf yok, meslek var.' Görüldüğü gibi Gökalp'ın önerdiği ulus-devlet modeli, meslek zümrelerinden oluşan bir devlettir. Diğer bir deyişle, korporatif bir devlet modeli gündemdedir (Toprak, 2002:324). Bu düstur ile amacı, iktisadi tabakaları ortadan kaldırmaktır.

“Milletlerin uluslar arası hukukta eşit haklara sahip olabilmeleri, imparatorlukların çözümlenmesine ve milletlerin kendi başlarına buyruk devlet olmalarına bağlıdır. Halkçılık - sınıf yok, meslek var- düsturuna karşı milliyetçiliğin düsturu –imparatorluklar yok, milli devletler var- olacaktır. Diğer bir deyişle, ulusal bağımsızlık Gökalp milliyetçiliğinin temel dayanak noktalarından birini oluşturur” (Toprak, 2002:326).

Türkiye tarihinin en muğlâk dönemlerinden biri olan 1919–1923 arası yıllar, Cumhuriyet'in oluşumunun iç ve dış koşullar çerçevesinde irdelenebilmesi için çeşitli boyutlarıyla incelenmesi gereken bir süreçtir. Dönemin belirgin, öne çıkan ve giderek

de yaşam bulan temel şiarı olan “vatanın yabancı işgallerden kurtulması” hedefi, bu sürecin başlangıçta dağınık ve çok bileşenli, birden fazla merkezli birçok politikasını etkilemiş ve zamanla hem yapıyı tek merkeze indirmiş hem de politikaları biçimlendirmiştir. Bu ana hedef çerçevesinde toplanan Büyük Millet Meclisi (BMM), kendisini yegâne örgütlenme odağı olarak kabul ettirirken, meclis içinde ise Mustafa Kemal’in önderliğinin belirleyici konumu da giderek güç kazanmıştı. Böylesi bir süreç Türk Milliyetçiliği açısından ele alındığında, ‘İşgalden kurtulma hedefinin’ kendisinin kaçınılmaz bir biçimde milliyetçi bir içeriğe sahip olmasının ötesinde 1923’ten itibaren ortaya konan ulus devlet yapısı ve Mustafa Kemal çizgisi, Türk milliyetçiliğinin anlamı, kapsamı ve hedefleri açısından homojen bir durumun varsayılmasına gerekçe olmuştur (Göktürk, 2003:103).

Osmanlı İmparatorluğu’nun varlığını sürdürebilmesi için ‘Batılılaşma’ ve ‘Modernleşme’ye karşı kendini savunma çabalarının gerekçeleri ortadan kalkmaktadır. Böylece, 1919–1923 dönemi, geleneksel devlet sisteminin 20. yüzyıl uluslar arası sistemine uygun bir modern-ulus-devlet kurulması çabalarının sonuçlandırıldığı bir dönem olmuştur. Ancak bu dönemde henüz Türk Milliyetçiliği’nin dayanaklarına ilişkin kesin tanımlar yapılmamış ve de şartlar gereği İslamiyet ve padişahlık/halifelik kurumlarıyla ilişkiler ayırıştırılamamıştır. Bu dönem, varisi olduğu siyasi tarihin çelişkilerini içinde taşımaya devam etmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen işgaller, bu çelişkiyi, “medeniyette uluslararasılaşp, kültürde ulusal kalmak” şeklinde biçimlendirmiştir. Bütün bunlar, Türk kimliği üzerinde yükselme sürecinin ilk basamağını oluşturmuşlardır.

BMM kurulmadan önce dönemin önemli bir dinamiği, adı gereği milli bir nitelik taşıyan ve direniş hareketi biçiminde ortaya çıkan Kuvayı Milliye hareketleridir. Bunların, yerel İttihat ve Terakki örgütlenmeleri ile yabancı işgalleri karşısında doğrudan çıkarları çatışan Müslüman esnaf, toprak sahibi ve köylülerin bileşiminden oluştuğu söylenebilir. Bu hareketlerin ilk örneklerinden birisi, düzensiz ordulara sahip Batı Anadolu’nun yirmi bir işgal karşıtı örgütünün bir araya geldiği 26 Ağustos 1916 tarihli Balıkesir toplantısıdır. Bu örgütler Harekât-Milliyet Komitesi adı altında bir birlik oluşturmuştur. Erzurum Kongresi’yle doğrudan bağlantısı olmayan bu örgütlenme, daha sonra Ankara hareketi ile bağlantı kurmada bir köprü olmuştur (Yerasimos, 1989:27).

“Bir diğerk örnek olan Trakya ve Paşaeli Müdafaa-i Osmanlı Komitesi, Erzurum ve Sivas'ta ortaya çıkan direniş hareketinden bağımsız bir örgütlenmedir. Bu örgüt Talat Paşa tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden önce kurdurulmuş, daha sonra çeşitli Osmanlı devlet adamları tarafından desteklenmiştir. Doğu Trakya'nın işgal edilmesi söz konusu olduğundan bağımsızlık ilan etmeyi hedeflemiş olan bu örgütlenmeye, Erzurum Kongresi toplanmadan hemen önce Mustafa Kemal birlik oluşturmak üzere çağrı yapmıştır” (Selek, 1987:100).

Bahsi geçen bu örgütler işgallere karşı aldıkları kararlarda, koşullarını tanımlamak ve hedeflerini belirtmek için milliyetçi tanımlamalara yer vermişlerdir. Balıkesir Kongresi sonunda ‘Hedef ve gaye vatani kurtarmaktır’ diye kararını belirtirken, metin: -Türk son zerre-i hayatını da sarf edecek ve hiçbir tehdit karşısında, hiçbir zaman işgalleri kabul etmeyecektir- sözleriyle bitirilmektedir. Yine Erzurum'dan bağımsız olarak ve Balıkesir Kongresi'nin bir devamı olarak gerçekleştirilen Harekâtı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi'nin (16–25 Ağustos 1919) sonuç beyannamesinde ise ‘Harekâtı Milliye'nin yegâne gayesinin binbeşyüz seneyi aşan bir zamandan beri Türk ve İslam olan sevgili memleketimizden ırkımızın düşmanı bulunan Yunanlıları tard'dan ibaret olduğu’ belirtilmektedir (Göktürk, 2003).

“Sivas Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nden gelen bir telgrafta -İzmir Anadolu'nun kalbi ve Müslüman Türk aleminin göz bebeğidir. Anadolu ve Rumeli'nin bütün Müslüman ve Türk evlatlarının kalpleri sizinle beraberdir deniliyordu-” (Özalp, 1988:82). “Balıkesir'den Sultanahmet mitingi heyetine çekilen telgrafta ise -İzmir Anadolu'nun kalbi ise İstanbul da dimağıdır. Onun tahlisi uğrunda Türk bütün mevcudiyetini tedaya amadedir-”(Özalp, 1988:83).

Bütün bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Türk kimliği ile Müslüman kimliği henüz ayrıştırılmamıştır. Ama bu kimlikler Yunan kimliği karşısında bir ırk olarak tanımlanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nı müteakip işgal edilen veya gayrimüslimlere teslimi beklenen bölgelerde, bölgenin ekonomik açıdan ileri gelenlerinin desteklediği, yerel İttihat ve Terakki örgütlerinin içinde bulunduğu Müslümanlık-Türklük temelli küçük boyutlu direniş merkezleri doğmuştur.

1919–1923 arası Türk milliyetçilikleri değerlendirilmesi yapılırken karşılaşılan durum ateşkes ile ve BMM'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte kurulan İstanbul hükümetleri

ve Osmanlı siyasal kurumları ile ilgilidir. Resmi tarih yazımına göre bu dönem İstanbul hükümetleri ve Osmanlı siyasal kurumları ‘teslimiyetçi ve işbirlikçi’ bir tutum sergilemişlerdir. Oysa Erzurum ve Sivas kongreleri ile bir araya getirilmeye çalışılarak örgütlenen direniş hareketlerinin içinde de yer alan, işgal altında olmayan bölgelerde bulunan ve halen Osmanlı Kolordu Komutanı sıfatıyla iş başında bulunan bazı Komutanların da yer aldığı Heyeti Temsiliye’nin İstanbul ve İstanbul hükümetleri ile bir biçimde ilişkisi sürmeye devam etmiştir (Göktürk, 2003:106).

Diğer taraftan; yenileşmenin gerçekleştirilmesi, milli bir Türk kültürü oluşturulması, Türk milli özelliklerine göre belirlenmiş ve Türklerin baskın olduğu merkezîyetçi bir Osmanlı Devleti oluşturulması hedeflerine kilitlenmiş modernizm taraftarı güçlerin, iktidar içerisindeki yerleri ve siyasi tutumlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Bu hedeflere ulaşmak amacıyla, Osmanlı topraklarında var olan gayrimüslim ve Türk olmayan milliyetlere karşı dışlayıcı ve baskıcı bir tavır sergileme; 1913 Müslüman boykotu; 1914 (İttihat ve Terakki’nin) tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırma kararı; 1913 Teşvik-i Sanayi Kanunu ve kanunu tamamlayan 1916 yerli sanayinin korunmasına yönelik gümrük rejiminin uygulaması; ‘milli sermaye’ ile oluşturulacak olup Osmanlı Bankası’nın yerini alması beklenen ‘İtibar-ı Milli Bankası’ kurulması, Medeni Kanunda yapılan değişiklikler vb. politikalar sürdürülmüştür (Çavdar, 1984:1055). Bu politikalar; Osmanlı siyasal sistemi içindeki geleneksel güç odaklarının kazanılmış hak ve çıkarlarını bozan, onları iktidar mekanizması dışına çıkaran ve yenilikçi güçlerin toplumsal-ekonomik zeminini güçlendiren bir hedefe odaklanmıştır. ‘Yeni’ ile ‘eski’ arasındaki bu çatışma, tarihin değişik sahnelerinde görüldüğü gibi sadece ideolojik düşünce bağlamında değil, hemen her dönüşümde yaşanan ‘iktidar mücadelesi’ kapsamında değerlendirilmelidir.

“Bu iktidar mücadelesi ‘Türk Milliyetçiliği’ açısından da önemlidir. Çünkü ideolojik düzeyde, yenilikçilerin hem Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürme hedefi hem de bu devletin meşruluğunu sağlayan İslamiyet’e karşı yeni bir ideoloji tanımlanma çabaları birlikte gelişmiştir. Böylece, ideolojik olarak en önemli örnekleri ziya Gökalp ya da Yusuf Akçura’da görülen Türk milliyetçiliği; ‘İslam’ın Türkleştirilmesi’ ‘Osmanlılığın Türkleşmesi’ ya da ‘İrk temeline dayalı siyasal bir Türk milliyeti’ tanımlamaları ile biçimlenmiştir. Ancak Müslüman, Türk ve Osmanlılık kimlikleri devletin varlığını

sürdürmesi potasında bir araya getirilmeye çalışılmıştır” (Georgeon, 1986:39). Yenilikçilerin ideolojisi olarak tanımlanan Türk milliyetçiliği Osmanlılık, Panturanizm, İslam ve laiklikten referanslar almak suretiyle heterojen bir yapı üzerinde yükselmiştir.

İstanbul’un resmen işgali ile İttihat ve Terakki’nin, Osmanlı devlet sistemi içerisinde ve Osmanlı kurumları aracılığıyla Türk milliyetçiliği politikaları sürdürülmesinin fiili koşulları ortadan kalkmıştır. BMM’nin kuruluşuna kadar kurulan İstanbul hükümetlerinin yapısının, konumunun ve politikalarının, geleneksel ve yenilikçi güç odaklarının ağırlık kurmak için sürdürdükleri iktidar mücadelesi bağlamında irdelenmesi gerekir. Damat Ferit kabinelerinin hükümet içinden ve dışından ‘milliyetçi’ kesimden gelen baskılara dayanamamasının yanı sıra, özellikle İstanbul’da düzenlenen ve işgalleri protesto eden mitingler (Kadıköy, Üsküdar, Sultanahmet) ve yine 1919–1920 yılları arasında yoğunlaşan, çoğunlukla yabancı sermayeye ait bazı işyerlerinde gerçekleşen grevler, İstanbul’da hükümet içinde ve dışında hiçte azımsanmayacak güçte bir milliyetçi hareketin varlığını göstermektedir (Akşin, 1983:306).

İstanbul ve İzmir’de gerçekleştirilen grevler ve protestolar, üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin istifa ederek seçimlere gitmek zorunda kalması; Yalnızca, bu dönemde meydana gelen iktidar boşluğu ile açıklanamaz. Bu dönemde, siyasi olarak aktif her “Türk-Müslüman” unsurun, işgal edilmemiş topraklarda herhangi bir bölünme olmaksızın bir tek devlet çatısı altında kalınmasını benimseyen bir tutuma sahip oldukları düşünülebilir. İngilizlerin tüm baskılarına rağmen İstanbul hükümetleri, İttihat ve Terakki’yi veya ‘milliyetçileri’ dışlayan hükümetler kuramamış, kurulan her hükümet kendini ‘milliyetçi’ olarak tanımlayan veya ‘direniş hareketlerini’ destekleyen unsurları kapsamak mecburiyetinde kalmıştır.

İşgal altında yapılan seçimler neticesinde “milliyetçi” ağırlıklı bir Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı ortaya çıkmıştır. Bu meclis, 1923’e kadar geçen süreç içerisinde müttefiklerle yapılan barış görüşmelerinde esas alınan, müteakiben 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarını belirleyen; milli direnişin çerçevesini oluşturan Misak-ı Milli’yi deklere etmiştir. Son Osmanlı Meclisi’nin “eyelat-ı mümtazede hükümler hakkında feragat” etmesi dikkat çekici bir husustur. Bunun neticesinde bir İslam birliği düşüncesinden vazgeçilmiş olup ulusların kendi kaderini tayin etme fikri ön plana

çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında 1908'den itibaren sürdürülen çizginin Türk milliyetçiliğine doğru kırıldığı görülmektedir.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi, Türk milliyetçiliği açısından bir dönüm noktasını oluşturur. Son Osmanlı Meclisi'nin aldığı Misak-ı Milli kararı ile Paris Barış Konferansı'nda belirlenen Sevr Antlaşmasını imzalamayı reddetmesi, Osmanlı başkentinin kontrolden çıktığının kanıtı olarak görülmüş ve işgal kararının alınmasında etken olmuştur. Nitekim 18 Mart 1920 tarihinde Meclisin çalışmaları süresiz ertelenmiş, 11 Nisan'da ise Meclis padişah tarafından feshedilmiştir ve böylece Sevr'in imzalanmasının önündeki engeller kaldırılmıştır (Göktürk, 2003:110).

İstanbul'un işgalinin Anadolu'da ortaya çıkan Milli Mücadele açısından sonucu, Osmanlı devlet sistemi içinde ve kurumları aracılığıyla sürdürülen milliyetçilik çizgisinin sona ermesidir. Böylece, farklı guruplaşmalar içinde bulunan Türk milliyetçileri bir araya gelmek ve hem Osmanlı Savaş Bakanlığı'na hem de Heyet-i Temsiliye'ye bağlı olarak çalışmaya devam eden Kolordu Komutanları İstanbul'la ilişkilerini kesmek zorunda kalmış ve 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi ve hükümeti bunlar açısından tartışılmaz bir meşruiyet kazanmıştır. Türk milliyetçilikleri açısından farklı mekânlarda ve kapsamda yürütülen mücadele aynı mekâna indirgenmiş ve ağırlığını İstanbul'dan Ankara'ya taşımıştır (Göktürk, 2003:110).

BMM etrafında örgütlenen milliyetçiler, yabancı egemenliğine ve işgallerine karşı duruş ana fikri altında bir araya gelmişlerdir. Ulusal sınırlar içerisindeki bağımsızlık ve egemenlik hedefi, ulus-devlet kurulması ve "İslamiyet"in yerini "laikliğin" aldığı bir formül ile bütünleşmiştir. Bu, aynı zamanda, Osmanlı kurumsal yapısı ve çok uluslu bünyeden kopuşun da göstergesidir. İslamiyet'ten laikliğe geçişin önemli bir gerekçesi; "medeniyette uluslararasılaşıp, kültürde ulusal kalmanın" hedefidir, bu da ancak Osmanlı Devleti'nin yıkılarak yeni bir devlet inşasıyla mümkün olacaktır. Vatandaşla devletin yeni bir platformda bir araya getirilebilmesinin yolu laisizmden geçmektedir.

2.2. Türk Ocaklarının Kuruluşu

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları, özellikle 1900'lerin başları imparatorluğun hızla küçüldüğü, siyasi ve ekonomik iktidarsızlığın egemen olduğu koşullara tanıklık eder. Yüzlerce yıl boyunca Osmanlı yönetimi altında bulunan Balkanlar'da ulusal uyanışın

başlaması, ulus devletlerin kurulması ve Kuzey Afrika'daki toprakların birer birer kaybedilmesi Osmanlı aydınını çözüm arayışlarına götürür. İmparatorluğun içinde bulunduğu sorunlara çözüm arayışları, pek çok düşünce akımının yanı sıra Osmanlıcılık, Panislâmizm, Pantürkizm'in düşünsel çerçevesinin oluşturulmasına yol açar. Birinci Dünya Savaşının şartları, Türklerin kültürel kimliğine vurgu yapan Türkçülerden, bütün Türk Dünyası'nı birleştirme ütopyası olan Turancılığa, İslâmcılık motiflerini içeren Türkçülüğe, kimi kez de bu unsurların, tümünü içinde barındıran düşüncelere kadar geniş bir yelpazede Türkçülüğün güçlenmesinin koşullarını yaratacaktır. Özellikle Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi çerçevesinde bir araya gelen grup Osmanlı İmparatorluğu'nun, sonraları da Cumhuriyetin milliyetçi politikalarının oluşmasında önemli bir rol oynar (Gümüšoğlu, 2003:269).

Türk Ocağı 1911 yılında Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencileri öncülüğünde fiilen örgütlenmeye başlamıştır. 1912 yılında resmen kurulan Türk Ocakları, İmparatorluktan ulus-devlete geçiş tarihine ait önemli ipuçları vermektedir. 2. Meşrutiyet Dönemi'nin Türk kuruluşlarından en uzun ömürlüsü ve en büyüğü Türk Ocağı'dır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklerin -kültürel, sosyal ve iktisadi seviyelerinin yükselmesine politikaya girmeden hizmet edebilecek büyük ve ciddi bir milliyetçi derneğin kurulması - fikri, önce İstanbul'da çıkmakta olan Jeune Turc (Genç Türk) isimli bir gazete tarafından ve daha çok Celâl Nuri (İleri)'nin yazılarında görülmüş ve bu görüşü benimseyen İstanbul Tıp Fakültesi öğrencileri harekete geçerek bu konuda kendilerine yardım edebileceklerine inandıkları bazı aydınlara müracaata karar vermişlerdir. Aralarından seçtikleri bir müteşebbis heyet, 190 tıbbiyeli adına bu aydınlara gönderdiği 11 Mayıs 1911 tarihli bir ortak mektupla, -Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklerin bir gerileme dönemine girdiklerini, bunu önlemedeki ilke ve en önemli şartın bilgisizlikle mücadele olduğunu, ticaret ve ziraat yollarından kazanılacak bir sosyal üstünlüğü kuru bir siyasi üstünlüğe tercih ettiklerini ve gelecek nesillerin miskinliği günah, çalışmayı ibadet sayan, güçlü ve zengin nesiller olması gerektiğini- bildirerek -her türlü siyasi parti anlaşmazlıklarının üstünde ve politika kavgalarının dışında bir cereyan- medyana getirebilecek, -sosyal karakterde bir milli cemiyetin- kurulmasında, 20 Haziran 1911 günü yapılacak toplantıya katılmak ve

görüşlerini bildirmek suretiyle kendilerine yardımcı olunmasını istedi (Akyüz, 1993:107).

20 Haziran 1911 toplantısında esasları belirlenen ve 1913 yılında İstanbul'da basılmış olan tüzüğüne göre, derneğin kuruluş gayesi -Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerin telakki itilâsı ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak- tır. -Asla politikaya karışmayacağı ve siyasi partilere hizmet etmeyeceği -de belirtilen dernek, gayesine ulaşabilmek için, -okullar yaptıracak, kendi adını taşıyan kulüpler açacak, buralarda dersler, konferanslar, halka açık toplantılar düzenleyecek, kitaplar ve dergiler yayımlayacak, milli serveti korumak ve çoğaltmak maksadı ile değişik mesleklerdeki uzmanlara danışarak milli iktisada ve ziraata yol gösterecek ve bunlardaki kuruluşların doğup yaşamalarına yardımcı olacak- tır. Ancak, bu kararlara rağmen, politikanın da karışabileceği bir zemin teşkil edebilecekleri endişesi ile kulüp açmak düşüncesinden vazgeçilmişti (Akyüz, 1993:108).

Türk Ocağı başkanlığına ilk olarak Ahmet Ferit, başkan seçilmiş olup daha sonra göreve Hamdullah Suphi (1912) getirilmiştir. Hamdullah Suphi'nin dinamizmi çalışmalara önemli ölçüde hız kazandırmıştır. Bir yandan Ocağın üye sayısı hızla artarken diğer taraftan açılan şube sayısı da her geçen gün çoğalmıştır. Hür, müstakil, kuvvetli bir vatan yaratmayı hedefleyen Türk Ocağı, bu amaca uygun ve yararlı olduğunu değerlendirdiği her cereyana yardımcı olmaya çalışmıştır. O yıllarda, kafalarda yer alan İslâmi felsefeye dayalı fikir yapısı zayıflamış ve yerini 18.yy. Fransa' sının sathi felsefesine bırakmıştı. Böylesi bir mantık ve felsefe sisteminin milli sayılması mümkün değildi. İşte Türk Ocağı genç zihinlerde bu inanç değişimleri esnasında, kıymet ölçülerini yeniden ayarlayan ve her şeyi yeniden değerlendiren bir milli hars bulunduğunu bizlere haber vermekte ve bu harsın mektebi olmaktaydı (Hisar, 1993:73).

Görüldüğü üzere Türk Ocağı ilk zamanlarda fikri alanda böylesi bir ihtiyaca cevap vermiş ve Türk zekâsına önemli bir ilerleme hamlesi yaptırmıştı. Böylece Türk Ocağı milli bir hars kaynağı, milli bir hars okulu olmuştu. Vazifesi ise Türk vicdanlarındaki şuuru uyandırmaktı.

“Türk Ocağı merkeziyle bütün Türk Ocakları her şeyden önce, gönüllerde vatan ve milliyetçilik duygularını alevlendiren ve milliyetçileri birbirlerine bağlayan birer his ve emel iştiraki müessesesi idiler” (Hisar, 1993:70). Milli bir müessese olarak Türk

Ocağının en önemli üstünlüğü, her girişiminde anlaşılır bir milliyetçilik fikriyle hareket etmesiydi. Ocak, Türk zekâsına en büyük hizmetini, her alanda milliyetçi bir noktayı esas almanın bilimsel üstünlüğünü ve bunun bir selâmet düsturu olduğunu izah etmekle yapmış; dil, tarih, kültür, musiki ve birçok alanda değerli bir dönem açmıştı.

Merkez olan İstanbul Türk Ocağı'nda üye sayısının ve çalışmaların hızla artması nedeniyle, kuruluşundan bir yıl sonra yerleştiği Beyazıt'taki yeni binasında verilen konferanslar da büyük ilgi görmekte idi. Hepsinin de odak noktasını milli konuların teşkil ettiği bu konferansları verenler arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Akçuraoğlu Yusuf, Fuat Köprülü, Celâl Sâhir, Bursalı Mehmet Tahir, Halide Edip, Ağaoğlu Ahmet, Müfide Ferit, Dr. Akil Muhtar, Ömer Seyfettin, Cemal Paşa, Sâmi Rıfat, Yahya Kemal, Ali Canip,... gibi başlıca isimler yer almaktadırlar. Bu hummalı faaliyetler, kısa sürede meyvesini vermekte gecikmedi. Milliyetçilik şuuruna sahip genç nesiller birbirini takip etti. Fakat yine birbirini hızla takip eden harpler (Balkan, 1.Dünya) de, bu nesillerin büyük kısmını maalesef alıp götürdü. Bu büyük felakete rağmen, bu nesillerden arta kalanlar bile, sürüp giden milli heyecan içinde, İstiklal Harbi'ni de yapıp milli bir devlet kurmayı başarmışlardır (Akyüz, 1993:110).

İşgal kuvvetleri, milliyetçi direnmenin ana kaynaklarından biri olarak gördükleri Türk Ocakları'nın Genel Merkez binasını basarak çalışmalarını durdurmuşlardı. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından (11 Nisan 1920) sonra, İstanbul'daki Ocaklılar birer birer Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye katılmaya başlamışlardı. Başkan Hamdullah Suphi de bunların arasındaydı. Ankara'da yeni kurulan birinci TBMM'de mebus olarak yer almış ve ilk milli hükümetin Maarif Vekili olmuştu.

BÖLÜM 3: 1923-1938 ARASI DÖNEM

3.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi

29 Ekim 1923'te TBMM'nde Cumhuriyet oybirliği ile kabul edilmişti. Bundan sonra yapılacak ilk iş Cumhurbaşkanı'nı seçmekti ve Mustafa Kemal Atatürk oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmişti. Cumhuriyet'in İlanı ile hilafetin kaldırılması arasında geçen dört aylık zaman dilimi, hilafetin en kısa zamanda kaldırılmasının mecburi olduğunu göstermişti. Bu dönem de hilafetçi bazı kimselerin gerek meclis içinde, gerekse meclis dışında Halife'yi güçlendirmek, onun devletin gerçek başkanı olduğu fikri yerleştirmek çabalarını, Halife'nin yeniden törenler düzenlemesi tüm İslâm ülkelerinin önderiymiş gibi davranması takip etmiştir.

Bazı politikacılar 'hilafet aynı hükümettir, Hilafetin hukuk ve yetkilerini iptal etmek hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir' diyerek Halife'yi Padişah gibi yaşatmak istiyorlardı. Bu durum Halifelik Kurumu hakkında bir an önce tedbir alınmasını gerektiriyordu. Fakat Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı halifeliğin kaldırılması için zorlayan sebep, en kuvvetli amil Halife mevcut oldukça, Türkiye'de yapılması gerekli olan sosyal ve laik karakterlerdeki inkılâpların yapılamayacağı idi (Eroğlu, 1990:231).

3 Mart 1924 tarihinde Hilafet ile birlikte şer'iyeye, Evkaf ve Erkânı Harbiye Vekâletleri de kaldırılmış ve Eğitimin Birleştirilmesi kanunları kabul edilmiştir.

20 Ocak 1921'de kabul edilen Anayasa, 23 madde ve bir de ayrı maddeden oluşmaktaydı. O devrin özelliğinden dolayı yalnızca olağanüstü şartları ve acil ihtiyaçları karşılaması amacıyla kısa olarak hazırlanmıştı. Bu Anayasa'nın ruhunda kuvvetler birliği sistemi hâkimdi ve bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millet idi, milletin iradesiydi. Milli iradeyi millet namına temsil eden TBMM, hem yasama, hem de yürütme yetkisine sahipti. Kuvvetler birliğine dayalı Meclis Hükümeti Sistemi ilk defa bu Anayasa ile Türkiye'ye girmişti. 1921 Anayasası'nda yapılan en önemli değişiklik Cumhuriyet'in ilanı ile devlet şeklinin değişmesidir.

20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni devletin İkinci Anayasası tarihi bir gelişmenin sonucunda hazırlanmış gerçek hayatın ihtiyaçlarına cevap verebilen milli bir eserdir. 1921 Anayasası'nda meclisin üstünlüğü, milli hâkimiyet, kuvvetler birliği prensiplerini

olarak geliştirmiştir. Hâkimiyetin milli niteliği 1924 Anayasası'nda daha belirli bir şekilde ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, 1928 de 'Devletin dini İşlâm'dır' deyimini Anayasa'dan çıkarılmıştır. 1924 Anayasası meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında bir köprü işlevi üstlenmiştir. 1924 Anayasası kuvvetler ayırımına yumuşak bir şekilde yer vermek suretiyle parlamenter rejime geçişte bir adım atmış ve bu adım 1961 Anayasası'nda yer alan parlamenter rejime geçişin nedeni olmuştur.

1924 tarihli Anayasa'nın bazı maddeleri, 1924 yılından itibaren gelişen inkılâp ve yenilik hareketlerine paralel olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikler siyasi rejimin özellikleri ile yakından ilgilidir. Yapılan önemli değişiklikler, 1928, 1931, 1934 ve 1937 tarihlerinde olmuş ve Anayasa'da lâiklik ilkesine aykırı hükümlerinin kaldırılmasına, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasına ve Cumhuriyet Halk Partisi programındaki altı ilkenin Anayasa ilkeleri olarak kabulüne, çiftçiyi topraklandırma ve ormanların devletleştirilmesine ait hükümleri kapsamakta idi (Eroğlu, 1990:235).

İktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Fırkası'ndaki ayrılıklar, Ankara'da 17 Kasım 1924'te yeni bir partinin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın doğmasına yol açtı. Atatürk demokratik düzenin kurulmasını arzuladığı için bu yeni fırkanın kurulmasında memnuniyet duymuştur. Ancak irticai tahrik etmesi nedeni ile Hükümet, Takrir-i Sükûn kanunu'na dayanarak, 3 Haziran 1925 tarihinde Terakkiperver Fırkası'nın kapatılmasını kararlaştırmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra çok partili demokratik hayata geçiş için İkinci teşebbüs, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıdır. Çok partili rejimin yerleşmesini isteyen Atatürk'ün arzusu ile Ali Fethi (Okyar) Bey tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Parti programına göre serbest Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik esaslarına bağlı kalacak, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın devletçi görüşüne karşı liberalizmi savunacaktı. Ancak, Fırkaya girenleri kontrol etmek mümkün olmuyordu. Fırkaya girenler koyu bir din propagandasına ve rejimi tehdit eden çabalara girmişlerdi. Fethi Bey olayları kontrol altına alamayınca 18 Aralık 1930 tarihinde serbest Cumhuriyet Fırkası kendi kendini feshetmişti. Böylece Cumhuriyet'in ilanından itibaren çok partili siyasi yaşama geçiş için yapılan teşebbüslerin ilki 7 ay ikincisi ise sadece 4 ay dayanabilmişti.

“1925'in şeyh Sait ayaklanması bir gerçeği tüm açıklığıyla gözler önüne sermiştir. Türkiye'de her karşı devrimci eylem siyasal ödünlerin sonucu halkın dinsel inançlarına

el atarak başlatılacak; mezhep ayrılıkları, toplumsal, ekonomik, ekinsel geri kalmışlıklar öne sürülerek konunun iç yüzünü bilmeyen halk karşı-devrim eyleminin destekçisi durumuna düşürülecektir.” (Kili, 2005:293-294) Ayaklanma, bütün ülkeyi kapsayan ve iki yıl süre ile çeşitli kollardan hazırlanan İngilizlerle, Vahdettin ve adamları ile ilgisi olan bir hareket idi. Karşı ihtilâlin tohumları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na katılan padişah yanlısı muhaliflerin vasıtasıyla atılmıştı. Bunun üzerine, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Şeyh Sait İsyanı’nın yarattığı tehlikeleri önlemek amacı ile 4 Mart 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn kanunu yürürlüğe girmişti.

1926 yılında Atatürk’e suikast düzenlenmiş, 1930 yılında Menemen Olayı yaşanmıştır. Ancak en güç ortam ve koşullarda bile inkılâpların uygulanmasına ara verilmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir hukuk birliği mevcut değildi. Müslüman halka İslâm Hukuku, gayri Müslim tebaalara kendi hukukları uygulanıyordu. Yabancılar ise kapitülasyonlar nedeni ile kendi hukuklarını uyguluyorlardı. Hukuk birliğini sağlamak ve devletin hukukunu modernleştirmek için tüm vatandaşlara uygulanacak Lâik Hukuk’un kabul edilmesi zorunluluk doğurmuştu. Lâik Hukuk’a yönelmenin sebepleri sırasıyla şu şekilde açıklanabilir:

- Batı hukuk sistemini kabul ettiğimiz bir an önce batı medeniyetine katılma isteğimizden ileri geliyordu.
- Dini hukuk, tatbikatı icabı, ayrı dinde olanlara da ayrı bir hukuk tatbikatını gerektireceğinden bu memlekette hukuk birliğini baltalamakta ve kanunların eşitliği, eşit şekilde tatbiki esaslarına da aykırı düşmekte idi.
- Lozan Barış Antlaşması ile siyasi istiklalimizi kısıtlayan kapitülasyonları kaldırmıştık. Hukuku lâikleştirme ve modernleştirme ile siyasi istiklâlimizi de teminat altına almak istiyorduk.
- Devlet lâik hürriyete doğru yönelmekte idi. Laik devlet esası hukukta da laikleşmeyi kabule bizi zorluyordu.
- En son olarak, lâik hukuk medeni hayatın icabı idi. (Eroğlu, 1990:256-257)

Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilmek için öncelikle, insan hayatının ve toplumun, çağın gereklerine göre yenilenmesi yani hukuk inkılâbının uygulanması gerekli idi.

Nitekim İtalyan Ceza Kanunu, İsviçre'den Türk Medeni ve Borçlar Kanunu, İsviçre'nin Neuchâtel Kanton'undan Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, Almanya'dan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İdare Hukuku ile ilgili olarak ise Fransa kanunları az çok değişikliklerle alınmıştır.

Eğitim, toplumsal bir ihtiyacı karşıladığından dolayı bir kamu hizmeti olarak sayılmaktadır. Günümüzde devlet, gücünü milli eğitimde bulur. Bizde milli eğitim hizmetleri ya devlet eliyle görülür veya devletin denetiminde bulunur. Osmanlı Devleti'ni eğitim sistemi dini nitelikli idi. Dini eğitim, yalnızca manevi bir heyecan ve his doğurmak ister, maddeyi inkâr eder. Milli eğitim madde üzerinde dayanan manevi bir his uyandırmaya çabalar. Milli eğitim, insan, vatan ve dil gibi objektif ve maddi esaslardan doğan bir ruh telkin eder. Milli eğitim lâik bir eğitimidir (Ülken, 1948:66-68). Atatürk milli kurtuluşun hedefini milli terbiyede görmekte idi. "Efendiler, yeryüzünde üçyüz milyonu müteceviz İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesi ile terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kitleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlâk onlara bu esaret zincirini kırabilecek meziyeti insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri milli değildir" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959:198).

3 Mart 1924 tarihinde eğitim ve öğretime milli ve lâik bir karakter veren Tevhid-i Tedrisat Kanunu hayata geçirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretim birliği sağlanmış ve medreselerin kaldırılması sağlanmıştır. Medreselerin kapatılması ile beraber dini eğitim sisteminden milli eğitim sistemine geçilmiş, eğitim ve öğretim kurumları çağdaş bilimin verilerinden yararlanmaya başlanmıştır. Atatürk'e göre eğitim, kalkınma konusunda en etkili yoldur: "En mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, yüksek bir cemiyet halinde yaşatır, ya da bir milleti esaret ve sefaletle terk eder" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959:198).

Atatürk'ün eğitim programı biçiminde ve özde esas olan milli bir niteliğe sahipti. Eğitim ve öğretimin amacı ve içeriği tamamen bilimin en son verilerine, dünya ihtiyaçlarına ve gereklerine uygun olarak yeniden düzenlenmeliydi. Eğitim dini makamların etkisinden kurtarılmalı ve devletin denetimine alınmalıydı. Her iki cinsinde eğitim hakları ve imkânlarından birlikte ve eşit olarak yararlanması, eğitim ve

öğretimde cinsiyet ayırmanın ve zümre veya kültürel türden farklılıkların ortadan kaldırılarak eğitimde birliğin sağlanması gerekliydi. Eğitimle halk cehaletten kurtarılmalı, bilgi ve ahlak yönünden halkı yükseltmeli, halkın yeteneklerini ortaya çıkararak geliştirmeliydi. Eğitim üretici ve işe dayalı olmalıydı. Tüm bu şartlarla birlikte çok önemli bir esas daha var ki, o da eğitim-öğretim hayatında disiplinin sağlanmasıydı. Çünkü disiplin, başarının anahtarıydı ve bu hususta eğitimcilere önemli görevler düşüyordu. İşte eğitim alanındaki yeniliklerin özü böyleydi ve bu ihtiyaçtan dolayı Tevhid-i Tedrisat Kanun'una gerek vardı.

20 Mayıs 1928'de Arap rakamlarının kullanılmasına son verilerek milletlerarası rakamların kabulü ile Harf İnkılâbı'nın ilk adımı atılmıştı. İslâmiyet'in kabulünden sonra Türkler tarafından kullanılmaya başlanan, ancak Türk diline bir türlü uyum sağlayamayan Arap harflerinin yerine, 1 Kasım 1928'de Türk dilinin özelliklerini ortaya koyan işaretleri de kapsayan Latin esaslı harfler kabul edilmiştir. Atatürk'ün emri üzerine kurulan bir komisyon, yeni Türk alfabesini hazırlayarak üç ay gibi kısa bir zamanda uygulamaya koymak üzere ciddi bir çalışma yapmıştır. Korkmaz'ın alfabeyle ilişkin değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Seçim esasına ve tek harfli yazı sistemine dayanan alfabe tasarısında, ikili, üçlü veya dörtlü şekillere yer vermeyip, her sesin tek işaretle gösterilmiş olması ve dilde mevcut dokuz vokalın sekiz ayrı işaretle karşılanmış bulunması, alfabenin en başarılı taraflarındandır. Başka alfabelerden alındığı halde dilimizin gereklerine göre ayarlanarak c, ç, ş, ğ, j gibi özel değerler almış, işaretlerin ortaya çıkması da, onu taklitçi bir alfabe olmaktan kurtarıp milli bir alfabe durumuna sokmuştur” (Korkmaz, 1963:41).

Atatürk Harf İnkılâbı'ndan daha üç ay önce halkımıza bunun müjdesini vermişti:

“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Arkadaşlar, bizim güzel ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Lisanımızı muhakkak anlamak istiyoruz. Bu yeni harflerle behemehal pek çabuk bir zamanda mükemmel bir suretle anlaşacağız. Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir. Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk

öğreniniz. Bütün millete, kadına, erkeğe, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1959:251-253).

Atatürk bu mükemmel yönlendirmeyi yapmakla yetinmeyerek yollara düşmüş, yurdumuzun birçok kesimine tek tek giderek kara tahtanın başında yeni Türk harflerini vatandaşlara bizzat kendisi öğretmiştir. Bu yüzden O bizim Başöğretmenimizdir.

Eski harflerin kaldırılması ile birlikte, Arap kültürünün tüm etkileri bertaraf edilmiş ve Türkiye Batı’ya yakınlaşmıştır.

Güzel sanatlar alanında da çok ciddi yenilikler getirilmişti. Atatürk sanatın önemini ve millet hayatındaki rolünü şu kadar net bir şekilde ifade etmekteydi: “Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkûmdur” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1959:125-126). Resim ve Müzik alanında gelişmeler yaşandı. Atatürk müzik ile özel olarak ilgilenmişti. 1934 yılında TBMM’nin açılışı esnasında müzikte izlenecek yolu şöyle gösteriyordu:

“Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bundan en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinin ölçüsü, musikide değişikliği olabilmesi, kavrayabilmesidir. Bu gün dinlenen musiki yüz ağartacak değerden uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu yüzeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1961:378).

Cumhuriyet döneminde Türk kadını ilk defa sahneye çıkmış, Türk sanatçılar bale ve opera dallarında ilk kez örnekler sunabilmiş, Türk tiyatrosu gerçek varlığını ortaya koymuş, plastik sanatlarda önemli gelişmeler yaşanmış, Türkiye’de heykel sanatı doğmuş, Milli Mücadele’nin tarihçesini yaşatan büyük çapta tablolar yapılmıştı. 1924 yılında Topkapı Sarayı müze haline getirilmiş ve daha sonra Ankara’da Etnografya müzesi açılmıştır. Sanayi-1 Nefise Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi haline dönüştürülmüş ve mimarlık ve heykelticilik bölümleri açılmıştı. Bu dönemde “Milletin

insani ve medeni hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için güzel sanatlar, amaca hizmet eden en başarılı vasıta olmuştur” (Eroğlu, 1990:281).

Toplumsal yaşayışa ilişkin inkılaplar ise şu şekildeydi: 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, ayrıca bir takım unvanların kullanılması yasaklanmıştı. 1961 ve 1982 anayasalarına göre bu kanun, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını öngören ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini de koruma amacını güden bir kanundur. 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka kanunu çıkmıştı. Ama zaten kanun çıkmadan vatandaşlar Şapkayı giymeye başlamış, medeni kıyafet değişimi halk arasında memnuniyetle karşılanmıştı. 1934 yılında 'zümre' belirten unvanların kaldırılması ve Soyadı Kanunu'nun kabulü medenileşme yönünde atılmış çok önemli bir adımdı. 1926 yılında Medeni Kanun kabul edilmiş, toplumumuzda kadın erkek eşitliği sağlanmış, 1930 yılında kadınlarımız belediyelere seçme ve seçilme hakkını, 1934 yılında ise milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. Toplumsal hayatta ve dış dünya ile olan ilişkilerde ciddi sorunlar yaşanması nedeniyle; 26 Aralık 1925'te Hicri ve Rumi takvim yerine miladi takvim uygulanmasına geçilmiş, 20 Mayıs 1928'de milletlerarası rakamlar kabul edilmiş, 1935 yılında Cuma günü yerine Pazar günü resmi hafta tatili olarak kabul edilmiş ve metre ve kilogram gibi evrensel ölçüler kabul edilmiştir.

3.2. Cumhuriyet Döneminde Türk Ocakları

Tüzüğüne göre gayesi 'Türklerin milli terbiyesi ile ilmi, içtimai ve iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve Türk dilinin geliştirilmesi' olan ve siyasetle uğraşmayı reddeden Türk Ocağı 1. Dünya harbi ve mütareke yıllarında, büyük değişiklikler ve baskılar getiren olayların tesiri ile zaman zaman, siyasi eylemlere de girmek zorunda kaldı. Fakat buna rağmen günlük politikanın dışında idi. Ancak, günlük politika ile ilgilenmemenin üyelerin şahsen hiçbir siyasi kanaat sahibi olmamaları ve onu savunmamaları anlamına da gelemeyeceği tabiidir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin ilan edildiği gün yayımladığı ve milliyetçilik hareketinin esaslarını açıkladığı bir eserinde (Türkçülüğün Esasları) Ziya Gökalp, Türkçülük hareketinin 'siyasi bir parti değil, ilmi, felsefi ve estetik bir okul olduğunu' belirttikten sonra, 'siyasi tercihlerinin demokrasi olduğu', bu sebeple 'oligarşiye ve dinin devlet işlerine karışmasına karşı olduklarını' açıklar. Ayrıca, aynı yerde, 'halkçı, medeniyetçi (batıcı) buldukları, çağdaş bir

medenileşmeye ve milli bir devlete taraftar olmakla beraber milli kültüre de büyük değer verdikleri; hukuk anlamında, kanunları yapma yetkisinin yalnız millete ait olduğunu; kanunların dini müdahalelerden uzak tutulması gerektiği; fertler, zümreler ve sınıflar arasında tam bir eşitlik sağlanması gereğine inandıkları; bir medeni kanun hazırlanarak erkekle kadın arasında yalnız insani haklar bakımından değil, siyasi ve mesleki haklar bakımından da tam bir eşitlik sağlanmasını istedikleri; ekonomi alanında solidarizme (dayanışmacılığa) ve büyük sanayinin geliştirilmesine önem verdikleri ve yeni ticaret, sanayi ve ziraat kanunlarının çıkarılmasını zaruri gördükleri' de açıkça belirtiliyor. Bütün bu esaslarla, Cumhuriyet döneminde siyasi, hukuki, sosyal ve kültürel alanlarda yapılan büyük değişiklikler arasında tam bir paralellik bulunduğu açıktır. Arada, sadece yeni devletin iktisadi politikasında, solidarizm yerine karma ekonominin kabul edilmesi gibi bir fark vardır. Fakat asıl büyük fark, Türk Ocakları'nın yalnız teorik planda kalması, yeni devletin ise yapısı ve fonksiyonu gereği pratik ve uygulayıcı olmasıdır (Akyüz, 1993:113).

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde faaliyetleri aksamış olan Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanından önceki günlerde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde süratle örgütlenmeye başlamış, 1923 yılının ortalarına gelindiğinde açılan şube sayısı 40'ın üzerine çıkmıştı. Bu dönemde ocakların milliyetçilik anlayışını, Başkan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in gazetelere verdiği beyanatlardan çıkarmak mümkündür. Hamdullah Suphi 'hars milliyetçiliği' temasını vurgulamaktadır. Ayrıca şu fikirlere yer vermektedir: Kaşgar, Türkistan, Kırım, Bakü, Azerbaycan. Bütün Türk memleketleri ile aramızda gönül ve fikir birliği vardır, biz onların mutluluklarıyla mutlu oluruz. Ocaklı bilir ki bu müessese Şark'ta Garb'ın mümessilidir. Türk Ocağı Garpcı'dır. Kendimizi Avrupalı hissettikçe Türk kalacağız. Türklüğümüzü Avrupalı olmaya yüz tuttuğumuz zaman bildik. Türk Ocağı bilir ki medeniyet birdir, yalnız şekil başkadır. Fakat Türk Ocağı medeniyetin garptaki şeklini ister. Bilir ki o medeniyette , hayatta, ateş, can vardır (Üstel, 2003:264).

Zaman zaman Türk Ocakları içerisinde meydana gelen milliyetçilik tartışmalarına, Hamdullah Suphi ırk milliyetçiliğine karşı çıkmak suretiyle son noktayı koyar ve Türk Ocaklarında Türklük şu şekilde yasalaşır: 'Neslen Türk olmak veya hars dolayısıyla

tamamen Türk duygusu beslemek ve mazileriyle Türklüğe bağlı olduklarını ispat etmiş olmak.’

1925 yılında Şeyh Sait isyanının başlaması nedeniyle Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında bir takım önlemler alınmış, isyan bölgesi ve Ankara’da davalara bakmak için iki istiklal mahkemesi kurulmuş, Fethi Okyar hükümeti istifa etmiş, İsmet Paşa göreve başlamış, ‘Şapka giyilmesi hakkında kanun’ ve ‘Tekke ve zaviyeler ile türbelerin ilgasına dair Kanun’ çıkmış ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştı. Türk Ocakları bu dönemde Cumhuriyet Hükümeti’nin emrinde olduğunu açıklamış ve irticayı lanetleme mitingleri tertiplemişti. Bu, bir yerde Türk Ocaklarının CHP ile bütünleşmesi sürecinin başlangıç noktasını ifade eder.

Türk Ocakları için milliyetçilikte artık teori dönemi sona ermiş, uygulama dönemi başlamıştı. Çağdaş bir devlet kurulması için 1923–1930 arasında gösterilen çabaları bazı siyasi ve dini grupların dirençleri ile karşılaşıyordu. Bu karşı hareketlerin son örneği durumunda bulunan 1930 yılı sonlarında Menemen’de meydana gelen Kubilay Olayı idi. Bu olay karşısında çağdaş ve milli bir devletin hızla yerleşmesini sağlamak, bu gaye yönünde yapılanları yaymak ve yurdun her tarafında benimsetmek için aynı gayeye bağlı bütün kuruluşların ve hatta aydınların devlete yardımcı olmaları kaçınılmaz gibiydi. Özellikle Kubilay olayı, Atatürk’ün bu zarurete tamamen inanmasına yol açmıştı. Ancak bunun için yurdun ilçelerine, bucaklarına ve köylerine girip, insanıyla kaynaşacak büyük kuruluşlara ihtiyaç söz konusu idi. İşte Halk Evleri böyle doğmuştu.

1931 yılının başlarında, yurdun birçok yerinde Türk Ocakları’nın kapatılacağı, CHP’ye dâhil olacağı, milli vazifeleri bakımından misyonunu tamamladığı, halkı bir araya getirecek bir başka kuruluşa ihtiyaç olduğu ve Atatürk’ün bu konuda direktifte bulunduğu, Halk Evleri’nde, konferans salonu, sinema ve kütüphane tarzı her türlü imkâna yer açılacağı ve kurulmalarında CHP’den önemli destek sağlanacağı konuşulmaktaydı.

Nitekim 25 Mart 1931 günü basında yer alan beyanatında Atatürk bu konudaki kararını açıklamıştı: “Milletlerin tarihinde bazı devirler vardı ki, muayyen maksatlara erebilmek için, maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Milli mücadele yıllarında milletimiz, böyle toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın

içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Kuruluşu tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik inançlarını yayıp genelleştirmeğe sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mûcib hizmetleri geçmiş olan Türk Ocakları'nın, aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada gerçekleştiren fırkamla ve bütün manası ile tek bir varlık olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise, milli müessese hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidirler” (Akyüz, 1993:115).

Atatürk'ün sözlerinden de anlaşıldığı üzere, bir milletin tarihinde zor dönemlerde, aynı hedefe odaklanan güçlerin birleşmeleri son derece yerinde olacaktır. Türk Ocakları ile CHP'nin güç birliği yapması; teori ile siyasi ve pratikin, milliyetçilik ve halkçılık hususlarında birleşmesiydi. Bu birleşme kararı Ocaklarca sevinçle karşılanmış ve günü gelmiş bir olay olarak değerlendirilmişti.

Devlet, milli ve halkçı bir görüşle bütün çalışma alanlarına el atmıştı. 1931 yılında Türk Tarihi konusunda başlatılan ve ertesi yıl ise dil konusunda devam ettirilen milliyetçi tezlerle, milli kültürde derinliğine bir araştırma-değerlendirme dönemine girilmişti.

10 Nisan 1931 günü Ankara'daki genel merkez binasında toplanan, CHP ileri gelenlerinin ve mebuslarında katıldığı kurultayda, Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nın son çalışma raporunu okumuştur. Rapor özetle şunları içermekteydi: Kurultay'ın olağanüstü toplanma nedeninin Gazi'nin basında da yer alan arzusu olduğu, CHP'nin dört yıl önceki genel kongresinde yaptığı konuşmada Gazi'nin vatani ve inkılâpları gençliğe emanet ettiği bu tutumunu zamanla gelişip uygulama safhasına geldiği, onun son yıllarda gençlik, dernekler ve eğitim konuları ile çok yakından ilgilendiği ve kalbinde gençliğin inkılâpların esaslarına göre yetiştirilmesinin, inkılâpların gençlikte emin bir kaynak bulmasının en büyük istekleri arasına girdiği, son bir yılda meydana gelen bazı olayların (Kubilay Olayı gibi) bütün yurtseverleri üzdüğü, medeni düşüncelerin muhafazakâr çevrelerde de yerleşmesi hususunun Gazi'nin ve devlet ileri gelenlerin zihinlerinde gittikçe yer ettiği, bunu sağlayabilmek için de Gazi'nin CHP kadrolarını milliyetçi, halkçı ve cumhuriyetçi gençlerle doldurmayı ve memleket meselelerinde onlara da sorumluluk vermeyi arzu ettiği (Akyüz, 1993:116). Bu

konuşmayı müteakip yapılan oylamada Türk Ocakları'nın CHP'ye katılması ve bütün malların da ona devredilmesi kararı oybirliği ve alkışlarla kabul edilmişti.

Cumhuriyeti ve vatani gençliğe emanet eden Atatürk, bu ulvi vazifeyi yerine getirecek bir gençliğin henüz yetişmemiş olduğunun elbette farkındaydı. Çünkü Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yapılan reformları benimseyenler orta ve ileri yaştaki aydın ve milliyetçi kesimdi. Oysa Cumhuriyet'in emanet edildiği nesil henüz çocuk yaşıydı. Bu nedenle yapılması gereken bu nesilin en kısa zamanda ve büyük bir itina ile yetiştirilmesiydi. Çünkü fikirlerin gerçekleştirilmesi için en az fikirler kadar güçlü sağlam kadroların olması gerekirdi. Samimi milliyetçiliği, memleket meselelerindeki sevgisi ve heyecanı ile müesseseseleşmiş Türk Ocakları kadrosu, Atatürk tarafından adeta biçilmiş kaftan olarak değerlendirilmekteydi.

Daha önceki kurultaylarda yeniden seçilecek üye adaylarını Genel Merkez Heyeti tespit ederken 1928 kurultayında bu böyle olmamıştı. TBMM Başkanı, Başvekil ve CHP Genel Sekreteri ile Türk Ocakları Genel Başkanı'ndan kurulan heyet, on kişilik listeye Genel Merkez Heyeti'nin bir önceki kadrosundan Hamdullah Suphi'yi de kapsayan üç kişiyi almış, diğer yedi kişi Celal Bayar'ı da kapsayan CHP milletvekillerinden ve müfettiş kadrosundan seçilmişti. Bu olay, düşündüğünü uygulamada çok dikkatli ve sabırlı olan, tespit ettiği istikamette adım adım ilerleyen ve verdiği kararı gerçekleştirmedeki zamanlamayı çok iyi yapan Atatürk'ün, Türk Ocakları'nın geleceği üzerinde daha o zamandan kararlı olduğu ve onlardan yararlanma isteğinin büyüklüğü hakkında yeterli bilgi vermektedir. Yoksa 2. Meşrutiyet dönemindeki çok organize, çok sistemli ve dinamik çalışmaları ile gecikmiş Türk milliyetçiliğinin uyanıp harekete geçmesinde büyük hizmeti dokunan, ordunun içlerine kadar bütün aydınlara uzanmış geniş kadrosu ile İstiklal Harbi'nin zafere ulaştıran milli ruhun doğmasında ciddi emekleri geçen Türk Ocakları gibi tarihi bir müessesenin çok hızlı bir biçimde ortadan kalkışını, o günkü bazı gazetelerde ileriye sürüldüğü gibi sadece, 'tarihi görevini tamamlamış olmak'la açıklamak yetersizdir (Akyüz, 1993:118).

Türk Ocakları'nın 'günlük politika dışında kalmak' prensibine rağmen, Ocaklı olmayı kendi çıkarları için kullanan bazı kimseler, belediye seçimlerine aday olmuşlardır. Bazı yerlerde ise CHP'yi tutmayan bazı Ocaklılar bu partinin teşkilatlanmasına engel olmuşlardır. Böylece günlük politikaya bulaşmışlardı.

Atatürk eskilerden beri gerçekleştirmeyi planladığı çok partili demokratik sistemi kurmak için CHP iktidarı karşısında memleketteki muhalefeti teşkilatlandırmayı düşünmüş, eski ve güvendiği arkadaşı Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) isimli bir siyasi parti kurdurmuştur. Ancak ne var ki istenilen sonuç alınmamıştır. Cumhuriyet şekline ve dinin devlet işlerinden ayrılmasına karşı olan yığınlar, Serbest Cumhuriyet Fırka'sının CHP'nin bütün yaptıklarını bozacağını ve ortadan kaldıracığını sanarak, onu desteklemeye başlamışlardır. Hâlbuki Serbest Cumhuriyet Fırka'sı, daha isminden başlayarak Cumhuriyetçi olduğunu ilan etmiş, programında ise laikliğe ve bütün inkılâplara bağlı bulunduğunu belirtmiştir. Buna rağmen, bu kesim kanun dışı hareketlere kalkışmış, CHP'ye, Atatürk'e ve inkılâplara karşı çılgınlıklarda bulunmuştu. İşte tüm bunlar partinin sonunu hazırlamıştı. Ne yazık ki ülke henüz çok partili düzeni kaldıracak siyasi olgunluk seviyesine ulaşmamıştı. Atatürk bu durumu gördükten sonra ülkenin güney ve batı illerinde bir inceleme gezisine çıkmıştı. Bu incelemesinde Ocaklı gençlerin siyasi konulara fazla bulaştığını, Genel Başkanlığını yaptığı CHP kadrolarının kendi çıkarlarına düşkün, yararsız birçok insanla dolduğunu görmüş ve bundan dolayı parti yöneticilerini azarlamıştı.

1931'de kapatılan Türk Ocakları, 1949'da Hamdullah Suphi başkanlığında yeniden açılmıştı. Bu yeniden kuruluş aşamasında Türk Ocakları artık, resmi/bürokratik milliyetçilik ile arasındaki mesafe iyice büyüyen Türkçü akımın ve diğer milliyetçi-muhafazakâr eğilimlerin, çok partili hayata geçiş sürecinde CHP'ye karşı DP muhalefetinin yanında saf tutan seferberliğin bir parçasıdır. Ocak Başkanı, Tanrıöver 1950 seçimlerinde DP listesinden bağımsız Manisa milletvekili, 1954 seçimlerinde yine DP'den İstanbul milletvekili seçilir. DP iktidarı 1951'de bir bakanlar kurulu kararı ile eski binasını Halkevlerinden alarak Türk Ocağına iade eder (Üstel, 2003:266).

50'li yıllarda, Türk Ocağı DP'deki muhafazakâr unsurlara yaklaşmıştı. Anılan dönemde 'Dış Türkler' konusunda temkinli bir yol izlenmişti. 50'lerin sonlarında, Türk Ocakları Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı bir anti-komünist yayın ve bilinçlendirme zihniyeti ile yeniden bir hareketlilik kazanmıştı. Ancak, Tanrıöver'in 1966'da ölümünden sonra, ileri gelen milliyetçi-muhafazakâr düşünce adamlarının bulunduğu yeni yönetim, dönemin politik kutuplaşma ve dinamizm ortamında etkili olamayan 'yaşlı' ve fazla ağırbaşlı

bulunan bir kuruluş olarak kalmıştı (Darendelioğlu, 1968:200-201). 1970'lerde bu marjinalleşme iyice belirginleşmiştir.

Konferanslar, dersler, konserler tertiplemeyi, kitaplar ve dergiler çıkarmayı, milli servetin korunması ve büyütülmesi için çabalarda bulunmayı çalışma programı içerisine dahil eden Türk Ocakları, Türkçe ve yabancı dil kursları açmış, maddi durumu kötü olan üniversite öğrencilerine kucak açmış, özel poliklinik kurarak hasta çocukları tedavi ettirmişti. Görünen o ki, tüzüğünde kültürel çalışmalara ağırlık verilse de sosyal ve ekonomik alanlarla ilgilenmekten geri durmamışlardı.

Türk Ocakları'nın yayın faaliyetleri konusunda derinlemesine bir çalışmaya girdiği söylenemez. 1930'lu yıllara gelindiğinde, Ocağın kuruluşundan itibaren 20 yıl gibi uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, yayınlanan kitap sayısı; üçü tercüme olmak üzere on üç idi. Çünkü milliyetçilik fikrinin heyecan planında canlı tutulması tercih edilmişti ve çalışmalar toplantılarla ve konuşmalarla yürütülmüştü. Ne yazık ki Ocaklarda yapılan konuşmalar ve konferanslar yeterince kayıt altına alınmamış, kurultay zabıtları bir araya toplanıp ve yayımlanmamıştı. Yayın konusunda en önemli misyonu Türk Yurdu dergisi yüklenmişti. 1911'de ilk sayısının çıktığı, Türk Yurdu dergisi, 60 yıl gibi bir zaman dilimi içerisinde çeşitli nedenlerle değişik zamanlarda kapanmış, bazen kapanış süresi on yıla aşmış, bazen haftalık bazen aylık olarak yayınlanmış ve yayın sayısı 350'ye yaklaşmıştı. Dergide, Türk dünyasının içinde bulunduğu "geri kalmışlık, yoksulluk ve dayanışma eksikliği" ele alınmıştır. Ahmet Ağaoğlu, bunu "mezhep çatışması, milli bilinç yokluğu, İslamiyet'in kabulü ile kendi gelenek, dil ve tarihine yeterince önem vermeme" gibi üç etkene bağlıyordu. Türk Yurdu dergisinin yayın ilkeleri şöyle belirlenmişti:

1. Türk ırkının çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak ve yararlanılabilecek bir üslupta yazılacaktır. Bundan dolayı;
 - a. Dili sade olacaktır.
 - b. Kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir.
 - c. Zor kanunlar bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır.
2. Bütün Türkler tarafından kabul edilecek bir ideal yaratılacaktır.

3. Türklerin tanışmalarına, iktisadi ve ahlaken yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet eden konular en çok yer alacak, siyaset bundan sonra gelecektir.

4. Türk Dünyasının her yanında sevinç ve keder de dahil olmak üzere her türlü olay ve düşünce akımı, edebiyat bütün millete duyurulacaktır.

5. Osmanlı İmparatorluğu içinde hiçbir siyasi partiye taraftarlık edilmeyecek, ancak Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarları savunulacaktır. Türklerin çıkarını savunurken, değişik unsurlar arasında anlaşmazlıklar doğması engellenmeye çalışılacaktır.

6. Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun genişlemesine ve kuvvetlenmesine, idealsizlikten doğan tembellik ve kötümserliğin kaldırılmasına çok çalışılacak ve çoğunlukta hiçbir şeye dayalı olmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elden geldiği ölçüde uğraşılacaktır.

7. Devletlerarası siyasette esas fikri, Türk Dünyasının çıkarlarını savunmaktır (Gümüsoğlu, 2003:270).

Türk Yurdu Dergisi'nde Anadolu basınını destekleyen yazılara, yeni çıkan yayınlara, kadınların çalışma yaşamına girmesini yüreklendiren yazılara, Türk Ocaklarının etkinliklerine sık sık yer verilmişti. Bir dönem eğitimin önemine ilişkin önemli tartışmalar açılmış, yer yer eğitimin ulus olmanın ön koşulu olduğu vurgulanmış ve Türk toplumunun geleceği eğitime verilecek öneme bağlanmıştır. Türk Yurdu, milli coğrafyanın keşfinde ve sosyal yapısının tasvirinde önemli bir birikim oluşturmuştu. O güne kadar ihmal edilen alanlara özellikle Türk Dili ve tarih araştırmalarına özel önem verilmesi istenmişti. 1911-1931 yılları arasında ekonomik sorunlardan eğitim sorununa, kadının konumunun iyileştirilmesinden bazı mesleklerin yok oluşuna ilişkin ön görülere, sosyolojik analizlerden milli tarih yazıcılığına kadar Cumhuriyet politikalarının temelini oluşturmuştu. 1920'li yılların sonlarında, benimsediği anti-emperyalist kimlikteki bozulmalara ırkçı milliyetçi söylemler, anti-komünist söylemler ve artan İslami temalar eşlik eder. 1942'den sonraki sayılarda milliyetçi ve muhafazakâr çizgi git gide belirginleşmiştir.

Türk Ocakları'nın fikir planındaki çalışmalarında, milliyetçilikten sonra en çok yer alan konu 'Batı medeniyetçiliği'dir. Milliyetçilik fikrinin Batı medeniyetçiliği ile beraberliği, 2. Meşrutiyet döneminden sonra daha çok dikkati çekmektedir. Ziya Gökalp'ın 'Garpcılık' ve 'Muasırlaşmak' olarak terimleştirdiği bu tutumun yorumunda ve ölçüsünde zaman zaman tereddütler ve anlaşmazlıklar olmuşsa da, 'Türk kalarak batılılaşmak' şeklindeki gerçekçi ve uzlaştırıcı bir anlayışta birleşmiştir. Türk Ocakları'ndaki milliyetçilik anlayışının 'kana bağlı ırk anlayışı' ile bir ilgisi yoktur (Akyüz, 1993:129)

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra ülkedeki hemen bütün derneklerle birlikte faaliyeti durdurulan Türk Ocakları, 1986'da yeniden açılmıştır. Yeniden açılış aşamasında Türk Ocakları'nda, iktidardaki ANAP'ın milliyetçi-muhafazakâr kanadının etkisi belirgindir. İzleyen dönemde ocaklarda, MHP geleneğinden gelen ama bu çizgisinin siyasal partisine angaje olmayan aydın ve politikacılar ağırlıklı olmuştur (Bora ve Can, 1999:245). Bu hususta en somut olay, eski MHP yöneticisi Sadi Somuncuoğlu'nun 30. Büyük Kurultay'da Merkez İdare Heyeti Başkanlığı'na seçilmesidir.

Türk Ocakları 1990'lı yıllarda, Türkçü-milliyetçi ve milliyetçi-muhafazakâr çizgideki entelijansiyanın temsil edildiği bir yapı olarak belirli seviyede bir etkinlik kazanmıştır. 2000'li yıllarda şube sayısı 50'yi bulan Türk Ocakları, diğer milliyetçi-muhafazakâr örgütlerle, sanayi ve ticari kuruluşlarla, üniversitelerle ve bürokratik makamlarla yakın faaliyet içerisindedirler. Ocaklar, 1990'dan sonra Türk Dünyasına dönük ilgiyi uyandırmak amacıyla yoğun konferans, seminer ve panayır faaliyetleri düzenlemiştir. "Özellikle dağılan Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkardığı milli dinamik, Türk Ocakları'nın Türk Dünyası ile olan 'sorumluluk' anlayışını kültürel alanın ötesine taşır. Avrupa Topluluğu'na karşı Türk Cumhuriyetleri'nden oluşacak bir 'Altay Ortak Pazarı' düşüncesinin Türk Yurdu sayfalarında tartışılması yeni arayışların ifadesidir" (Üstel, 1997:65).

Bu dönemde Türk Ocakları; Ermeni meselesi, Kıbrıs davası gibi konularda tavizsiz bir milliyetçilik anlayışını benimsemiş, batılılaşmanın milli kültürün karakterine zarar vereceği endişesi hissedilmiş ve milli kültürün korunması öncelikli bir mesele olarak ele

alınmıştır. Bu bağlamda yabancı dille öğretime karşı çıkmış, Türkçe'nin korunması gereği vurgulanmıştır.

Kuruluşundan bu yana 90 yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen Ocaklar, kurulduğu ilk zamanlardaki gibi Türk Milliyetçiliğini partiler üstü bir zorunlu ideoloji olarak telkin etmeye dönük faaliyette bulunmaktadır. Hedef; uyuşmuş milliyetçi bilinci canlandırmak ve yabancılaşmış aydınlara karşı savunmak ve milliyetçi bir aydın nesil yaratmaktır.

3.3. Halkevleri

Halkevlerine ilişkin süreç şu şekilde işlemiştir: Önce Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılmak suretiyle lağvedilmiştir. Daha sonra kapatılan Türk Ocakları'nın yerine Halkevlerinin kurulması parti kongresinde karara bağlanmıştır. Parti bir yıl içerisinde 1932 yılında 14 adet Halkevinin açılışını yapmıştır. Bu sayı Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına kadar 500'e yaklaşmıştır. Halkevleri çalışmalarını; Dil, Tarih, Edebiyat, Sanat, Tiyatro, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri, Yayın, Köycülük, Müze ve Sergi şubeleri vasıtasıyla yürütmüştür. 1940 yılında, köy ve bucaklarda Halkevi yerine Halkodaları açılmıştır.

1930'lu yıllarda Almanya, İtalya gibi otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde bulunmakla beraber demokrasi ile yönetilen ülkelerde de benzer kuruluşlar vardı. Kemalizm'in sadece siyasi olarak değil, kültürel ve günlük yaşama dönük gayretlerinin en somut ürünü Halkevleridir. Ev ve iş yaşamı dışında yeni toplanma mekânları oluşturulur. Dans, müzik, tiyatro gibi yeni eğlence anlayışları halka gösterilmiştir. Kadın-erkek birlikte müzikli aile toplantıları için balo salonları; tiyatro salonları; sağlıklı yeni nesil oluşturabilmek için spor salonları; düşünen, konuşan bir nesil için toplantı salonları; birlikte çalışmak ve üretmek için çalışma odaları, okuma arzusunun aşılması için kütüphaneler yapılmıştır. Dil ve Edebiyat Şubeleri Konferanslar düzenlemiş ve hoparlörler vasıtasıyla halka dinletmişlerdi. Dergi ve kitap yayınları yapılmıştır. Halkevlerinin yayını olan dergiye Ülkü ismi Atatürk tarafından verilmiştir. 20 yıl gibi bir zamanda 80'e yakın dergi çıkarılmıştır. Bu yayınlarda birçok yazar kendini yetiştirme fırsatı bulmuştur: Halkevi kurmanın ilk şartı kütüphane bulundurma mecburiyetidir. "Okuma sevgisi oluşturulması için yazarlardan, halkın anlayabileceği açıklıkta 'Açık dilli, milli duygulu, Türk özlü eserler beklenir" (Yeşilkaya, 2004:114).

Kurtuluş Savaşı ve devrimleri konu alan oyunlar sahnelenmiş, sinema gösterilerinin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Ulus-Devletin inşasında Halkevleri önemli görevler alır. Milliyetçilik ilkesi ile Ümmetçiliğe karşı millet fikrine dayalı siyasi bir yönetim şekli getirilmektedir. Parti programında millet tanımını içinde din ve ırk birliği aranmamaktadır. Halkçılık ve Milliyetçilik ilkelerinin ilişkisinde milliyetçilik, halkçılığın kültürel boyutu olarak algılanmaktadır (Yeşilkaya, 2004:115).

Halkevlerinde; Türkçe, yabancı dil, fen, sosyal bilgiler, okuma-yazma, daktilo, dikiş-nakış, çiçekçilik, arıcılık, elektrikçilik ve motorculuk gibi gerek genel gerekse mesleki eğitim kursları verilmekteydi. Okuma-yazma ve yabancı dil kursları çok fazla ilgi görmekteydi.

“Halkçılık ilkesi ile sınıf kavgaları aşılamak ve böylelikle milli birlik, dönemin siyasilerinin ifadesi ile ‘kaynaşmış kütle’, ‘sınıfsız katı kitle’, ‘granit kütle’ elde edilecektir. Halkevlerine yüklenen en önemli görevlerden biri bu halk-milleti yaratarak, birlik ve beraberlik sağlamaktır” (Yeşilkaya, 2004:116).

Halkevlerinin önemli faaliyetlerinden bir tanesi de köy gezileridir. Bu geziler ile amaç, aydınlarla halkın kaynaşması ve halkın birbirini tanımalarını sağlamaktır. Köycülük şubesinin görevi, köylünün bedensel ve sosyal gelişimine olanak sağlamak, köylü ile şehirliyi kaynaştırarak aralarında uyum sağlamaktır. Şube, köylerde okuma-yazma kursları açar, köylünün sağlık sorunları ile ilgilenir ve köylünün kentte olan resmi işlemlerini takip etmeye çalışırdı.

Parti ile olan bağlarına rağmen Halkevlerinin siyasi kimlikten ayrı tutulmasına gayret edildiği gözlenir. Recep Peker ‘Halkevleri Cumhuriyet Halk Fırkası’nın siyasi bünyesinden büsbütün ayrı, siyasi mahiyette çalışmadan büsbütün uzak ve fakat idare noktasından fırkaya bir mahiyet arz ederler’ der. Ancak Halkevlerinin partiden özerk bir örgüt olamaması, kapatılması için dönemin siyasi atmosferinde geçerli bir bahane olacaktır. Böylelikle Türk Ocakları ile aynı kaderi paylaşacak, Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasi ve kültürel alandaki egemenliğine karşı, Demokrat Parti iktidarı tarafından kapatılacaktır. Halkevlerinin ardından Köy Enstitüleri de Demokrat Parti döneminde kapatılır. 1960 yılında yeniden örgütlenmesine izin verilen Halkevlerinin, 1950 yılında alınan mal varlıkları iade edilmez. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden

sonra birçok dernekle beraber tekrar kapatılan Halkevleri, 1988 yılında üçüncü defa kurulur (Yeşilkaya, 2004:117).

Halkevlerinin ikinci döneminde, yani 1960 sonrasında, Halkevi mensuplarına göre, siyasi tartışmalardan uzak kalmaya çalışılmış ve Atatürkçülüğü yaymak için Halkevleri Atatürk Enstitüsü kurulmuştur. Atatürk Enstitüsü'ne göre Atatürkçülük tanımı şöyle özetlenebilir: Atatürkçülük, Türk toplumunu bağımsızlaştırmak ve çağdaşlaştırmak devrimidir. Akılcılık, çağdaşlaşma, halkçılık, devrimcilik, sosyal adaletçilik, barışçılık, laiklik, ulusçuluk, demokratlık ve cumhuriyetçilik Atatürkçülüğün temel ilkeleridir. Atatürkçülük emperyalizme karşı çıkar ve bağımsızlığı savunur. Tam bağımsız ve demokratik bir Türkiye yaratmak Atatürkçülüğün ana hedefidir. Halk egemenliğinden yana olan Atatürkçülük aynı zamanda çağdaş ve ulusal değerlerin birleşimi olan özgür bir dünya görüşüdür. Üçüncü dünya ülkeleri için bir umut ışığı olan Atatürkçülük bilim dışı tüm yöntemlere karşıdır. Yabancı ideolojilere karşı olan Atatürkçülük Türk Halkının ulusal dünya görüşüdür (Çeçen, 1990).

Türk Ocakları'nın yerini alan Halkevleri, Atatürk döneminde, Ocakların süre gelen çalışmalarını disiplinli ve daha pratik şekilde devam ettirmişti. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra, zamanla artmakta olan sızmalar neticesinde Halkevleri yavaşça fikir ve yön değiştirmiş, milliyetçi görüşe aykırı ideolojilerin etkisinde kalmaya başlamış ve özellikle bu durum 1960'lardan itibaren daha da belirgin bir hal almıştı. Halkevlerinin tabanında giderek artan devrimci gençlik hareketi ve sosyalist görüşlerin etkisi, 1979'da yapılan Kurultay'da 'Devrimci Halkevilerinin' başarısı ile sonuçlanmıştı. Bunun üzerine CHP'liler genel kuruldan ayrılmış, dönemin başkanı Ahmet Yıldız Halkevlerine mesafe koymuştu. Olağanüstü genel kurul sorunu çözmek için karar alsa da, kararı uygulama imkânı bulamadan 12 Eylül 1980 ihtilali ile Halkevlerinin ikinci dönemi sona ermişti.

1988 yılında yeniden açılan Halkevlerinin genel başkanlığı gerek açıldığında gerekse devam eden yıllarda CHP'ye yakın isimlerden oluşmuştur. Halkevleri kendisini Demokratik Kitle Örgütü olarak tanımlamıştır. Halkevleri artık 30'lu yıllardaki milliyetçi tutumu olumsuz bir miras olarak görüyor ve bunun yerine kültürel çoğulculuk fikrini benimsiyordu. Yüksek kültürümüzü halkımıza benimsetmek yerine otantik halk kültürünün dayanışmacı, özgürlükçü öğelerini ön plana çıkarmayı amaçlayan bir eğilime girmeyi tercih etmekteydi. Eski Halkevlerinin tüzel kişiliğini sürdüren bugünkü

kuruluş, önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu kuruluş Halkevlerinin geçmişte CHP ve süreği Sosyal Demokrat eğilimli partilerin ortamıyla hala bir ilişkisi vardır, ancak bu farklı ve bağımsız bünyeler arasında bir ilişkidir. Halkevleri çoğunlukla büyük kentlerin gecekondü mahallelerine dönük bir faaliyet yürütme çabasındadır.

Türk Ocakları'nın yayın organı olan Türk Yurdu'nun yayın çizgisine paralellik gösteren, adı bizzat Atatürk tarafından konulan Halkevlerinin yayın organı Ülkü Dergisi'nin ilk sayısında "Ülkü Niçin çıkıyor?" başlıklı yazısında; " Ülkü, karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, ileri adımlarını sıklaştırmak için ... Ülkü, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliğini yapmak için... Ülkü, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... Ülkü, bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtasıyla yaymak için... çıkıyor. Ülkü'de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır" (Varlık, 2004:268) ifadeleri ile derginin çıkış amacını ve neleri içereceğini anlatmıştır.

Ülkü, hangi meslekten olursa olsun bütün münevverler arasında bir konuşma ve anlaşma vasıtası oluşturmaya çalışmıştır. Köycülük meselesinin üzerinde önemle durmuştur. Anadolu'nun temiz kanlı cevherli köylüsünü şuurlandırmayı ve yenileştirmeyi hedefleyen Ülkü, ilk kırk sayısında konuya büyük önem vermiş, konu ile ilgili özel bir bölüm oluşturmuş, köycülük ile ilgili anketler düzenlemiştir.

3.4. Diyanet İşleri Başkanlığı

Osmanlı Devleti'nde din işleri Meşihat Makamlığı'nca Şeyhülislam eliyle yürütülürdü. 1920 yılında Ankara'da kurulan Meclis Hükümetinde Meşihat, 'Şer'îye ve Evkaf Vekâleti' adı altında 'Bakanlık' olarak yer almış, 1924'e kadar bu statü devam etmiştir. Din hizmetlerinin politikanın dışında tutulması gerçeğinden hareketle 3 Mart 1924 tarihinde Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine, 429 sayılı Kanunla, Başvekâlet bütçesine dâhil ve Başvekâlete bağlı Diyanet İşleri Reisliği, bugünkü adıyla Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (www.diyaret.gov.tr).

1927 yılında oluşturulan yapıda, 1950 yılına kadar herhangi bir değişiklik yapılmamış, 20 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe konan 5634 sayılı Kanunla Diyanet İşleri Başkanlığı günün şartlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Kanuna göre merkez teşkilatındaki bazı birimlerin adları değiştirilerek, mevcut yapıya 1 adet başkan yardımcılığı ilave edilmiş, hayrat hademesi ve yayın müdürlükleri olmak üzere 2 yeni müdürlük kurulmuştur. Ayrıca ilk defa ‘Gezici Vaizlik’ ihdas edilerek bütün vaizler maaşlı kadroya geçirilmiştir (www.diyamet.gov.tr).

1961 Anayasası; 154. Maddesiyle Diyanet İşleri Başkanlığı’nı bir Anayasa kurumu olarak düzenlemiş, genel idare içinde yer vermiş ve bu kurumun, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirmesini öngörmüştür. 1961 Anayasasında Diyanet İşleri Başkanlığının genel idare içinde yer alarak özel kanununda gösterilen görevleri yapacağı ifade edilirken, 1982 Anayasasında ise Başkanlığın görevlerini yerine getirirken uyması gereken kıstaslar da belirtilmiştir (www.diyamet.gov.tr).

“22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un birinci maddesi şöyle düzenlenmiştir: İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlık’a bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur” (Kara, 2004:183).

1982 Anayasası’nın 136. maddesinde; “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir” (Gözler, 2004:92) hükmü yer almaktadır.

Diyanet İşleri Başkanı Prof.Dr. Ali Bardakoğlu, başkanlığın www.diyamet.gov.tr adresli web sayfasında başkanlıkla ilgili şu görüşlere yer vermektedir:

“Diyanet İşleri Başkanlığı, her türlü siyasi görüş ve düşüncenin üstünde kalarak milli birlik ve dayanışmayı temin etmeyi, kardeşlik, yardımlaşma ve fedakarlık başta olmak üzere dinimizin yüce prensiplerini vatandaşlarımıza tanıtmayı, din konusunda halkımızı doğru bilgilendirmeyi, manevi ve ahlaki değerlere bağlılıklarını artırmayı amaç edinmektedir. Başkanlığımız din hizmetlerini ifa ederken ve yönetirken mezhep, eğilim, kültür ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimine eşit hizmet sunmaya,

kişilerin dinin gereklerini yerine getirme veya getirmeme özgürlüğüne saygılı olmaya büyük özen göstermektedir. Peygamberimizin ‘müsamaha dini’ olarak tanımladığı Yüce Dinimizin birlikte ve barış içinde yaşamayı kolaylaştıran hoşgörüsü de bunu gerektirmektedir. Din hizmetlerinin ifasında asırlardır devam edegelen dini tecrübenin, ameli ve fikri mirasın ortak paydasının esas alınması ve istikrarın korunması da, toplumsal barışa ve dinin bütünleştirici işlevine atfettiğimiz önemin bir parçasını teşkil eder. Diyanet İşleri Başkanlığı yurtiçinde il ve ilçe müftülükleri olarak, yurtdışında vatandaş ve soydaşlarımızın yaşadığı ülkelerde ise din hizmetleri müşavirlik ve ateşelikleri şeklinde teşkilatlanmış bulunmaktadır. Başkanlık gerek merkez, gerekse taşra ve yurtdışı teşkilatlarındaki kadrolarıyla, yasal görev tanımına uygun olarak ve yukarıda zikredilen prensipler doğrultusunda işlevini başarı ile yerine getirmektedir” (www.diyamet.gov.tr).

Toplumumuzun ahlaki ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi, yine bunun devlete bağlı ve köklü bir kurum yönetiminde idame edilmesi ve aynı zamanda laiklik ilkesine de bağlılığın korunması yönünden Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığı büyük önem arz etmektedir.

3.5. Türk Dil Kurumu

Çoğu ülkede, milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve kurumsallaşması, beraberinde dil tartışmalarını meydana getirmiş ve belli başlı dil politikalarının uygulanmasına başlanmıştır. Bu kapsamda, dilbilgisinin kurallarının oluşturulması, ulusal bir nitelik ve içeriğe sahip kelimeler kazandırılması, başka dillerin veya bazı kelimelerin yasaklanması, dilin korunması ve geliştirilmesini sağlayacak kurumların oluşturulması gibi uygulamalar yapılmıştır. Dil, millet kurgusunda, ortak kimliğin ve ‘biz’lik bilincinin temel bir göstergesidir. Gerek etnik milliyetçiliğin gerekse politik milliyetçiliğin baskın olduğu ülkelerde, dilin yönetilmesi gerektiği inancı taşınmaktadır. Bu inanç, dilin resmi dil olarak eğitimde ve kurumsal iletişimde kullanılmasıyla sosyo-kültürel olarak yeniden üretimini ve standartlaşmasını zorunlu kılar.

Birçok araştırmacı dilin bir sorunsal olarak ortaya çıktığı dönem için 18.Yüzyılın ilk yıllarına işaret eder. Bu dönem, Osmanlıların askeri ve siyasi gerilemenin farkına vardığı ve devlet örgütlenmesinde birtakım reformların yapılması gerektiği fikrinin ortaya çıktığı dönemdir (Kushner, 1998). Osmanlı kültür ve devlet hayatına matbaanın

giriş de, bu döneme rastlamaktadır. Devlet mekanizmasının etkin işleyişi amacıyla, etkin bir dil oluşturulması zorunluluğu, hızlanan sözlük çalışmalarına yansımıştır.

Osmanlı'nın sürekli küçümsediği Avrupa 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde hemen her açıdan İmparatorluğu tehdit eden bir hale gelmişti. Bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu ordu ve yönetim teknikleri ile ilgili olarak köklü değişiklikler uygulama yoluna gitmişti. Askerlik, mühendislik ve tıp eğitimi alanlarda Avrupa'nın çeşitli ülkeleri ile anlaşmalara varmıştı. Tazminat döneminde bakanlıklar kurulmuş, görev alanları netleşmiş, eğitim ve basın gibi konularda reformlar yapmıştı. Bu yeni siyasi ve kültürel yapılanmalar, Osmanlı Devleti'nin modern anlamda merkezi bir devlet olabilmesi için atılan önemli adımlardı.

1. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle devletin resmi dil ve eğitim dilinin Türkçe olarak belirlenmesi ve basın-yayın sektörünün gelişmesi ile kültürel anlamda dile yeni bir işlev yüklenmiştir. Dilin sadeleşmesi ve 'halk' tarafından anlaşılır hale getirilmesi gerektiği düşüncesi, halkın artık bir tebaa olarak değil, sosyo-politik bir birim olarak tasavvur edilmesine olduğu kadar, bu sosyo-politik birimin kültürünün en önemli bileşeni olarak dile atfedilen temel role de işaret etmekteydi. Dil artık sadece edebiyatçıların ve saray çevresinin tekelinde olan estetik bir alan değil, politik anlamda önem kazanan sosyal yapıların etkileşimini sağlayan ve bunun için de dönüştürülmesi gerektiği düşünülen işlevsel bir iletişim ortamıydı (Balçık, 2003:779).

Osmanlılık kimliği veya İslam birliği fikirleri arasında yolunu arayan milliyetçiliğin etkin vurgusu, 2. Meşrutiyetin ilanı ile artmaya başlamıştı. İttihat ve Terakki iktidarının damgasını vurduğu bu dönemde, Türkçülük öne çıkmış, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi yazarlar, İslamiyetten önceki Türk etnisitesinin varlığına işaret etmişlerdi. Türklüğün halen mevcut olduğu ve bunun en önemli ispatının da kendini koruyabilmiş olan Türkçe olduğu tezini savunmaktaydılar. İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Türkçenin sadeleştirilmesi ve resmi yazışmalarda, eğitimde ve ekonomik alanda kullanılması yönünde önemli gelişmeler yaşanmıştı.

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber sekülerleşme ve uluslaşma projesi başlamıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında milli kültür ile milli kimlik arasındaki ilişkiye damgasını vuran dindi. Özellikle 1923–1924 Nüfus Mübadelesi sırasında, Girit ve kuzey-batı Yunanistan'dan Türkçe bilmeyen Müslümanlar Türkiye'ye getirilirken, Karaman

civarında yaşayan Hıristiyan Türkler, bütün itirazlarına rağmen Rum kökenli sayılarak gönderilmişti. Aynı şekilde, Türkçe konuşan Hıristiyan Gagavuz Türklerinin ülkeye göç isteği de reddedilmiştir. Dinin bu belirleyiciliğin arka planında Osmanlı geleneği ve İslam birliği içinde ‘Hıristiyan İşgalciler’e karşı yürütülen Kurtuluş Savaşı vardır (Balçık, 2003:781).

Halifeliğin kaldırılması ile rayına oturan sekülerleşme projesi, ulusal kültürü oluşturan nitelikler arasında dili ön plana çıkarıyordu. İnkılâplar sırasında en büyük önem verilenlerden biri alfabe değişikliği ve dil devrimiydi. Atatürk’ün en çok üzerinde zaman harcadığı ve en çok gönül verdiği konulardan biri Türk dili idi. Atatürk, Dili bağımsızlığın çok önemli bir unsuru olarak görmüş, bu nedenle dil işine devlet işleri arasında önemli seviyede yer açmıştır. Atatürk, dilimizi bilimsel açıdan incelemiş ve inceletmiş; devrimci olarak ele alıp ona yeni gelişme alanı sağlamıştır. Kendisi sözcükler yaratmış, resmi organları halk ağzından kelimeler derlemekle görevlendirmiş ve öğretimde Türkçe terimlerle dersler yapılmasını buyurmuştur.

Zaten birçok kaynak, Ulus kavramını, “Aynı topraklar üzerinde yaşayan, dil, kültür ve ülkü bakımından birlik oluşturan topluluk” olarak tanımlar. Yani dil, hem ulus olmanın temel ögesi, hem de kültür birliğinin en önemli aracıdır. Atatürk, bu gerçekleri çok iyi bildiği için, hayatı boyunca dile özel bir önem vermiştir. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren Cumhuriyet’e kadar önemli yer tutan dil sorunu Atatürk tarafından devlet sorunu olarak ele alınmıştır. Dilimizin kaynaklarının araştırılması suretiyle zenginliğinin ortaya çıkarılması, onun kendi gücü ile geliştirerek uluslar ailesinin büyük dilleri gibi ileri seviyede bir dil haline getirilmesi çabaları ve bu çabaların süreklilik kazanması bir kurum kurulması hep Atatürk’ün eserleri idi.

1921 Anayasası Türkçe’yi devletin resmi dili olarak kabul etmişti. Türkçe, ulusun sosyo-kültürel içeriğinin belirlenmesinde esas unsur haline getirilmişti. Türkçe konuşmanın, Türk olmanın bir gereği olduğu, Türkçe konuşmayanın Türk milleti içinde yeri olmadığı düşüncesi, dilin milliyetçi ideoloji içindeki yerini açıkça gösterir (Yeğen, 1999:177). Bu dönemde, Türkçe konuşmadan, düşüncelerin Türk olmasının mümkün olmayacağı, düşüncelerin Türk olmaması durumunda da bir Türk milleti ve kültüründen söz edilemeyeceği vurgulanmaktaydı. Ancak, ulusumuzun batı uygarlığının gerektirdiği şekilde gelişebilmesi için Türkçe’nin kendi benliğine dönmüş ve zengin bir dil olması

gerekmekteydi. Bu şekilde üstün bir uygarlık seviyesine gelinmesi mümkün olacaktı. 16. Yüzyıldan itibaren benliğini yitiren Türk Dili'nin geliştirebilmesi için Tanzimat'tan itibaren bir takım çalışmalar yapılmış ve gayretler sarf edilmiş, ancak arzu edilen seviyede bir başarı sağlanamamıştı. Türk Dili'nin sadeleşmesi gerektiğinin savunucuları dahi Farsça ve Arapça kelimelerden tamamen ayıklanmış bir Türk Dili düşünemiyorlardı.

Dil İnkılâbı, Türk Dili'nin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtararak kendi benliğine ulaştırma hareketiydi. Dilin sadeleştirilmesi, kendi bünyesinde geliştirilerek zenginleştirme çabaları 2. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Bu harekete Ziya Gökalp ön ayak olmuştur. Ziya Gökalp Türkiye'yi yabancı tamlamalardan ve Türkçe karşılığı bulunan yabancı kelimelerden kurtarmaya çalışmaktaydı. Ziya Gökalp'ın çabaları boşa gitmemiş, Cumhuriyet'in ilan edildiği zaman birçok şair ve yazar meşrutiyet öncesi edebiyat ile karşılaştırılmayacak kadar arı bir Türkçe ile eserler verir hale gelmişlerdi.

1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayarak birçok devlet adamı asker, bilim adamı ve basın mensuplarının karşılıklı görüş bildirmeleriyle 1928'e kadar süren önemli dil tartışmalarının birisi de o dönemde kullanılan Arap alfabesinin bırakılarak Latin alfabesinin kabul edilmesiydi. Uzun süren tartışmalardan sonra 1928'de Latin harfleri kendi dil ve anlatım yapımıza göre değiştirilerek yeni Türk alfabesi şeklinde kabul edilmişti. Ulusal bir seferberlik başlatılmak suretiyle Millet Mektepleri kurulmuş ve milletimizin yeni alfabeyle seri bir şekilde uyum sağlamasına çalışılmıştı. 1928'in sonuna gelindiğinde, resmi ve özel kesimlerde okuma-yazma Türk harfleriyle uygulanmaya başlamıştı.

Türkçe sözlüğe duyulan ihtiyaç fazlasıyla artmıştı. Hazırlanacak olan sözlükte; kelime hazinesinin ortaya koyulması, dilin sınırlarının çizilmesi ve yabancı sözlerin yerine aynı anlamları ifade edecek olan Türkçe karşılıklarının bulunması hususlarına özel itina gösterilmesi gerekliydi. 1920'lilerin başında Maarif Vekilliği tarafından bu yönde yapılan bir uygulama kapsamında, öğretmenler aracılığıyla halk deyimlerinin toplanmasına başlanmıştı. Ödenek verilmediğinden dolayı 1931 yılında bu uygulama sona erdirilmiştir. Dil ile ilgili çalışmaların kapsamı arttıkça sorunların arttığı ve çalışma alanının gittikçe genişlediği görülmektedir. Harf Devrimini yapmak için Maarif

Vekilliği'nde kurulan komisyon, bu seviyede genişlemiş bir projeyi yürütecek yetkiye sahip değildi. İşte, Türk Dil Kurumu'nun doğuşu bu şekilde başlamıştı.

Türk Dil Kurumun'dan bahsetmeden önce Ata'nın; Türk Dili'nin gücü ve Türk Dili ile ilgili yapılması gerekenler hakkında söylemiş olduğu bazı sözlere yer vermekte yarar var:

“Türk Milletinin dili Türkçe'dir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir” (Genel Kurmay Başkanlığı, 1983:362).

“Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini yüksek İstiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır” (Genel Kurmay Başkanlığı, 1983:362).

“Türk Dili, zengin, geniş bir dildir. Her mefhumu ifadeye kabiliyeti vardır. Yalnız onun bütün varlıklarını aramak, bulmak, toplamak, onlar üzerinde işlemek lazımdır” (Ergen, 1981).

“Uluslar ailesine aydın, yetişmiş büyük bir ulusun dili olarak elbette girecek olan Türkçe'ye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü büyük millet meclisi, yalnız sonsuz Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde seçkin bir yer tutacaktır” (Atatürk Diyor ki, 1960:44).

“Türk milletini ve Türk Dilini medeniyet tarihinin ve kültür dillerinin dışında görmenin ne yaman bir yanlış olduğunu bütün dünyaya göstereceğiz.” (İnan, 1966)

“Öyle istiyorum ki Türk Dili bilim yöntemleriyle kurallarını ortaya koysun ve her dalda yazı yazanlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansın.” (İnan, 1960)

Atatürk'ün direktifleriyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti 12 Temmuz 1932'de kurulmuştur. Geniş kapsamlı dil çalışmalarına geçme zamanı gelmişti, çünkü bunu yapabilmek için

temel şart olan Harf devrimi gerçekleştirilmişti. Atatürk'ün görevlendirdiği aynı zamanda edebiyatçı da olan dört milletvekili (Sâmih Rif'at, Yakup Kadri, Celâl Sahir, Ruşen Eşref) cemiyetin kurucuları olmuşlardır. İlk başkan Sâmih Rif'at'tır. Cemiyetin amacı; Türk Dili'nin zenginliğini ortaya çıkarmak, onu dünya dilleri arasında layık olduğu yere oturtmaktır. Türk Dili'nin sorunlarının görüşülmesi amacıyla 26 Eylül 1932 tarihinde (26 Eylül'ün, aynı zamanda kurum üyeleri tarafından 'Dil Bayramı' olarak kutlanması kararlaştırılmıştı.) Dolmabahçe Sarayı'nda Birinci Türk Dili Kurultayı düzenlenmişti. Cemiyetin ana tüzüğü ve çalışma programı bu kurultayda oluşturulmuştu. Bu kurultaya Atatürk teşrif etmişti.

Bu kurultayda; 'zorlamalarla, dilin hızlı bir tempoda sadeleştirilmesi faaliyetlerinin' çeşitli sakıncalar doğuracağı fikri ön plana çıkmıştı. Bu tezi savunanların başında yer alan Hüseyin Cahit Yalçın'ın haiz olduğu, Ziya Gökalp'ın geliştirmiş olduğu 'Türkçeleşmiş Türkçe' anlayışı bu tarihten sonra ağırlık kazanmaya başlamıştır. Birinci Dil Kurultayı'nın, yabancı kelimelere karşılık bulma, tarama ve derleme, terimler ve dil bilgisi dallarında kurduğu komisyonlar, daha sonra dil konusunda bilimsel çalışmalara başlayacaktı. Kurultayda alınan nihai kararlar şu şekilde özetlenebilir:

- Türkçe'nin tarihi gelişmesinin etüd edilmesi,
- Türkçe gramerinin tarihinin yazılması,
- Türkçe'nin Hint, Avrupa, Sami dilleriyle ve eski Türk Dilleri olan Sümer, Eti dilleriyle karşılaştırılmasının yapılması,
- Dünyada Türk Dili hakkında yayınlanmış olan eserlerin toplanarak ihtiyaç duyulanların tercüme edilmesi,
- Türkçe sözlük, terim sözlüğü ve Türk gramerinin yazılması.

Atatürk'ün hayatta olduğu süreçte ilk üç dil kurultayı 1932, 1934 ve 1936 yıllarında gerçekleştirilmişti. Her üç kurultayda dil politikamız belirlenmiş, Kurumun yönetim organları tespit edilmiş ve bilimsel bildirimler sunularak tartışılmıştır. İkinci Dil Kurultayı, yine Atatürk'ün teşrifıyla, 18-23 Ağustos 1934'te gerçekleştirilmişti. Bu kurultayda alınan kararlar Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin adı Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirildi. Tarama dergisi karışıklık meydana getirdiğinden

Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu ile bu karışıklık azaltılmıştır. Ayrıca bu kurultayda, kurumun çıkarmış olduğu Türk Dili Dergisi vasıtasıyla çeşitli bilim dallarıyla ilgili terimler işlenmiştir. "Dilin Türkçeleşmesi açısından 1934 Soyadı Kanunu da bir diğer önemli kilometre taşıdır. Bu kanunla isimlerde Türkçe'den başka isimlerin kullanılması yasaklandı" (Balçık, 2003:785).

1936'da yapılan üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda kurumun adı Türk Dil Kurumu olmuştur. Türk Dil Kurumu'nun geleneğinde siyasi iktidarla ilişkilere büyük önem verildiği hemen fark edilecektir. 1936'daki 3. Kurultay'da TDK'nın 1.maddesinde 'Ulu Önder Atatürk'ün kutlu eliyle ve onun yüce Kurucu ve Koruyucu Genel Başkanlığı altında' ibaresi konulmuştur. Yine bu kurultayda hazırlanan 5. maddede 'Türkiye Kültür Bakanı Türk Dil Kurumunun Başkanıdır' ifadesi konulmuştur (Turan, 1981). Üçüncü Türk Dili Kurultayı'nın mihveri, Türk dehasının lenguistik dünyası önüne koyduğu yepyeni bir dilcilik okulu olan Güneş Dil Teorisi olmuştu. Bu nedenle Kurultay'ın kapsamı sadece bir ülke ve bir dil ile sınırlı kalmayarak çeşitli ülkelere uzanmıştı. Dil konusunda onu aşkın ülkeden bilim adamının katılımıyla kurultayın önemi büyük ölçüde artmıştı. İstiklal Marşı, Kurultay'a başkan ve başkanlık kurulu seçimi, Kurum Genel Sekreterliğinin 2 yıllık çalışma raporu ve kurultaya sunulan tezler Kurultayın gündeminde bulunan konulardı. 1936 yılına kadar yapılan tüm çalışmalar ve araştırmalar, yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulunmasında bir kaosa sürüklenmenin önüne geçememişti. Güneş-Dil Teorisi, Türk Tarihi Tezine uygun bir sonuç getirmekteydi. Bu çıkış noktasından hareket ile, dilimizde yabancı olduğunu düşündüğümüz çoğu kelimeyi atmaya gerek olmadığı, çünkü bunların esasen Türkçe olmasının mümkün olduğu, daha da ötesi bu teorinin gereği Türkçe ile açıklanabilen çoğu yabancı kültür kelimelerinin de Türk kelimesi olarak kabul göreceği fikirleri ağırlık kazanmaktaydı. Dolayısıyla dil çalışmaları yepyeni bir döneme girmişti.

Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları, başlangıçtan itibaren, Türk Dili üzerinde araştırmalar yapmak ve dilimizin sorunlarına çözüm yolları belirlemek doğrultusunda ilerlemiştir. Atatürk'ün kendisi de Türk Dili üzerindeki yerli ve yabancı araştırmaları inceleyerek, dönemindeki bilginleri Türk dili üzerinde araştırmalar yapmaya teşvik etmiştir. Türk Dili'nin en eski anıtları olan Göktürk (Runik) yazılı metinlerin ilk iki cildi onun sağlığında yayınlanmış; 1940'larda yayın hayatına çıkabilen Divanü-Lügati't-Türk,

Kutadgu Bilig gibi eserler üzerinde de yine onun sağlığında çalışılmaya başlamıştır. Daha sonra bir çok cilt hâlinde ortaya çıkacak olan Tarama ve Derleme Sözlüğü'yle ilgili çalışmalar da Atatürk'ün sağlığında başlamıştır. Tarama Sözlüğü, 13. yüzyılda başlayan Batı Türkçesinin eski eserlerinin taranmasıyla; Derleme Sözlüğü, Anadolu ağızlarında kullanılan kelimelerin derlemesiyle oluşturulmuş büyük sözlüklerdir. Çağdaş Türkçenin grameri, sözlüğü, imlâsı ve terimleriyle ilgili çalışmalar da Atatürk tarafından ilgiyle izlenmiştir (www.tdk.gov.tr).

Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nun geleceğine ilişkin arzusunu, kendisinin 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı konuşmanın şu sözleri en güzel şekilde ifade etmektedir: “Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun her gün yeni gerçek ufuklar aan, ciddi ve aralıksız çalışmalarını övgü ile anmak isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dilimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründe başlangıcı temsil ettikleri kabul edilebilir bilimsel belgelerle ortaya koydukça, yalnız Türk ulusunun değil, bütün bilim dünyasının ilgisini ve uyanmasını sağlayan, kutsal bir görev yapmakta olduklarını güvenle söyleyebilirim. Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı kazılar sonucunda, ortaya çıkardığı beş bin beş yüz yıllık maddi Türk tarih belgeleri, dünya kültür tarihinin yeni baştan incelenmesini ve derinleştirilmesini gerektirecektir. Birçok Avrupalı bilim adamının katılması ile toplanan son Dil Kurultayı'nın aydınlık sonuçlarını görmekte çok mutluyum. Bu ulusal kurumların az zaman içinde ulusal akademilere dönüşmesini dilerim. Bunun için, alışkan tarih, dil ve bilim adamlarımızın, bilim dünyasınca tanınacak orijinal eserlerini görmekte mutlu olmanızı dilerim” (www.tbmm.gov.tr).

10 Ağustos 1942'de Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde toplanan Dördüncü Türk Dili Kurultayı'nda sözlük işine ağırlık verilmiş ve 5 gün süren Kurultay sonrası, ‘Türkçe Sözlük’ ile “Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü” yayınlanmıştır. Mahkemelerde ve resmi dairelerde henüz yerleşmiş olan Türkçe, 10 Ocak 1945'te Meclis'te kabul edilerek devlet dili Türkçe'leşmiştir. Yine Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde 5 gün süreyle toplanan Beşinci Türk Dili Kurultayı'nda terimler sorunu görüşülmüştür. Tüm terimlerin Türk kökünden Türkçe olarak yapılabileceği fikrine karşı, bilimsel terimlerin bilim adamları arasında bir anlaşma aracı olduğu, Türkçe karşılığını aramaya çalışmanın faydasız olacağı fikri ileri sürülmüştür.

2876 sayılı yasa gereği 11 Ağustos 1983 tarihinde Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu oluşturulmuştu. Bu kurumun amacı; Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk İlke ve İnkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmaktır. Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu bu kuruma bağlandı. Yine aynı yasada Türk Dil Kurumu'nun amacı da şu şekilde belirtilmişti: "Türk Dili'nin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında hakkı alan değere yaraşır yüksekliğe erdirmek." Atatürk'ün dileği dikkate alınarak akademik yapıya kavuşturulan Türk Dil Kurumu'nun günümüzde 40 üyesi bulunmakta olup bunların çoğu üniversitelerimizde görev yapan Türkologlardan oluşmaktadır. Bu 40 üye Bilim Kurulunu oluşturmaktadır. "Türk Dil Kurumu'nda bilimsel çalışmaları yürüten şu kollar mevcuttur:

1. Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu,
2. Gramer Bilim ve Uygulama Kolu,
3. Dil Bilimi Bilim ve Uygulama Kolu,
4. Terim Bilim ve Uygulama Kolu,
5. Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu,
6. Kaynak Eserler Bilim ve Uygulama Kolu" (www.tdk.gov.tr).

"Türk Dil Kurumunda şu anda, üç proje yürütölmektedir:

1. Türklük Bilimi (Türkoloji) Alanında Yabancıların Eserlerinin Türkçeye Çevrilmesi Projesi,
2. Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi,
3. Mühendislik Terimleri Sözlüğü Projesi" (www.tdk.gov.tr).

"Türk Dil Kurumu'nun tamamlanmış olan projeleri şunlardır:

1. Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi,
2. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri ve Şiveleri Sözlüğü ve Grameri Saha Araştırması Projesi,

3. Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Grameri Projesi,
4. Göktürk (Runik) Yazılı Belge, Yazıt ve Anıtların Albümü Projesi.

Türk Dili Kurumu 800'e ulaşan yayını, 40 Bilim Kurulu üyesi, 17 uzmanı, 56 çalışanı ve zengin bir araştırma kütüphanesiyle Türkiye'nin saygın bilim kuruluşlarından biri olarak çalışmalarını sürdürmektedir" (www.tdk.gov.tr).

3.6. Türk Tarih Kurumu

Türk Tarihi Tezi'nin ortaya çıkışı 1931 yılında gerçekleşmişti. Tezi önce, Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti (TOTTTTH) geliştirmişti. Bu heyet 1930 yılında Ocaklar bünyesinde oluşturulmuştu. Heyetin Başkanı Yusuf Akçuraoğlu olup, Samih Rıfat, Reşit Galip, Ahmet Ağaoğlu, Fuat Köprülü ve Afet İnan gibi önemli aydınlar heyetinin üyeleri arasında yer almaktaydı. Bizzat Atatürk tarafından görevlendirilen heyetin ilk büyük çalışması 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isimli 1930 yılında basılan 600 sayfayı aşkın bir kitaptı.

'Türk Tarihi Tezi' deyince 1930'lu yıllar akla gelmektedir, ancak Türklüğün kökenlerine duyulan ilgi Meşrutiyet'in ilanından sonra tarih çalışmalarına yansımıştı. Bu dönemde Türklüğe ilişkin tarih çalışmaları; Türk Derneği, Tarih-i Osmanî Encümeni, Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni ve Türk Ocakları tarafından yürütülmekteydi. Türk Derneği, Türk olarak anılan bütün kavimlerin geçmişini araştırıyor ve bunu öğretmeye çalışıyordu. Tarihi Osmanî Encümeni ise çoğunlukla Osmanlı tarihine ağırlık vermekle birlikte Osmanlı öncesi Türklükle ilgili çalışmalara da yer vermektedir. Türklüğün kökeni tarihçilik içinde açıklık kazanmamıştı ama Türk Ocakları çalışmalarında, genel eğilimin etnik köken olduğu fark edilmişti.

1931 yılında Türk Ocakları kapatılınca, Atatürk'ün direktifleriyle TOTTTTH yerine 'Türk Tarihi Tetik Cemiyeti' adlı kurum kuruldu ve bu kurumun adı da 3 Ekim 1935'te 'Türk Tarihi Kurumu' olarak değiştirildi. Atatürk, Türk Tarihi Tetik Cemiyeti için ön gördüğü programı Afet İnan'a bildirmişti. Kurumsal düzeyde bu atılımlar öncesinde ise Atatürk'ün önderliğinde tarih çalışmaları yapılmış, 1928-29 yıllarında bu çalışmalar bazı sonuçlar vermiş, bazı tarih çalışmaları notlar halinde yazılarak bastırılmıştı.

Cumhuriyet tarihçiliğinin otuzlu yıllarda ‘Türk Tarihi Tezi’ olarak ileri sürdüğü görüşlerin şekillenmesi ve tam olarak tanımlanması 1929 ila 1937 yılları arasında gerçekleşti. Tezin ‘kati zaferi’ 1937 tarihli İkinci Türk Tarih Kongresi’nde kutlandı. Tezin şekillendirilmesi için ilk adım Mustafa Kemal’in inisiyatifiyle atılmıştır. Özellikle bazı tarih öğretmenlerinin görevlendirmesi ile tarih ders kitaplarının yeniden yazılması istenmiş ve bunun için örgütlenmeye gidilmiştir (Ersanlı, 2003:803).

Türk Tarihi Tetik Cemiyeti’nin ilk faaliyeti, Atatürk’ün direktifi gereği, “Türk Tarihinin Ana Hatları” isimli bir tarih kitabının yazılması olmuştur. Bu kitapta ve daha sonra yazılan 4 ciltlik Lise Tarih kitaplarında ispatlamaya çalışılan ‘esas’ şu önermelerden oluşmaktaydı:

1. Türkler sarı ırkın mensupları değildir. Türklerin Moğollarla etnik bir irtibatı bulunmamaktadır. Türkler Aryan ırktandır.
2. Türkiye’deki Türkler Orta Asya’dan gelmişlerdir. Göçler genellikle iklim şartlarında dolayı gerekli görülmüştür.
3. Türklerin kökü ve adı milattan önce 9000 ya da 12000 ve hatta 20000 yıl öncesine gider.
4. Türklerin dili dünyadaki diğer büyük diller üzerinde etki yapmıştır. Dilin kökünde doğanın gücü vardır. İnsan ilk gücünü güneşten, dil de ilk gücünü güneşten almıştır. Sonradan eklenen Arapça ve Farsça’dan arındırılmalıdır.
5. Türklerin tarihi Osmanlı egemenliği ile başlamamıştır. Türklerin, Osmanlı ve İslam öncesi siyasal varlıkları, kurdukları 18 devletle sabitleşmiştir.
6. Osmanlının yanlış idaresi çok eski çağlardan medeniyet sahibi olan Türklere zarar vermiştir. Türk siyasal ve kültürel kimliğinde Osmanlıyı esas almak yanlıştır (Ersanlı, 2003:805-806).

1935’ten itibaren ‘Türk Tarihi Kurumu’ adı ile anılan TTTC, 1983 yılında; Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk İlke ve İnkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanımak ve yaymak amacıyla Atatürk’ün manevi himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan ‘Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu’na bağlanmıştır.

Atatürk, hayatının sonuna kadar Kurum'un çalışmalarına öncülük etmiş ve çalışma planını bizzat hazırlamıştır. Atatürk'ün eseri olan Türk Tarihi Kurumu'nun amacı, Türk tarihi ve Türkiye tarihi ile ilgili konuları incelemek ve ulaşılan sonuçları yaymaktır. Bu amaçlara ulaşmak için Kurum tarafından, seminerler, konferanslar, kongreler düzenlenmekte, kazılar yaptırılmakta, Türk ve Türkiye tarihine ilişkin kitaplar yayınlanmaktadır.

“Atatürk'ün şu soruları Türk Tarih Tezi'ni şekillendirmiştir:

1. Türkiye'nin en eski yerli halkı kimlerdir?
2. Türkiye'de ilk medeniyet nasıl kurulmuş veya kimler tarafından getirilmiştir?
3. Türklerin cihan tarihinde ve dünya medeniyetinde yeri nedir?
4. Türklerin bir aşiret olarak Anadolu'da devlet kurmaları bir tarih efsanesidir. Şu halde bu devletin kuruluşu için başlıca bir izah lazımdır.
5. İslam tarihinin gerçek hüviyeti nedir? Türklerin İslam tarihinde rolü ne olmuştur?” (İnan ve Karal, 1956:57-58).

Tez öncelikle, Türklerin uygarlık kurmayı beceremeyecekleri görüşüyle savaş halindeydi. İkinci olarak, milletimizin tarihinin Osmanlı'dan ibaret olmadığını göstermeye çalışıyordu. Tez, biz bugünkü Türklerin Orta Asyalıların çocukları olduğumuzu ileri sürüyor ve Türklerin Anadolu'da ırksal ve tarihsel devamlılığını vurguluyor; Anadolu'da bronz çağından ve Hititlerden başlayıp Selçuklulara uzanan kesintisiz bir Türk uygarlığı yaşadığını iddia ediyordu. Yine Türk Tarih Tezi, Türklerin sarı ırka ait olduğu savını çürütmekteydi.

Türk Tarih Kurumu, bilimsel konuları ve yeni buluşları müzakere etmek üzere, Türk Tarih Kongreleri düzenlemiştir. İlk iki kongre Atatürk'ün başkanlığında yapılmıştır. Ders kitaplarıyla anlatılmaya çalışılan yeni tarih görüşünün ve tarih öğretiminde kullanılacak yöntemlerin öğretmenlere ve kamuoyuna duyurulması amacıyla Temmuz 1932'de Ankara Halkevi'nde Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin esas amacı 1929-1932 yıllarında büyük ölçüde şekillenen Türk Tarih Tezi'ni resmi bir

biçimde geniş anlamda tanıtmak ve çağdaş tarih ders kitaplarını geliştirmek olarak nitelenebilirdi.

“1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’nde tartışmalar genel olarak dört konu etrafında toplanmıştı:

- Tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı.
- Türk dilleri üzerine tartışma.
- Orta Asya’dan geniş çaplı bir göçe yol açan coğrafi ve doğal değişikliklerin tartışılması.
- Aynı yıl basılan ders kitapları üzerine tartışma” (Ersanlı, 2006:143–145).

Tartışmaların başlıca aktörleri; Afet İnan: Yurttaşlık Eğitimi Olarak Tarih, Fuat Köprülü: Ulusal Tarihte Muhalefet, Samih Rifat: Bir Hayali Güç Olarak Tarih, Dr. Reşit Galip, Sadri Maksudi, Zeki Velidi: Türk Irkının İncelenmesinde Ulusal Coğrafya ve Göçler, Yusuf Akçura: Ulusal Tarih Yazımı, Ahmed Refik: ‘Çöken Osmanlı’nın Özeleştirisi, olarak sıralanabilir (Ersanlı, 2006).

Bütün eleştirilere rağmen Birinci Türk Tarihi Kongresi Türk Tarih Tezi’nin tasdiğiyle sonuçlanmıştır. Tezin iddiası; ‘Türklerin Orta Asya’dan göç etmelerinden beri diğer ırklarla karışmış olmalarına rağmen, Türk dilinin, onların hatıralarını, kültürel özelliklerini ve Türk zekâsı dâhil onları ulus yapan her şeyi koruduğu’ şeklindeydi. Türk dili, Türk ulusunun özelliklerini koruduğu için yalnızca bu dili konuşabilenler, Türk soyundan sayılabilir, yalnızca bunlar Türk ulusuna üyeliğe layık olabilirlerdi. Atatürk’ün de bu hususta çok net ifadeleri mevcuttu: “Ulusun en mühim özelliklerinden biri dildir. Kendisini Türk ulusunun bir üyesi sayan kişi, her şeyden önce ve ne olursa olsun Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir kişi Türk kültürüne ve toplumuna üye olduğunu iddia ederse, buna inanmak pek doğru olmayacaktır” (Arar, 1981:23-24).

Türk Tarih Tezi’nin oluşturulması ve yayılması, ilk başta ders kitaplarıyla, Birinci Türk Tarih Kongresi ve İkinci Türk Tarih Kongresi vasıtasıyla, daha sonraları Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Birinci Türk Tarihi Kongresi’nde bu tezin önermeleri esas olarak Afet Hanım, Reşit Galip, Sadri Maksudi ve Şemseddin Bey tarafından ileri sürülmüştür. Tezi yöntem açısından güçlendirmek isteyen ve

tarihçiliği ön planda tutan Fuat Köprülü, kullanılan kaynaklar, kullanım ve yorumlayış biçimi ile ilgili eleştirilerde bulunmuştur. Benzeri eleştiriler Zeki Velidi Togan tarafından da yapılmıştı. İlk bilimsel atılım olan Birinci Türk Tarih Kongresi tartışmaları; kullanılan kaynaklar, Orta Asya'dan göçün sebepleri ve lise tarih kitaplarının eleştirileri üzerinde yoğunlaşmıştır (Ersanlı, 2003:806).

1935 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuştu ve kuruluş amacı, 'bilimselcilik'e dayanıyordu. Coğrafya da bir noktada tarihin disiplinleri arasında değerlendiriliyordu. Yine kazılardan elde edilen bulgular vasıtasıyla tarihsel gerçeklerin tespitine çabalanması da o yılların tarih çalışmalarına yansımıştır. Tezin tam anlamıyla ispatlanamayan önermelerinin daha güçlü bir şekilde savunulması İkinci Türk Tarih Kongresi'nde (1937) olmuştur. İkinci Türk Tarih Kongresi ise, Türk tarihinin açıklanması ve belgelenmesi amacı ile 20-25 Eylül 1937 yılında, Dolmabahçe'de yapılmıştır. Yabancı bilim adamlarının da katılımı nedeniyle Kongre uluslararası bir niteliğe bürünmüştür. Özellikle dil-arkeoloji-coğrafya disiplinlerinin, İslam ve Osmanlı öncesi Türklük anlayışıyla tarihin temel disiplinleri olarak görülmesi ve laikliğin de bu bağlamda vurgulanması tezin 'kati zaferi' olarak ele alınmıştır (Ersanlı, 2003:807).

İkinci Türk Tarih Kongresi'nin yapıldığı dönemde, ırk üzerine yapılan çalışmalar popülerleşmişti. Afet İnan'ın Cenevre Üniversitesi'nde hazırlanmış olduğu doktora tezi de Türk ırkının antropolojik özelliklerine yoğunlaşmıştı. İkinci Kongrede, uzman tarihçiler gözünde inandırıcılığı ispatlanamayan önermeler, arkeoloji'nin, antropoloji'nin ve dilbilimin alanına itilmişti. Nitekim İkinci Tarih Kongresi Anadolu'nun çok eski zamanlardan beri Türk ırkıyla iskân edilmiş olduğu sonucuna vardı. Hititler de dâhil olmak üzere eski sakinlerinin tümüyle beraber, Anadolu'nun Ermeniler gibi bugünkü ahalisi de, Türkçe konuşsunlar ya da konuşmasınlar, ırksal açıdan Türklerdi (Çağaptay, 2003:257).

Türk Tarih Tezi'nin yayılmasında Halkevleri önemli bir rol üstlenmişti. Tez 1930'lu yıllarda birçok yayında akademisyenler ve yazarlarca ele alınmıştı. Türk hayatının pek çok kesiminde değişim yaşanmaktaydı. Öğretmenler, Tezi öğretime aktarmışlar ve okul kitaplarına Tezi destekleyen düzenlemeler getirilmişti.

Türk Tarih Kurumu, Anadolu kültürünü ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolları ve belgeleri ortaya çıkarmak Anadolu'daki uygarlıkların kalıntılarını araştırmak,

yurdumuzun tarih öncesi çağlardan günümüze kadar olan tarihini aydınlatmak amacıyla kazılar yaptırılmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen eserler çeşitli müzelerimizde yer almaktadır.

Kurum 1932'den itibaren çeşitli uluslararası kongre, konferans ve sempozyumlara aktif olarak katılmıştır. Kongreler haricinde üyeleriyle ve bilim adamlarıyla bilimsel toplantılar düzenlemiş ve Türk Tarihinin sorunlarını tartışmıştır. İlk iki Tarih kongresi'nden sonra, sırasıyla 1943'te üçüncü, 1948'te dördüncü, 1956'da beşinci, 1961'de altıncı, 1970'te yedinci, 1976'da sekizinci, 1981'de dokuzuncu, 1986'da 10uncu, 1990'da 11inci, 1994'te 12inci, 1999'da 13üncü, 2002'de ise 14üncü Tarih kongreleri düzenlenmiştir.

Türk Tarih Kurumu, Türklerin medeniyete hizmetlerini, Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili konuları incelemek ve ulaşılan sonuçları yaymak için çeşitli yayınlar yapmaktadır. Bu yayınlar arasında, 1937 den beri sürekli olarak yayınlanan, Türk tarihi bilimin sesini duyuran, uluslararası bir üne kavuşmuş olan, bilim dünyasında takdirle izlenen, adını Atatürk'ün verdiği 'Belleten'dir. Tüm bu faaliyetlerin yanı sıra Türk Tarih Kurumu çok faydalı bir ihtisas kütüphanesi kurmuş olup, bu kütüphanenin gerek tarih gerekse arkeoloji alanlarında ülkemizin en büyük kütüphanesi olduğu değerlendirilmektedir. Kurum ayrıca 1963'ten beri 'Atatürk Yıllık Konferansları' düzenlemektedir.

BÖLÜM 4: 1938–1960 ARASI DÖNEM

4.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi

Atatürk'ün ölümünde büyük halk kitlesinin üzüntüye boğulması, geçmişteki uyuşmazlıklar ve baskılar ne olursa olsun, onun Türk halkının saygısını ve gerçek sevgisini kazandığının apaçık kanıtıdır. Eski muhalefetten pek eser kalmamıştı; sadece geçmişe dönüşü değil, farklı bir ilerleme yolunu savunan herhangi bir yeni muhalefet de oluşamamıştı. Bu arada okullarda ise bir Cumhuriyet kuşağı yetişmekteydi.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı başında savaşa girmeye yönelik anlaşmalar imzalarsa da, bu anlaşmalara uyma zorunluluğu ortaya çıktığında, savaşması gereken ülkelere yaklaşmayı tercih ederek onlarla da anlaşmalar imzalama yoluna gitmiştir. Bu durum, savaş halindeki ülkelerin Türkiye üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmalarına neden olmuştur. Henüz 1940 sonlarında Churchill, Türkiye'nin, mümkün olduğu kadar kısa sürede savaşa girmesini istemiş ve girmediği takdirde tamamen yalnız kalacağını, Balkan ülkeleri birer birer hazin sona doğru giderken kendilerinin Türkiye'ye yardım edebilecek güçte olamayacağını belirtmişti.

Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskısı, 1943 başından itibaren yoğunlaşmaya başlamıştır. Türkiye üzerindeki baskılar, 1943 yılının sonunda daha da arttı. Özellikle Tahran Konferansı'nda Churchill, Türkiye'nin savaşa katılması konusunda üçlü daveti reddettiği takdirde, İngiliz hükümetinin artık Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve boğazlardaki hakları konusunda ilgilenemeyeceğini ifade etti. İkinci Kahire Konferansı'nda da hiç sonuç alınamayınca Churchill, 1944 Mayıs ayında bir demeçle tutumunu şöyle açıkladı: 'Türkiye'nin şimdiye kadar takınmış olduğu ve takınmakta olduğu vaziyet, benim fikrimce, barış sırasınca, Türklere müttefiklere katıldıkları takdirde elde etmiş olacakları kuvvetli mevki temin edemeyecektir' (Timur 2003:53).

Amerika'nın Türkiye'ye karşı tutumu daha yumuşak olmuştur. Kahire Konferansı'nda Roosevelt, Türk görüşüne karşı birçok defalar sempatisini belirtti. Çünkü Amerikan askeri yöneticileri, Türkiye'nin savaşa katılmasından ve General Marshall'ın dediği gibi 'bütün ulaştırma araçlarına el koymalarından' samimi bir şekilde korkuyorlardı. Türkiye ise bütün bu baskılara boyun eğmediği gibi, Nazi Almanyası ile ilişkilerini de daima sıcak tutmuştur. Saldırmazlık Paktı dışında Almanya ile ticari anlaşmalar da

imzalayarak, 1943 ve 1944 yıllarında bu ülkeye yılda 90 bin ton krom vermeyi, Almanya'dan da buna karşılık çelik ve savaş malzemesi almayı kararlaştırmıştır. Bununla beraber, müttefikler Almanya'ya son darbeyi vuracak olan Normandiya çıkarmasını yaptıkları günlerde dahi, boğazlardan kaçak Alman savaş gemileri geçiyordu. Türkiye, ancak Almanya'nın yenilgisi kesinleştikten sonra, 2 Ağustos 1944'te bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini kesmiş ve BM'ye katılma hakkını elde etmek için de 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Türkiye'nin savaş yıllarında izlediği dış politika, Türkiye'yi galip devletler nezdinde pek yüceltici bir politika olmamıştır (Timur 2003:54).

İzlenen dış politikanın doğurduğu olumsuz sonuçlar; dış ilişkilerimizin Sovyetler Birliği ile bozulması, İngiltere ve Amerika ile de soğuması şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak her şeye rağmen, ülkemizi ve insanımızı savaşın çeşitli ıstıraplarından kurtarmış olması yönüyle de olumlu bir netice ortaya koymuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren, Türk-Sovyet ilişkileri devamlı bozulma yönünde eğilim göstermişti. Daha savaş başlamadan, Sovyetler Birliği Saraçoğlu heyetine soğuk davranmıştı. Hitler'in Sovyetlere saldırmasından birkaç gün önce imzalanan Türk-Alman saldırmazlık paktı, ilişkilerin bozulmasını hızlandırmıştır. Bu anlaşmaya istinaden Naziler, Türk sınırlarında herhangi bir güvenlik gücü bırakma mecburiyeti hissetmeden tüm güçleriyle Sovyetlere taarruz etme imkânı bulmuşlardı.

Sovyet taleplerinin Türkiye'deki en önemli etkisi, kayıtsız şartsız Amerikancı bir politikanın oluşmasına sebep olmasıdır. Aslında bunun esas dayanak noktası Sovyet talepleri değildi. Bunun asıl dayanağı, bir yandan savaş içinde palazlanan egemen sınıfların çok partili hayatın getireceği 'tehlikeli' fikirlere karşı korkuları, öte yandan da ufukta beliren Amerikan sermayesine aracılık özlemleridir. Bununla beraber Sovyet talepleri de, bu yöndeki eğilimleri hızlandırmak için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. 1945 sonlarında bizzat hükümet sözcülerinin teşvikiyle başlayan ve güvenlik kuvvetlerinin hoşgörüsüyle yürütülen McCarthy'ci terör hareketleri, giderek Türk Demokrasisi'ne de damgasını vuran oluşum haline gelmiştir (Timur 2003:65).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber Türkiye'de Irkçılık ve Pantürkçülük düşünceleri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Alman-Sovyet Savaşı başlayıncaya kadar (22 Haziran 1941) bu düşünceler pasif nitelik arz etmektedir. Ancak duruma göre,

hemen aktif hale geçebilmiştir. Dışsal beklentilerin gerçeğe uzak bulunmalarına rağmen, bu düşünceler ilginç ve önemlidir.

Reha Oğuz Türkkan, daha İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Ergenekon dergisini yayımlamıştır. Ancak üç sayı olarak çıkabilen derginin ilk sayısında ırkçılık temaları çok bariz bir biçimde görülmektedir: “Her şeyin üstünde Türk Irkı!... Eğer kendi benliğine dönerler, taklidi bırakırlarsa, eğer soylarının kudretine inanır, ırklarını çılgınca severlerse, eğer her şeylerini ırklarının üstünlüğü uğruna feda ederlerse, tuttuğum ülkü hemen hakikat olacak ve her Türk, saadetin en eşsizini tadacak!... İşte ben, ‘Her şeyin üstünde Türk Irkı’ ülküsünün olması için ölünceye kadar savaşıcağım., buna giden yolu her Türke gösterinceye kadar çırpınacağım” (Atabay, 2005:255).

1940 yılında yayımladığı Türkçülüğe Giriş adlı kitapta Türkkan amaçlarını şu şekilde dile getirmiştir: “Türkiye 20 milyonluk nüfusuyla, Şimalde ve Batıda teşekkül eden 100 milyonluk dinamik kütlelere uzun müddet karşı koyamayacaktır. Eğer Türklük ve Türkiye yaşamak istiyorsa, vakit kaybetmeden birleşmeli ve 60 milyonluk bir Türk milleti teşekkül etmelidir. Anadolu arkadaşlar, Türklüğün süratle ve feci bir şekilde imha edildiğini ve melezleştirildiğini muhakkak ki biliyorlar! Turancılar Türkiye'nin müstacel muazzam davalarını nasıl fark etmemişlerse, Anadoluocular da Türklüğün yarım asır içinde mahvolma tehlikesini fark etmiyorlar! Yoksa samimi Türkçü ruhları, Türklüğün – Türkiye de dâhil – bir asır sonra mutlak felaketine seyirci kalmaz. Ne yapmalı? Siyasi ve tarihi şartlar, bizi acele yollara götürmezse, ilkin Türkiye'nin davalarını halletmeli, kuvvetlendirmeli, bu arada Türk Birliği ülküsünü de yaymalı. Nihayet yakın bir istikbalde, Türklük erimeden, harekete geçip birliği kurmalı! Belki yarın... Belki yarından da yakın...” (Atabay, 2005:259).

Dr. Rıza Nur, Türk Milliyetçiliğini, 1942 Mayıs'ında çıkardığı Tanrıdağ isimli dergide şu şekilde açıklamıştır: “Milliyet asla kültür meselesi değildir. Milliyet ırk, kan meselesidir. Dil, zihniyet, edebiyat ve emsali gibi kültür unsurları milliyet binasının ikinci derece malzemelerindedir. Milliyetin bünye ve yapısı böyledir. Onun fizyolojik ve biyolojik selamet unsurlarının sosyal ifadesi ise ahlak ve fazilettir... Türklük... Türkiye İmparatorluğu'nun Osmanlı sülalesi zamanında hasta ve perişan olmuştur. Bu hastalık parazitlerle olur. Siyasi parazitler ecnebi unsurlardır... Anadolu milli savaşıdır ki, nasyonalizm heyecan ve gayreti sayesinde zaferle taçlanmıştır. Bu tarihi dersler biz

Türklere hem milliyete sarılmayı, hem ecnebi kandan olan unsurlara karşı şüpheli, uyanık bulunmayı emreder... Türkçülük, hayal eseri veya bir iki şahsın menfaat düşüncesi değil, reel, rahmi vakalar olan bir zaruret yavrusudur. Türk nasyonalizminin münhasıran Türkçülük kelimesi ile ifadesi lazımdır... Türk milliyetçiliği düstur halinde şudur: Milliyet=Türkçülük'tür" (Atabay, 2005:260).

Dr. Rıza Nur, Panturanizm, Neo Turanizm (Yeni Turancılık), Turanizm (Turancılık), Pantürkizm, Türkizm (Türkçülük) gibi kavramların hiçbirinin pratikte önemi bulunmadığını ve Türkiye'de Turancılık, Pantürkçülük ve Anadoluçuluk şeklinde temel üç tür Türk milliyetçiliğini bulunduğunu, Turancılığın Turan nesillerini içine alarak Fin ve Macarları da kapsadığını, Anadoluçuluğun ise Anadolu Türklerinden başka Türkleri kapsamadığı için oldukça zayıf bir milliyetçilik akımı olduğunu belirttikten sonra, 'En dinç, diri bir fikir varsa ırkçı Türkçülüktür. Tarih, sosyoloji, ekonomi, politika hep bunu telkin etmektedir' diyerek düşüncesini ortaya koymuştur (Atabay, 2005:260).

Dr. Rıza Nur'un manevi oğlu olan Hüseyin Nihal Atsız, ırkçı ve Pantürkçü çizgide Dr. Rıza Nur'un düşüncelerini devam ettirmiş ve 1943 yılında Orhun dergisini yayımlamıştır. Atsız, önemli görevlere yalnız öz Türklerin getirilmesini ileri sürmekte, azınlıklara karşı fazla hoşgörülü davranmanın Türkiye için tehlikeler yaratacağını savunmakta, savaşın yapılacağını, milliyetçiliğin ancak ırk temeline dayanabileceğini belirtmektedir. Türklüğün düşmanı olarak ta komünist, dalkavuk ve Yahudileri göstermektedir (Atabay, 2005:261).

Koçak'ın değerlendirmelerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür: Irkçı – Turancı akım 1941 Haziran ayından sonra Alman işgali altına giren ve Türk – Müslüman kökenli insanların genellikle yerleşim halinde bulunduğu bölgelerin üzerinde ortaya çıkan bir ideolojik yapılanma olarak Türk hükümetinden bir hayli destek görmüştür. Bu destek aynı zamanda dış konjonktüre uygun bir destektir. 1941'den 1944 yılına kadar Türkiye'de hükümetin yarı gizli ve yarı açık desteğiyle gelişen ama her zaman devlet hizmetinde ve gözetiminde olgunlaşan Irkçı – Turancı akım, yine dış konjonktürün bir başka noktasında yani Berlin'in savaşı kazanma ihtimalinin sona erdiği ve kaybedeceğinin kesin olarak anlaşılmasından sonra Ankara ile Moskova arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi umuduyla Moskova'ya atılmış küçük bir güldür. Demek oluyor ki Türk Hükümeti, Türk milliyetçiliğini ve Türk milliyetçi örgütlerini

Almanya ile olan ilişkilerinin iniş ve çıkışlarına göre kullanmıştır ve gerektiği zaman onları el üstünde tutmuştur. Onlara ihtiyaç kalmadığının düşünüldüğü sırada ise milliyetçi ideoloji ve milliyetçi örgütler tasfiye edilmek üzere bir kenara konulmuştur (Koçak, 1997:209).

Ağustos 1944'te Almanya ile siyasi ve ekonomik bütün ilişkiler kesilmiş, formalite gereği de olsa 23 Şubat 1945'te savaş ilan edilmişti. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin yenedünya ilişkilerinde alacağı rol belli olmuştu. Milletler Cemiyeti'ne üye olmak için Almanya'ya savaş ilan etmek ilk koşul olduğundan bunun gereği yapılmış ve ayrıca, ülke içinde bu yeni siyasete aykırı düşen unsurların tasfiyesine girişilmişti. Bir taraftan da Sovyetler Birliği, savaş yıllarındaki dış politikamıza kırgın olmasına rağmen, Türkiye ile tüm bağlarını koparmak istememişti.

Savaştan sonra, Türkiye'nin tek parti idaresini sona erdiren ve o zaman görüldüğü gibi, ülkeyi liberal ve parlamenter demokrasi çizgisine oturtan hızlı ve ani değişiklik oldu. Bu süreç, 1945'te Türkiye Birleşmiş Milletler'e katıldığı ve San Francisco'da yeni kabul edilmiş olan BM Anayasası'nın onaylanmak üzere TBMM'ne geldiği zaman başladı (Lewis 2004: 303).

“15 Ağustos'ta BM Anayasası onaylanmak üzere TBMM'ne geldiği zaman, Menderes, -Türkiye Anayasa'yı imzalamakla, gerçek demokrasiyi uygulamayı kesinlikle taahhüt etmiştir.- kanıtını ileri sürdü” (Yalman 1947:53).

1 Kasım 1945'te Cumhurbaşkanı İnönü, Meclis'in yeni toplantısını açış konuşmasında birçok önemli değişiklikler tavsiye etti: İki dereceli seçim yerine, doğrudan doğruya tek dereceli ve gizli oylu seçim yapılacaktı; vatandaşın Anayasa hürriyetlerini sınırlandıran kanunlar, özellikle basın, dernek ve polis yetkileriyle ilgili kanunlar kaldırılacaktı. Türkiye'nin bir diktatörlük olmadığını, fakat bir muhalefet partisinden yoksun olduğunu söyledi; kanunlar o şekilde değiştirilmeliydi ki arkadaşlarından farklı düşünenler, bir hizip olarak çalışmak yerine kanılarını ve programlarını ilan edebilmeli ve açıkça bir parti olarak çalışabilmeliydi. Bu, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; Millet'in menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutum olacaktı. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlar arasında düşmanlık olmaması için çalışılacaktı (Lewis 2004:305).

Nitekim kısa bir zaman sonra Türkiye’de güçlü ve kararlı bir parlamento içi muhalefet oluşmuştu. Ayrıca etkin, bağımsız ve muhalif bir basın vardı. Her iki gurup ta sonraki dört yılın demokrasiye doğru gelişiminde önemli rol oynamıştı.

Aralık 1947’de sıkıyönetim nihayet sona erdi ve basın daha önce görülmeyen bir ifade ve eleştiri hürriyetinden faydalanmaya başladı. Günaltay’ın yeni kabinesi 23 Ocak 1949’da hükümet programında; Batı demokrasilerinin mevzuatını örnek tutacaklarını, vicdan hürriyetinin mukaddes olduğunu ilan etti. Ertesi gün Başbakan Meclis’e şunları bildirdi: “Demokrasinin yerleşmesine samimiyetle çalışacağım... Bir tarihçi sıfatıyla sizleri temin ederim ki, bu memleketin istikbali için, kendi kanaatime göre yegâne çare, sağlam esaslara müstenit bir demokrasinin memlekette kurulması ve işlemesidir... Eğer demokrasiye demagoji hâkim olursa... bunun vereceği netice ikidir, ya inhilal ya diktatörlüktür” (Lewis 2004:308).

Rus yanlısı düşüncelerin Türkler için hiçbir zaman pek çekiciliği olmamıştı; Sovyet hükümetinin Türkiye’ye, toprak talebi ve diğer türden istekleri ileri sürdüğü bir dönemde bu tip düşüncelerin sevimli olması beklenemezdi. Bir süre sonra komünizmin bütün şekilleri yasaklandı. Ancak 1945’te sansürün gevşemesi nedeniyle, birçok solcu yayın çıkmaya başlamıştı. Bununla birlikte, komünistlere ve yoldaşlarına karşı Türkiye’de pek az sempati mevcuttu.

Türkiye’ye karşı Sovyet düşmanlığının artması neticesinde, komünist eylem ve fikirlerin bastırılması genel bir destek görmüştü. Öte yandan basın hürriyetini sınırlamak için zaman zaman gösterilen çabalar, kamuoyunun etkin gücü karşısında yetersiz kalmaktaydı.

Türk politikası daha etkin bir parlamenter demokrasi yönünde ilerlerken, Türk toplumu da geleneksel düzenin köklü ve kapalı bağlılığından, serbest hareket eden ve devlet idaresine katılan vatandaşların modern topluluğuna geçiş dönemine girmişti. Türkiye nüfusu Cumhuriyet idaresi altında hızlı bir artış göstermekte idi. Şehirlerde yaşayanların oranı önemli derecede yükselmekte idi. Şehirleşme oranının artışı tabiatıyla okuma yazma bilme oranının artışı da beraberinde getirdi (Lewis 2004:309).

Okuryazar nüfus, yeni ilgiler edinmeye başlamıştı. Gündeme ilişkin olaylardan haberdar olmaya duyulan arzu nedeniyle, gazetelerin sayısı ve yayılması sürekli arttı. Aynı

dönemde, yazışılan özel mektupların sayısı ikiye katlanırken, bir yandan da kullanılan telefon miktarında çok büyük artış yaşanmıştı. Roman ve hikâye türüne ilgi çoğalmış, tiyatrolara ve sinemalara ise seyirci akınları başlamıştı.

Türk kenti, sokakları dolduran yeni ve genişleyen trafikle başa çıkmak için, yeniden kurulur ve düzenlenirken, aynı şekilde bütün ülke de demir ve özellikle kara yolları ağıyla değişti. Kervanın yerini trenin, at, eşek ve devenin yerini de otomobil, otobüs ve kamyonun alması, şimdiye kadar akla hayale gelmeyen bir çapta insan, mal ve fikir hareketini mümkün kıldı ve Türk halkına, onları modern dünya içinde yer almaya hazırlamış olan, fiziki olduğu kadar toplumsal ve zihni bir seyyallik verdi (Lewis 2004:311).

Türkiye’de liberal ve meşruti hareketin, Türk aydınları üzerinde batılı siyasal fikirlerin ilk etkisine kadar uzanan bir tarihi vardır. 1945’i izleyen dönemde, uluslar arası ilişkilerin geçici ittifaklarından çok daha derine giden, Batı ve dolayısıyla demokrasi taraftarı bir eğilimin birçok belirtileri vardır. En alt düzeyde bu eğilim, Boğaz plajlarında ve İstanbul sokaklarında leopar desenli gömlek ve çikletlerin hüküm sürmesinde kendini belli ediyordu; en üst düzeyde ise, üniversitede, okulda ve evde İngilizce, İngiliz ve Amerikan edebiyat ve tarihi öğreniminde ve o zamanki bozukluk hakkında kendi kendini eleştiri eğilimi olarak kendini gösteriyordu. Kemalist Cumhuriyet’te yeni bir kuşak olgunluk çağına gelmişti; bunlar için milliyetçi inancın ana direkleri yerine oturmuştu ve milliyetçilik tek başına yeterli değildi. Yoğun bir Batılılaşma çağında yetişmiş olan bu yeni kuşaklar, Batı’nın liberal geleneğinin derin etkisindeydi ve demokraside, sadece bir moda veya diplomasi sorunu değil, Türkiye’nin eşitlik ve karşılıklı saygı esasları üzerinde, Batı dünyasında nihai olarak yerini almasını amaçlıyorlardı (Lewis 2004:313).

Türkiye’de yetişmiş olan ticari ve sınaî orta sınıf, demokrasi yanlısı bir unsur idi. Bu sınıf, demokrasi ve serbest teşebbüs adına Halk Partisi’nin devletçi politikası karşısında tepkiliydi. Bunlara göre, devletçiliğe karşı başkaldırı, başarının bir ölçüsüydü. Bunlar, teşebbüs hürriyeti ve Batı’nın kapitalist genişlemesine yakın duran bir ekonomik sisteme, sıcak bakan bir partide buluşmuşlardı. 1950 yılında Demokrat Parti’yi destekleyenler arasında muhtemelen en önemli unsurlar; yeni ticari sınıf, eski dini sınıf, ağalar ve köylüler idi.

Atatürk'ten sonra Türkiye'nin demokratik gelişim sürecinde öne çıkan en kritik olgu, 1950 yılında, uzun yıllarca tek parti iktidarı yürüten iktidar karşısında muhalefetin büyük bir zafer kazandığı serbest bir seçimin yapılmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, yaklaşık olarak kesintisiz yirmi yedi yıllık ülke yönetiminden sonra, bu partinin bir hükümeti, kendi yenilgisiyle sonuçlanan serbest bir seçim yönetmişti. Ülkemizde yaşanan bu önemli olay, yönetim şeklimiz olan Cumhuriyet'in yapıcı çalışmasına ve onun sayesinde Türk halkının siyasal olgunlaşmasına, dikkate değer bir kanıt teşkil etmektedir. Bu yönüyle Halk Partisi'nin seçim yenilgisi, aslında onun çok önemli bir başarısı olarak ta değerlendirilebilir.

İnönü döneminin siyasi platformdaki statik ve statükocu özelliğine rağmen, kültürel alanda son derece hareketli bir yönü vardır. Hatta Atilla İlhan'ın ifadesiyle, 'İnönü dönemi, bir kültür seferberliği dönemidir.' Zira bu dönemde, Atatürk'ün milli kültür politikasından farklı olarak, yeni bir kültürel yapının inşasına geçilmiştir. Bu husustaki temel yaklaşım ise şöyledir: 'Ülkenin kalkınmaya ihtiyacı vardır, kalkınmak için batılılaşmak kaçınılmazdır, batılılaşmak için Batının kültür kaynaklarına inmek gereklidir.' Bu mantık çizgisinin doğurduğu kanaatler; kültürlerin iktibas edilebileceği, kalkınmayı başaramamış toplumların kültürünün yüksek kültür olduğu, yüksek kültürün aktarılması neticesinde kalkınma probleminin çözüleceği şeklindedir (Yiğit, 1992:42).

İnönü, öldüğü zaman Türk milletine iki eser bırakmış olacağını belirtmiştir. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de müteaddit partilerdir (çok partili rejim). Buradan da anlaşılacağı üzere, İnönü kalkınmayı, ülkenin gelişmesini bir ekonomi problemi olarak almamış bir kültür problemi olarak almıştır. Böyle olunca, dönemin belirleyici niteliği, köylere zorunlu okul götürmek, konservatuar açmak, opera kurmak, devlet radyolarını Batı müziğine tahsis etmek, Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarıyla 'Batı Kültürü'nü Türkçeye aktarmak, işi liselerde Yunanca ve Latince derslerinin konulmasına kadar götürmek olmuştur. Kısacası, Batılı kültür çevresine 'mensubiyet' kalkınmanın ve medenileşmenin tek yolu sayılmıştır (Yiğit, 1992:43).

Hümanizmin bir kültür politikası olarak benimsenmesi, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde olmuştur. Bu dönemi Orhan Türkdoğan; Kemalist ideolojinin tarihi Türk-kültür kadrolarından çıkarılarak, Greko-Latin kaynaklara yönelmesi veya dönüşümü olan yeni bir dönem olarak adlandırmaktadır. Yücel, yeni kültür anlayışını

şöyle açıklamaktadır: ‘Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyet’in daha ilk zamanlarında Arapça ve Farsça’yı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu, o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık’ (Yiğit, 1992:45).

Siyasi partiler bireyleri değil, toplumsal sınıf ve eğilimleri temsil etmektedirler. Siyasi liderler de, hem çeşitli toplumsal güçlerin ilişkilerini sembolleştirmekte hem de kişisel nitelikleri ölçüsünde bunu bir dereceye kadar etkilemektedirler. Savaş yıllarında uygulanan politikalar toplumun çeşitli kesimlerinde muhalefet ortamı doğurmakla birlikte, bir muhalefet partisi girişimi bizzat yönetici zümrenin yönlendirmesiyle, yine yönetici zümre içinden çıkmıştır.

İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı konuşmada yeni bir muhalefet partisini teşvik ederken, ‘Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri de vardır’ diyordu. 1945 Türkiye’inde, demokrasinin ‘müşterek prensipleri’ değil, Türkiye’nin bünyesine uygun ‘özellikleri’ ön plandadır. Türkiye’nin bünyesi ise, yönetici zümrenin, iktisaden egemen sınıflardan farklı bir bağımsızlığa sahip oluşu ve devrim kanunlarının koruyucusu bulunuşudur (Timur 2003:33).

DP, tıpkı CHP gibi bir sınıflar koalisyonuna dayanmaktaydı. CHP’den farkı ise, aydın zümre ve yoksul kitleler tarafından çok daha fazla tutulmasıydı. Esasen DP, siyasal hayatımızda bir yandan devamlılığı, öte yandan değişikliği temsil etmekteydi.

“Celal Bayar’a göre, ‘İktidar partisi halktan ayrılmış ve adeta bir hükümet teşkilatı mahiyetini alarak milletin karşısında yer almıştır’ ve ‘Bürokrasi bu son yıllarda olduğu kadar hiçbir zaman alıp yürümemiştir.’ Adnan Menderes’e göre ise, ‘Ne köylü, ne şehirli henüz bu memleketin efendisi olmamıştır. Çünkü millet hâkimiyetinin kurulmadığı memleketlerde, efendiler, devlet mefhumunun siperi arkasında arzularını istedikleri gibi yürüten devletlilerden ibarettir.’ Devletçilik de, Menderes’e göre, ‘tek parti zihniyetinin iktisadi sahaya intikalinden ibrettir’ ve ‘Halk Partisi, devletçilik şartları arasında halkın nafakasını öğütüp toz eden bir değirmen haline gelmiştir’ ” (Timur 2003:40).

DP hareketi; yönetici zümre içerisinde, yönetici zümrenin kısmi işbirliği ile yine yönetici zümreye karşı başlayan bir hareket olarak, çeşitli toplumsal sınıfların da desteğiyle aşama aşama kendisini geliştirmiştir.

DP yöneticileri, Milli Şef'in ülkede çok partili dönemde de egemen kılmaya kararlı olduğu 'temiz zihniyet'e sahip olduklarını göstermek için özel bir gayret sarf etmişlerdir. O kadar ki, bütün varlıklarıyla karşı oldukları devletçiliği bile programlarına almışlar ve ilk kuruluş aylarında devletçilik lehine görüşleri sürmüşlerdir (Timur 2003:42).

DP'liler, sınırlarını tek parti yönetiminin belirlediği bir tartışma ortamını kabul ederek, bunu devam ettirme konusunda işbirliğine yönelmişlerdi. Bu işbirliği, Türkiye'de demokrasiye geçiş sürecinin yönlendirici faktörü olduğu gibi, daha sonraki gelişmelerde de belirleyici rol oynamıştı.

İktisadi bakımdan egemen sınıflara dayanan DP, yoksul köylü ve işçi kitlelerini de etki alanına almıştı. Bu nedenle, bünyesinde taşıdığı bu "sol potansiyel" in iktisadi özelemlerini de dile getirmekten geri durmamıştı. DP'liler istek dışı da olsa sol temalar işlemişlerdi. DP kurulduğu dönemde Menderes, Halk Partisi'nden daha solda olduklarına vurgu yapıyordu.

DP, iktisadi politikasında tarıma öncelik vermiştir. Muhalefet yıllarında yoksul köylünün sorunlarını ısrarla ele alan ve sürekli olarak işleyen DP'nin yöneticilerine göre; 'Türk köyünde ve Türk köylüsünün vicdanında en samimi yankıyı' bulan DP, Türk köylüsünün sesi olmuştur. Ancak DP'nin iktidardaki uygulaması, daha çok büyük çiftçilerin lehine olmuştur. Ayrıca DP, işçi sınıfına vaat ettiği grev hakkını da vermemiştir.

DP'nin egemen sınıflar öncülüğünde bir hareket oluşu ve yoksul kitlelerle ilgili propagandasının büyük ölçüde demagojik bir nitelik taşımasına rağmen, CHP tarafından yine de solculukla suçlanmıştır. DP'liler Moskova, Sofya, Belgrat, Zagreb, Bakü radyolarının ve genellikle Bolşevik gazetelerinin partileri aleyhindeki yayınlarını yurtseverliklerinin kanıtı olarak ileri sürmüşlerdir. Bu yolla dünyada Soğuk Savaşın, Amerika'da da McCarty'ciliğin egemen olduğu yıllarda, Türkiye'de CHP ile DP arasında antikomünizm yarışı başlamış ve bu yarış daha sonraları TCK'nın 141 ve 142

nci maddelerinde öngörülen cezaların açık artırmaya çıkarılmasıyla devam etmiştir (Timur, 2003:46-47).

DP, laiklik konusundaki hoşgörülerıyla de halk kitlelerinin baskı rejimine karşı protestolarını dile getirmiştir. DP, programlarında 'laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında' anladıklarını belirtmişler ve 'dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır' demişlerdir. Fakat DP politik mücadelesinde bu ilkelerine her zaman sadık kalmamıştır. CHP'nin 'din düşmanı' bir politika güttüğünü ve 'camileri depo, ahır vb. yaptığını' sık sık anlatan taşra politikacıları dışında, bizzat liderler dahi ödücü tutumlar takınmışlardır (Timur 2003:47-48).

DP'nin, yönetici zümrenin içinde ve onun işbirliğiyle doğuşu, programdaki Kemalist ilkelerde yansımaktadır ve bu husus, tek parti yönetiminden çok partili hayata geçişin sarsıntısız olarak gerçekleşmesinde önemli rol oynamıştır. Yoksul kitleler ile ilgili tutum, parti sözcülerinin konuşmalarında dile getirilmiş ve parti programında (grev hakkı, vergi, sağlık sorunları gibi) yer almıştır.

“Menderes, parti programları arasındaki benzerliği şu şekilde mazur göstermiştir: 'Amerikan demokrasisini zaman zaman nöbetleşe idare eden Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler arasında da esaslı ve külli farklar müşahede olunmuyor.' Ekleyelim ki CHP'ye karşı Demokrat Parti adının seçiminde de Amerika modeli rol oynamıştır. Orada da bir Cumhuriyetçi Parti, bir de DP yok muydu?” (Timur, 2003:48-49).

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği iktisadi politika, yoksul sınıfları çoğunlukla olumsuz etkilediğinden, savaş sonunda CHP iktidarı işçi ve köylü sorunlarıyla ilgilenmeye yönelmiştir.

Savaş içinde Milli Korunma Kanunu uygulaması, İtalya'dan alınan İş Kanunu'nu işçilere tanınan bazı haklar yönünden kısıtlamıştı. Bu durum CHP iktidarını rahatsız etmiş olmalı ki, savaş sonunda ilk ele alınan sorun işçi sorunları oldu. 'Çalışanların yaşama seviyelerinin yükseltilmesi, çalışanlar ile çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin memleket yararına ahenkleştirilmesi...' gibi amaçlarla, Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ve bu bakanlığa bağlı bir tüzel kişilik olarak İşçi Sigortaları Kurumu'nun

örgütlenmesi bu sıralarda olmuştur. Bununla beraber, Türkiye’de sendikal hakların ve işçi sınıfının örgütlenme ve bilinç düzeyi bakımından ekonomik mücadele koşullarına dahi tam hazır olmayışı, bu yeni yasaların pratik önemini azaltan bir etkidir. Aynı gelişim yoksul köylüler konusunda da görülmektedir. Bu konuda temel kanun, Haziran 1945’te kabul edilen Toprak Reformu’dur. Bizzat İnönü, kanunun kabulünde en büyük rolü oynadıktan sonra, onun radikal bir biçimde uygulanmasını da içtenlikle arzu etmiştir (Timur 2003:68).

1946 seçimleri, 4918 sayılı kanuna göre yapılmıştır. Bu kanun, Türkiye’de ilk kez tek dereceli seçimleri gerçekleştirmiş, ancak getirdiği hükümlerle özgür bir seçimin güvencelerini sağlayamamıştır. Kanunun iki temel kusuru bulunmaktaydı: 1. Seçimin gizliliğini sağlayamamış, 2. Sonuçların olduğu gibi açıklanmasına yardımcı olarak tarafsız bir denetleme mekanizmasını kuramamıştır.

DP lideri Celal Bayar, seçimlere fesat karıştığını ve iktidar partisinin tüm kanunsuz uygulamalarının yetersiz kalması nedeniyle, sahte mazbata tanzim etmek ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmaya kadar işi götürdüğünü belirtmiştir. DP, seçimlerden sonra otuz altı ildeki sonuçlara itirazda bulunmuş ve bu konuda süregelen tartışmalar, uzun süre devam etmiştir.

CHP, çok partili hayatla beraber başladığı egemen sınıfları kazanma çabalarına Peker Hükümeti ile de devam etmiştir. Ancak, Peker’in, ‘Devlet Nizamı’nı her şeyin üstünde tutan otoriter eğilimleri ve demokrasiyi küçümsüyor gibi görünmesi iktidar muhalefet ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Peker Kabinesi, muhalefetin eleştiri alanını ve ölçüsünü genellikle kendi denetimi altında tutmak istemiştir. Bunun için de, basın kanunu değişikliklerinde olduğu gibi bazen demokratik olmayan kanunlar çıkarmış, bazen de İstiklal Mahkemeleri’ni anımsatarak açık tehditlerde bulunmuştur (Timur 2003:74).

DP, eğer Anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan ve vatandaşlık hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestliğini kısıtlayan kanunlar kaldırılmazsa Meclis’i terk etme kararı almıştır.

Çok partili hayat döneminin başlarında CHP ile DP, çeşitli sınıf ve zümreleri kazanabilmek için zorlu bir rekabete girişmişlerdir. CHP bu yüzden, daha önceki

iktisadi politikasına ters düşen çeşitli uygulamalara girişmişti. Bu süreç, her iki partinin birbirine benzemesine yol açmıştır.

Gerek iç ve gerekse dış etkenler nedeniyle, CHP’de önemli ölçüde değişim yaşanmıştı. Özellikle ABD ile tesis edilen yeni ilişkiler, bu gelişmede kendini göstermiş ve uluslar arası soğuk savaş ortamı da Türk Demokrasisi’nin niteliğinin belirginleşmesinde etkin rol oynamıştır.

Thornburg’a göre Türkiye’de, ‘Devletçiliğin temel dayanağı yabancı telkinler veya yerli inançlar değil, teoriye ilgisiz bir bürokratik yönetici sınıftır. Bu sınıf mevcut sisteme o kadar bağlıdır ki, onun küçültülmesine karşıdır.’ Çünkü bu bürokrasi üretim araçları üzerindeki kontrolünü kaybederse, en güçlü iktidar araçlarından birini kaybetmiş olur. Bu bakımdan, eğer demokrasiye gidilmek isteniyorsa yapılacak şey, ekonominin tek parti idare cihazı yerine üretici ve tüketici olarak bütün halkın lehine işlemlerini sağlamaktır. Türk siyasal hayatı açısından ele alınırsa, Amerikan uzmanlarının görüşlerinin, DP programında ortaya koyduğu fikirlere çok yakın olduğu görülür. Barker raporu da, Thornburg raporu gibi Türkiye’de tarıma öncelik veren bir kalkınma stratejisi önermekte ve bunun da özel girişim öncülüğünde gerçekleştirilebileceğini ileri sürmektedir. Barker raporunun özü; ‘Türkiye’nin bir amaç olarak endüstrileşmeyi terk etmesi gerektiğine ikna etmek istemiyoruz. İfade etmek istediğimiz konu, bu amaca varan en kestirme yolun, zirai kalkınmaya daha çok önem verilerek elde edilebileceği keyfiyetidir’ (Timur 2003:96-97).

Sosyalist ve demokrat unsurlar savaş yılları içinde, çoğunlukla küçük burjuva aydınları ve üniversite gençliği çerçevesinde faaliyet göstermişler ve bu faaliyetlerin özünü de antifaşist ve demokratik eylemler oluşturmuştur. Savaş sona erince, bir ‘demokrat mücadele cephesi’nin öncüsü olma çabasına girilmiş ve çok partili hayata geçiş de bu doğrultudaki girişimleri kolaylaştırmıştır. Sınıf esasına dayanan partilerin kurulmasına olanak tanınmasından sonra Türkiye’de birçok sol parti kurulmuştur.

DP’nin program hazırlıklarının yapıldığı ve çok partili hayata geçiş kararının verildiği günlerde, Türk basınında demokrasi mücadelesi veren iki yayın organı öne çıkmıştı. Bunlardan birisi liberal eğilimli Vatan gazetesi, diğeri de sol eğilimli Tan gazetesiydi. Her iki gazete de DP’yi desteklemişti.

Türkiye'nin iç işlerindeki değişimler çoğu zaman dış çevrelerden etkilenmiştir. Stalin'in Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına karşı oluşturduğu tehdit, 1945 yılında politikamızın şekillenmesine etkide bulunmuştur. İç işlerinde yapılan reformlar ve özellikle serbest seçimler Türkiye'yi Sovyet baskısına karşı Batı'ya yaklaştırmıştı.

“İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurt ve dünya koşullarındaki değişim CHP'yi de değiştirmiş, ancak CHP, o güne kadar en güçlü sosyal dayanağını oluşturan bürokratik zümreleri arka plana atan bir politikayı tutarlı bir biçimde uygulayamamıştır” (Timur 2003:139).

1946'da başlayan çok partili hayat döneminde, örgütlenme planında ve fikir alanında her türlü “sol” eğilim kesin bir şekilde yasaklanmıştır. 1947'den itibaren, sadece “komünizm”e karşı değil diğer tüm sol fikirlere karşı adeta bir duvar örülmüş ve mücadeleye girilmiştir. Bunun neticesinde sol kanadı olmayan, sağ partilerden müteşekkil bir “demokrasi” modeli doğmuştur.

CHP iktidarı sol akımlarla mücadelesinde sadece hukuki ve siyasi yöntemleri yeterli görmemiş, ideolojik araçlara da başvurmuştur. Ancak bunun için, Kemalizm'den çok sağ ideolojiler kullanılmış ve CHP'nin geleneksel milliyetçilik anlayışı da yeni tartışmaların konusu olmuştur. CHP'nin dönüşüm kurultayı olarak nitelenen 1947 Kurultayı, bir yandan milliyetçiliğin komünizmle mücadelede kullanılacağına dem vururken, diğer taraftan da parti programında yer alan milliyetçilik kavramının tarifini değiştirmeye karar vermiştir. Yeni tarife göre, ırkçılık ve sosyalizmden ayırt edebilmek için, siyasi milliyetçilik yerine dil, ortak kültür ve tarihe dayanan bir milliyetçilik kavramı konmuştur (Timur 2003:115).

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP, Türkiye'nin kapitalizme en çok açılan ve hızlı sosyal değişme süreci içinde bulunan bölgelerinde Türkiye'deki genel ortalamasının üzerinde oy kazanırken, CHP de en büyük oy oranlarına Türkiye'nin en geri kalmış, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin en yoğun olduğu bölgelerde ulaşmıştır.

Türk Demokrasisi, soğuk savaş yıllarında bir danışıklı dövüş olarak doğmuş ve İnönü'nün girişiminde Tek Parti döneminin ‘Serbest Fırka’sını model almıştır. Serbest Fırka deneyinin aksine, DP iktidara geldiyse, bunun nedeni hem uluslar arası

konjonktürün farklı oluşu hem de İnönü'ye devlet başkanlığı vaat ederek onu iki yıl süre ile oyalamayı başaran DP yöneticilerinin becerisidir (Timur 2003:150).

1950 seçimleri, bir devrimden öte belki bir farklılıktı. Yeni Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes Atatürk'ün getirmiş olduğu yeniliklere dokunmazken, İnönü'nün attığı bazı adımları tersine çevirdi. Örneğin, İnönü ezanın Arapça olarak okunmasını yasaklamıştı. Ancak Demokratlar, Arapça ya da Türkçe ezan okunmasına izin vermişti ve ezanlar yine Arapça okunmaya başlamıştı. Bir başka örnek olarak; İnönü Anayasanın dilini Osmanlıca'dan arı Türkçe'ye çevirmişti. Demokratlar ise, yeni dilin yapay olduğunu ileri sürerek yeniden eski terminolojiye dönüş yapmışlardı. Özetle, Demokrat Parti'liler ekonomik açıdan liberal, kültür açısından ise gelenekçi görüşlere sahiptilerdi.

4.2. Köy Enstitüleri

Köycü düşünce ilk olarak Cumhuriyet'ten önce Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde meydana gelmiştir. Bunda 2. Meşrutiyet döneminde Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasının önemli bir rolü olmuştur. Bu dönemde köylülere karşı başlamış olan ilgi, Yusuf Akçura ve Parvus'un milliyetçi ideoloji ve hareket için köylünün desteğinin önemini vurguladığı, dönemin etkin dergisi Türk Yurdu'nda dile getirilmekteydi. Kendisini köycü olarak tanımlamış olan ilk hareket 1. Dünya Savaşı akabinde ortaya çıkmıştır. On beş tıp doktoru ' Köycüler Cemiyeti'ni kurarak köy hayatının zorlukları ile mücadele konusunda eğitim vermeye ve sağlık hizmetleri sunmaya başlamışlardır.

1930'larda gündeme gelen Köy Enstitüleri 1940'ta resmen açılmıştı. Köy Enstitüleri'nin fikir ve uygulama bazında gelişmesinde, 1930'lu yıllarda başlayan köye ve köylüye olan ilginin artmasının büyük önemi vardır. Şüphesiz bunda 1930'ların başında girilen siyasi krizin ciddi etkisi vardı. Enstitülerin açılmasının en önemli sebeplerinden birisi de 30'lu yılların sonunda eğitim sisteminin krize girmesiydi. Bir taraftan şehrili öğretmenler köy gerçeğine yabancılaştığından köylere gitmek istemiyor, diğer yandan eğitilen iş gücü üretim sürecinden kopuyordu. Bu şartlar altında köy kökenli olmayan öğretmenlerin köylerde tutarlı ve sürekli bir şekilde kırsal Türkiye'nin aydınlanabilmesine katkıda bulunacağı beklenmiyordu.

Enstitüler devlet bütçesine asgari mali yük getirecek şekilde planlanmış, yapımında köylülere gerek arazi verme gerekse de çalışma yükümlülüğü gibi zorunluluklar getirilmiştir. Enstitülerin yapımında büyük ölçüde öğrenci emeğinden istifade edilmiştir. Enstitü öğrencilerin ve öğretmenlerinin kuruluş sürecindeki şevkleri ve göstermiş oldukları azim takdire şayandır. Enstitülerin Türk eğitim sistemine en önemli katkılarından birisi 'yaparak öğrenme' ilkesini gündeme getirmesiydi. Köy Enstitülerinde 'iş' kavramını merkezde tutan bir eğitim sistemi öne çıkmaktaydı.

Köy Enstitüleri'nin tarihini iki döneme ayırmak mümkündür: Birincisi 1946'da İsmail Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel'in görevden alınmalarıyla sona erer. İkincisi ise 1946'dan resmen kaldırıldığı 1954'e kadar olan süreçtir.

Enstitüler özellikle 1946 sonrası muhafazakâr çevreler tarafından şiddetle eleştirilmişlerdir. Bu eleştirilerin ilgi alanını daha çok Enstitülerin sözde komünist faaliyetleri oluşturmaktadır. Bu eleştirilerin temelinde enstitülerde görev alan kişilerin, başta Tonguç olmak üzere, Komünizm'den etkilendiği yatar. Bu eleştiri yersizdir. Çünkü Tonguç Atatürkçülüğün yılmaz bir savunucusuydu. Bir başka eleştiri de eğitim sisteminin Sovyetler'den etkilenerek oluşturulduğuydu. Sanayileşmeyi, kentleşmeyi ve proleterleşmeyi gündeme alan Sovyet sistemi herhalde köycülüğün etkilenmiş bir enstitü pratiğine taban tabana zıt bir sistemdi (Karaömerlioğlu, 2004:288).

Enstitülerle amaçlanan köylünün geri kalmışlığını yenmekti, bu geri kalmışlığın nedeni köylünün doğaya karşı çaresizliğinde görülür. O dönemde basılan kitaplarda ve Köy Enstitüleri yayınlarında 'doğa ile mücadele' hususuna çok önem verilir. "1960'lar sonrası tahayyül edilen Köy Enstitüsü imajının tersine, gerçek deneyimin kendisi kırsal yaşamın dönüşümünün motorunu toplumsal ilişkilerin değiştirilmesinde değil, köylünün doğaya karşı savaşımında görür ki bu yaklaşım da 1930'larda yaygın olan köycülük ideolojisiyle örtüşmektedir" (Karaömerlioğlu, 2004:290).

Köy Enstitüleri'nde köylülere daha fazla saygı ve özgüven veren bir ortam söz konusu olduğundan, bu durum itaatin esas olduğu bir dönemde potansiyel bir tehlike oluşturmaktaydı. Enstitülerde yetişen öğrenciler özgüveni fazla, haksızlıklara katlanamayan kişilerdi. Birçok öğrencinin başları devlet memurlarıyla belaya girmişti. Bu öğrenciler adaletsizliğe hiçbir şekilde tahammül edemiyor ve insan yerine konulmayı istiyorlardı. Diğer taraftan enstitü öğrencileri arasında kolektif bir zihniyet

oluşmaya başlamıştı. Bir arada çalışan, yaşayan ve öğrenim gören öğrenciler arasında ortaya çıkan bu kolektif bilinç siyasi nitelikli olmamakla beraber radikal fikirlerden etkilenerak tehlikeli olabilirdi.

Enstitülerin köylü öğrencileri giderek dış dünyaya açılmaktaydı. Enstitüler sayesinde tamamına olmasa da köylere elektrik gelmiş, köy yolları yapılmış ve köylülerin ufukları zenginleştirilmişti. Köy Enstitüsü, sınıfından ayrılmayacak, sınıf değiştirerek çıktığı sınıfın çıkarlarını savunmaktan vazgeçmeyecek köylü aydın yetiştirmeyi amaçlamıştı. Ancak bu amacı gerçekleştirmek sanılanın aksine o kadar da kolay olmadı. Çünkü Enstitüler, dış dünyayı fazlasıyla merak eden öğrenciler yetiştiren bir duruma gelmişti. Birçok Enstitü mezunu soluğu şehirlerde aldı.

En önemli beklenmedik gelişme 1946 sonrası dünya konjonktüründeki değişmeydi. Nazizmin ve Faşizmin yenilgisiyle birlikte tek parti rejimleri tüm dünyada gözden düşmekteydi. Tek parti yönetimi kurumu olarak planlanan Köy Enstitülerinin çok partili hayatta yaşaması son derece güçlü, çünkü Enstitüler Halk evleri gibi, CHP iktidarı ile özdeşleştirilmiş kurumlardı. Nitekim İsmet İnönü de Enstitülerin ancak Tek Parti rejiminde yaşayabileceğini söylüyordu. Enstitüler 1960'lardan itibaren Türkiye solunda saygın bir yer edinmiştir. Şüphesiz Enstitü mezunu aydınlar bunda kendi kurumları ile ilgili ve kendi yapıtlarında köy gerçeğini gündeme getirmelerinin önemli bir rolü olmuştur. “Dolayısıyla gerek bugüne olan etkisiyle olsun, gerekse geçmiş zengin bir tarihsel deneyim olsun, Enstitüler ülkemizin tarihinde özgün yerlerini korumaya devam ediyorlar (Karaömeroğlu, 2004:292-293).

Kırsal kesimin koşullarını iyileştirmek amacıyla, öğrendikleri çağdaş uygulama metotlarını ve çağdaş dünya görüşünü tüm köylere yaymaları için gençleri eğitmeye yönelik olarak 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri, gelenekçiler tarafından pek sıcak karşılanmayarak zamanla gözden düşmüştür. Köy Enstitülerinin kuruluşunu, günümüzde Türk aydınlarının birçoğu, İnönü'nün en önemli başarılarından biri olarak görmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kimliğin sabit bir anlamı olmayıp farklı pek çok şekilde kullanılabildiği açıktır. Bu anlamların çerçevesini oluşturan en önemli etken, nitelediği isim veya sıfattır. Bunlara örnek olarak; milli kimlik, öz kimlik, ego kimliği, bireysel/kişisel kimlik, grup kimliği, sınıf kimliği, ulusal kimlik, kültürel kimlik, sosyal kimlik vb. gibi ayrı kullanımlar verilebilir. Bunların hepsi bireyin kimlik duygusunun değişik yönlerini oluştururken bir kısmı da sosyal yönlere vurgu yapar.

Kimliği statik bir olgu olarak ele almak yanlıştır. Kimlik oluşumu insanın kendini tanımaya başladığı ilk yıllardan itibaren içinde bulunduğu sosyal çevre ile genelde uyumlu bir süreç olarak sürekli devam eder. Kişinin gelişimiyle bu süreç zamanla daha da karmaşık bir hale gelir.

Milli kimliki milliyetçilik doğurmuştur. Milliyetçilik 19. yüzyılda Avrupa’da ortaya atılan bir doktrindir. Milliyetçiliğin ideoloji, dil ve duygu boyutları mevcuttur. Milliyetçilik, -bir milletin özerklik, birlik, kimlik kazanmasına ve bunları idame ettirmesine yönelik bir hareket olarak- tanımlanabilir. Milliyetçiliğin temel unsuru ise millettir.

Milli kimlik, derin karmaşıklık ve çeşitlilik sunmaktadır. Hayatın neredeyse her alanına temasta bulunan soyut ve çok boyutlu bir yapıdır. Milli kimlik hem siyasal hem de kültürel kimliği kapsar.

Bilgiseven, Türk Milleti’nin milli kimliğini oluşturan unsurları şu şekilde sıralamıştır: “Gerçekleri aramanın kutsallığı; ferdi iradeye saygı; insanlığa ve adalete yöneliş; yardımseverlik; laiklik; demokrasi ve insan hakları; cihangirlik ve fetih, vatanseverlik; milliyetçilik; hürriyet severlik; çalışkanlığa yöneliş” (Bilgiseven, 1984:50).

Sosyal bilimlerin anlaşılması güç kavramlarından ‘Milli Kimlik’ inşası ile egemen güç; toplumsal tabanda sosyal bir dizayn icra ederken, sınırları haritalarda somutlaşan sembolik sınırların oluşturulmasını, bu sınırlar dahilinde kültür, dil, din, ırk, doğa gibi değişik unsurların kullanımı vasıtasıyla kimliğin tanımını oluşturan grupsal farklılaşmayı veya bütünleşmeyi ve nihayetinde de bütünleşik bir tanınmayı sağlamaya

çalışır. Böyle bir çabanın dayandırıldığı farklı metotların bulunması kimlik inşasına konu olan insanın ve kullandığı yöntemlerin doğasında mevcuttur.

Ulusal Kimlik inşa sürecinde egemen güç tarafından kullanılacak metotların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Dil politikaları, ideoloji oluşturma, dinsel kimlik, tarih araştırmaları, ulusal tarih oluşturulması, ortak milli kahramanlar, model insanlar, toplu gösteri, miting veya boykotlar, etnik kökenler, ortak amaçlar, geleneksel, ulusal ve küresel değerler, ortak düşman, ortak dost, ortak sorunlar, kıyafet.

Yukarıdaki metotları artırmak, bunları ayrı ayrı ya da toplu olarak kullanmak, bazıları üzerinde daha fazla vurgu yapmak mümkündür. Toplumu oluşturan bireylerin sosyo-kültürel yapıları farklı metotlara farklı reaksiyonlar verebilecektir. Ancak bütünleşmeyi sağlayıcı tüm yaklaşımlar ulusal/millî kimlik inşası için önemli birer etkidir.

Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e geçiş süreci ele alındığında, ilk olarak Osmanlı Devleti'nin İslâmi bir kimliğe sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Osmanlıcılığın Türk düşünce hayatına en önemli etkisi, 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren din ve ırk farkı gözetmeksizin herkesin yasa önünde eşitliği ilkesini getirmesidir.

1876 Kanun-i Esasi'sine göre toplum cemaatlere ayrılmayacak, aksine bir tek Osmanlı kategorisi altında anlaşılacaktı. Kanun-i Esasi'de İslâmi kimlik ve Osmanlıcılığın getirdiği hukuksal eşitlik ile çok dinli tebaaya yönelik laik yaklaşımı uzlaştırma gayreti mevcuttur.

1908–1913 devresi entelektüel Osmanlıcılığında Osmanlılık, imparatorluğu bir arada tutabilecek bir üst kimlik olarak ele alınmaktaydı.

Osmanlı aydınları, yayılcı güçler karşısında çökmekte olan imparatorluğu nasıl ayakta tutabileceklerinin mücadelesini verirken 'milliyetçilik' ile tanışmışlardı.

Osmanlı Türkleri, yeni yapısal oluşumlar ve bu oluşumları kuşatan yeni anlam dünyasında, gizli dernekler, hayır kurumları ve siyasi partilerin sağladığı örgütlenme biçimlerini kullanmak suretiyle milliyetçiliği hayata geçirmişlerdir. 20. yüzyılın

başlarında toplumsal yapı ile kurumsal yapı arasındaki etkileşim, Türk milliyetçiliğinin yönünü belirlemiştir.

Kırım'dan, Volga-Ural bölgesinden ve Kafkaslardan Osmanlı İmparatorluğu'na yaşanan göçler, İmparatorluk'ta Türk kimliğine olan hassasiyeti artırdı.

Osmanlı Devleti ile Avrupa arasında yapılan ticarete Avrupa devletleri çoğunlukla Osmanlı azınlıklarıyla iş yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Türklerinin bu yönde seyreden ticaretten azınlıklar kadar kazanç elde edememeleri, azınlıkların ticari başarısına karşı düşmanlık oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, Türk milliyetçiliğinin gelişimine hız veren sebeplerden biridir.

Osmanlı aydınları, milliyetçilik fikirleri ile karşılaştıklarında, Avrupalılaşıma ismi altında bir kimlik mücadelesi sürdürüyorlardı. Çağdaşılaşma hususunda hiç kimsenin tereddüdü bulunmamakla beraber, ne şekilde olacağına dair tartışmalar sürüyordu. Nitekim Türk milliyetçiliği düşüncesinin yönünü belirleyen ana hususlardan biri de bu olmuştur.

Türk milliyetçilerinin yaptığı “Türk İli”, “Turan” ve “Türk Yurdu” yayınları vasıtasıyla Osmanlı Türkleri arasında Türk ulusal ruhunun gelişmesi, Osmanlı'daki Türk unsurunun siyasi ve ekonomik çıkarlarının korunması ve bütün Türklerin kabul edeceği bir ülkü yaratılması yolunda ilerleniyordu.

1919–1923 dönemi, geleneksel devlet sisteminin 20. yüzyıl uluslar arası sistemine uygun bir modern-ulus-devlet kurulması çabalarının sonuçlandırıldığı bir dönem olmuştur. Ancak bu dönemde henüz Türk Milliyetçiliği'nin dayanaklarına ilişkin kesin tanımlar yapılmamış ve de şartlar gereği İslamiyet ve padişahlık/halifelik kurumlarıyla ilişkiler ayırıştırılmamıştır. Bu dönem, varisi olduğu siyasi tarihin çelişkilerini içinde taşımaya devam etmiştir. 1. Dünya Savaşı sonrası meydana gelen işgaller, bu çelişkiyi, “medeniyette uluslararasılaşıp, kültürde ulusal kalmak” şeklinde biçimlendirmiştir. Bütün bunlar, Türk kimliği üzerinde yükselme sürecinin ilk basamağını oluşturmuşlardır. Bütün bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Türk kimliği ile Müslüman kimliği henüz ayırıştırılmamıştır.

Son Osmanlı Meclisi'nin feshedilmesini müteakip 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi, Türk Milliyetçilikleri açısından farklı mekânlarda ve kapsamda

yürütülen mücadeleyi aynı mekâna taşımıştır. BMM etrafında örgütlenen milliyetçiler, yabancı egemenliğine ve işgallerine karşı duruş ana fikri altında bir araya gelmişlerdir. Ulusal sınırlar içerisindeki bağımsızlık ve egemenlik hedefi, ulus-devletin kurulduğu bir formül ile bütünleşmiştir. Bu aynı zamanda, Osmanlı kurumsal yapısı ve çok uluslu bünyeden kopuşun göstergesidir ve “medeniyette uluslararasılaşıp, kültürde ulusal kalmanın” da hedefidir. Bu da ancak Osmanlı Devleti’nin yıkılarak yeni bir devlet inşasıyla mümkün olacaktır.

Cumhuriyet’in ilanından Atatürk’ün vefatına kadar geçen 1923–1938 dönemi ele alınırken 1921 Anayasası’ndan 1924 Anayasası’na geçişi özellikle vurgulamak gereklidir.

20 Ocak 1921’de kabul edilen Anayasa, o devrin özelliğinden dolayı yalnızca olağanüstü şartları ve acil ihtiyaçları karşılaması maksadıyla kısa olarak hazırlanmıştı. Bu Anayasa’nın ruhunda kuvvetler birliği sistemi hâkimdi ve bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millet idi, milletin iradesiydi. 1921 Anayasası’nda yapılan en önemli değişiklik Cumhuriyet’in ilanı ile devlet şeklinin değişmesidir.

Hâkimiyetin milli niteliği 1924 Anayasası’nda daha belirli bir şekilde ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, 1928 de ‘Devletin dini İslâmdır’ deyimini Anayasa’dan çıkarılmıştır. 1924 Anayasası meclis hükümeti ile parlamenter hükümet sistemi arasında bir köprü işlevi üstlenmiştir.

Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabilmek için öncelikle, insan hayatının ve toplumun, çağın gereklerine göre yenilenmesi yani hukuk inkılâbının uygulanması gerekli idi. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir hukuk birliği mevcut değildi. Müslüman halka İslâm Hukuku, gayri müslim tebaalara kendi hukukları uygulanıyordu. Yabancılar ise kapitülasyonlar nedeni ile kendi hukuklarını uyguluyorlardı. Hukuk birliğini sağlamak ve devletin hukukunu modernleştirmek için tüm vatandaşlara uygulanacak Lâik Hukuk’un kabul edilmesi zorunluluk doğurmuştu.

Eğitimi modernleştirme hareketlerinin temelleri, Osmanlı’nın son döneminde atılmış olsa da Cumhuriyet Dönemi’ne çözüm bekleyen birçok sorunlarla girilmiştir. Şartlar böyle iken, bir Milli Eğitim reformu zorunluluk arz ediyordu. Milli eğitim işleri Cumhuriyet’in ilanından sonraki faaliyetler arasında ilk sıraya yerleşmişti. Cumhuriyet

döneminde, eğitim sistemimizde birliği ve bütünlüğü sağlamak amacıyla Tevhid-i Tedrisat Yasası çıkarılmıştı. Bu yasa ile eğitim sistemimiz demokratikleştirilmiş ve laikleştirilmişti (3 Mart 1924).

Eğitimin demokratikleştirilmesi, dünya genelinde eğitim kurumunun temel prensiplerinden biri olarak kabul görmektedir. Cumhuriyet'in İlanı'ndan sonraki dönemde ülkemizde de bu doğrultuda tüm eğitim ve kültür kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. 1926 yılında kurulan Bakanlığın temel amacı; Türk ulusunu özgür düşünce ortamı içinde bilgi, sanat ve teknik yönünden çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmaktır. Türk ulusunun milli, ahlaki ve insani üstün değerlerini geliştirmek ve onu çağdaş uygarlığın yaratıcı bir üyesi haline getirmektir.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde hem yetişkin, kitle veya halk eğitimi diye isimlendirilen yaygın eğitim, hem de resmi okul öğretimi diye isimlendirilebilecek olan örgün eğitim alanlarında çok önemli atılımlar gerçekleştirilmişti. Netice olarak Cumhuriyetle birlikte Türkiye'mizde modern ve laik eğitim kesin şekilde yerleşme yolunu tutmuştu.

Ancak, ülkemizin ileri derecede bir sanayileşmeyi henüz gerçekleştirememiş olması, mesleki ve teknik öğretim alanında zihniyet değişikliğine olanak tanımamaktadır. Bu nedenle toplumumuzda, teknik hizmetler yerine klasik öğretim ve meslekler, en avantajlı iş sahaları olarak görülmektedir. Mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilmeyişi ve genel olarak öğretim sistemlerimizin öğrencileri, hayata hazırlamaktan ziyade ezber dayalı ve teorik karaktere sahip olması nedeniyle üniversite kapısında yığılma, daha iyi eğitimciler yetiştirmek, mezunların istihdamı, sınıf mevcutlarının azaltılması gibi eğitimle doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan birçok mesele, sağlıklı çözüm yollarına ihtiyaç duymaktadır. Ülkemizin, kaliteli insan gücü ve aydın ihtiyacının karşılanması ve eğitim düzeyinin yükselmesi en önemli eğitim meselelerindedir. Ayrıca iş ve meslek eğitimi ülkemizin halletmek mecburiyetinde olduğu temel sorunlardan biridir.

Neticede Atatürk; Cumhuriyet döneminde eğitime, Ziya Gökalp'ın görüşleri doğrultusunda, ümmetten millete geçiş ve milli kültür etrafında milletleşme sürecini gerçekleştirme rolünü vermiş ve bu rol çerçevesinde eğitim programları oluşturulmuştur.

Atatürk'ü halifeliğin kaldırılması için zorlayan sebep; 'halife' mevcut oldukça, Türkiye'de yapılması gerekli olan sosyal ve laik karakterlerdeki inkılâpların yapılamayacak olmasıydı. 3 Mart 1924 tarihinde Hilafet ile birlikte Şer'îye, Evkaf ve Erkânı Harbiye Vekâletleri de kaldırılmıştı.

Toplumsal yaşayışa ilişkin bazı inkılâplar ise şunlardır: 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke, zaviye ve türbeler kapatılmış, ayrıca bir takım unvanların kullanılması yasaklanmıştı. 1961 ve 1982 anayasalarına göre bu kanun, Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını öngören ve aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini de koruma amacını güden bir kanundur. 25 Kasım 1925 tarihinde Şapka kanunu çıkmıştı. Ama zaten kanun çıkmadan vatandaşlar şapkayı giymeye başlamış, medeni kıyafet değişimi halk arasında memnuniyetle karşılanmıştı. 1934 yılında 'zümre' belirten unvanların kaldırılması ve Soyadı Kanunu'nun kabulü medenileşme yönünde atılmış çok önemli bir adımdı.

Toplum hayatının her döneminde aktif fonksiyonu olan Türk Kadını, savaşta, barışta, göçte, çocuk yetiştirmede ve iş ortamında her zaman önemli fonksiyon üstlenmiş ve söz sahibi olmuştur. Kadınlarımız; İstiklâl Savaşı'nda yalnız askerlikle ilgili konularla ilgilenmemişler, Batı ülkelerinden evvel elde ettikleri hakları için de, mücadele etmişlerdir. Büyük Atatürk'ün reformları ile kadınlarımız seçme ve seçilme hakkını elde etmiş, eğitim ve öğretim alanında kadının durumu düzenlenmiş, kadın-erkek eşitliğini getiren 'Medeni Kanun' pek çok ülkeden önce gerçekleştirilmiş ve birçok konuda kadın hakları gözetilecek şekilde düzenlemeler yapılmıştır.

Cumhuriyet dönemi kimlik inşasında önemli etkisi bulunan Türk Ocakları'na ilişkin değerlendirmeler özetle şunlardır:

1912 yılında resmen kurulan derneğin kuruluş gayesi, 'Türklerin milli terbiyesi ile ilmi, içtimai ve iktisadi seviyelerinin yükseltilmesi ve Türk Dili'nin geliştirilmesine çalışmak'tır. Dernek gayesine ulaşabilmek için, 'okullar yaptıracak, kendi adını taşıyan kulüpler açacak, buralarda dersler, konferanslar, halka açık toplantılar düzenleyecek, kitaplar ve dergiler yayımlayacak, milli serveti korumak ve çoğaltmak maksadı ile değişik mesleklerdeki uzmanlara danışarak milli iktisada ve ziraata yol gösterecek ve bunlardaki kuruluşların doğup yaşamalarına yardımcı olacak'tır.

“Türk Ocakları, gönüllerde vatan ve milliyetçilik duygularını alevlendiren ve milliyetçileri birbirlerine bağlayan birer his ve emel iştiraki müessesesi idiler” (Hisar, 1993:70). Milli bir müessese olarak Türk Ocağının en önemli üstünlüğü, her girişiminde anlaşılır bir milliyetçilik fikriyle hareket etmesiydi. Ocak, Türk zekâsına en büyük hizmetini, her alanda milliyetçi bir noktayı esas almanın bilimsel üstünlüğünü ve bunun bir selâmet düsturu olduğunu izah etmekle yapmış; dil, tarih, kültür, musiki ve birçok alanda değerli bir dönem açmıştı.

Türk Ocakları, 1911–1931 yılları arasında ekonomik sorunlardan eğitim sorununa, kadının konumunun iyileştirilmesinden bazı mesleklerin yok oluşuna ilişkin öngörülere, sosyolojik analizlerden milli tarih yazıcılığına kadar Cumhuriyet politikalarının temelini oluşturmuştu.

Siyasetle uğraşmayı reddeden Türk Ocakları’nın, 1923 yılının ortalarına gelindiğinde açılan şube sayısı 40’ın üzerine çıkmıştı. Bu dönemde Ocaklar’ın milliyetçilik anlayışının, ‘hars milliyetçiliği’ olduğu görülmektedir. Zaman zaman Türk Ocakları içerisinde meydana gelen milliyetçilik tartışmalarına, Hamdullah Suphi ırk milliyetçiliğine karşı çıkmak suretiyle son noktayı koyar ve Türk Ocakları’nda Türklük şu şekilde yasalaşır: ‘Neslen Türk olmak veya hars dolayısıyla tamamen Türk duygusu beslemek ve mazileriyle Türk’lüğe bağlı olduklarını ispat etmiş olmak.’

Türk Ocakları’nın fikir planındaki çalışmalarında, milliyetçilikten sonra en çok yer alan konu ‘Batı medeniyetçiliği’dir. Milliyetçilik fikrinin Batı medeniyetçiliği ile beraberliği konusunda, zaman zaman tereddütler ve anlaşmazlıklar olsa da, sonunda ‘Türk kalarak batılılaşmak’ şeklindeki gerçekçi ve uzlaştırıcı bir anlayışta birleşmiştir (Akyüz, 1993:129).

1931 yılında CHP’ye katılmak suretiyle kapatılan Türk Ocakları’nın CHP ile güç birliği yapması; teori ile pratikin, milliyetçilik ve halkçılık hususlarında birleşmesiydi.

1931’de kapatılan Türk Ocakları, 1949’da Hamdullah Suphi başkanlığında yeniden açılmıştı. Bu yeniden kuruluş sürecinde Türk Ocakları artık, 1944’te resmi/bürokratik milliyetçilik ile arasındaki mesafe iyice büyüyen Türkçü akımın ve diğer milliyetçi-muhafazakâr eğilimlerin bir parçasıdır.

Bir başka önemli kuruluş olan Halkevleri’ne ilişkin hususlar özetle şu şekildedir.

1932 yılında 14 adet Halkevinin açılışı yapılmıştır. Bu sayı Halkevlerinin kapatıldığı 1950 yılına kadar 500'e yaklaşmıştır. Halkevleri çalışmalarını; Dil, Tarih, Edebiyat, Sanat, Tiyatro, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri, Yayın, Köycülük, Müze ve Sergi şubeleri vasıtasıyla yürütmüştür.

1930'lu yıllarda Almanya, İtalya gibi otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde bulunmakla beraber demokrasi ile yönetilen ülkelerde de benzer kuruluşlar vardı. Kemalizm'in sadece siyasi olarak değil, kültürel ve günlük yaşama dönük gayretlerinin en somut ürünü Halkevleridir. Ulus-Devletin inşasında Halkevleri önemli görevler almıştır. Ev ve iş yaşamı dışında yeni toplanma mekânları oluşturulmuş, dans, müzik, tiyatro gibi yeni eğlence anlayışları halka gösterilmiştir. Kadın-erkek birlikte müzikli aile toplantıları için balo salonları; tiyatro salonları; sağlıklı yeni nesil oluşturabilmek için spor salonları; düşünen, konuşan bir nesil için toplantı salonları; birlikte çalışmak ve üretmek için çalışma odaları, okuma arzusunun aşılması için kütüphaneler yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı ve devrimleri konu alan oyunlar sahnelenmiş, sinema gösterilerinin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

Halkevlerinde; Türkçe, yabancı dil, fen, sosyal bilgiler, okuma-yazma, daktilo, dikiş-nakış, çiçekçilik, arıcılık, elektrikçilik ve motorculuk gibi gerek genel gerekse mesleki eğitim kursları verilmekteydi. Okuma-yazma ve yabancı dil kursları çok fazla ilgi görmekteydi.

Halkevlerinin önemli faaliyetlerinden bir tanesi de köy gezileridir. Bu geziler ile amaç, aydınlarla halkın kaynaşması ve halkın birbirini tanımalarını sağlamaktır. Köycülük şubesinin görevi, köylünün bedensel ve sosyal gelişimine olanak sağlamak, köylü ile şehirliyi kaynaştırarak aralarında uyum sağlamaktır. Şube, köylerde okuma-yazma kursları açar, köylünün sağlık sorunları ile ilgilenir ve köylünün kentte olan resmi işlemlerini takip etmeye çalışır.

Türk Ocakları'nın yayın organı olan Türk Yurdu'nun yayın çizgisine paralellik gösteren, adı bizzat Atatürk tarafından konulan Halkevlerinin yayın organı Ülkü dergisi; şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılâp unsurlarını ısıtmak, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliğini yapmak, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve

kültüre hizmet etmek için yola koyulmuştu. Ülkü, köycülük meselesinin üzerinde önemle durmuştur.

Halkçılık ilkesi ile sınıf kavgaları aşılanacak ve böylelikle milli birlik, elde edilecektir. Halkevlerine yüklenen en önemli görevlerden biri bu halk-milleti yaratarak, birlik ve beraberliği tesis etmektir.

Türk Ocakları'nın yerini alan Halkevleri, Atatürk döneminde, ocakların süre gelen çalışmalarını disiplinli ve daha pratik şekilde devam ettirmişti. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra, zamanla artmakta olan sızmalar neticesinde Halkevleri yavaşça fikir ve yön değiştirmiş, milliyetçi görüşe aykırı ideolojilerin etkisinde kalmaya başlamış ve özellikle bu durum 1960'lardan itibaren daha da belirgin bir hal almıştı.

Halkevleri artık 30'lu yıllardaki milliyetçi tutumu olumsuz bir miras olarak görüyor ve bunun yerine kültürel çoğulculuk fikrini benimsiyordu. Yüksek kültürümüzü halkımıza benimsetmek yerine otantik halk kültürünün dayanışmacı, özgürlükçü öğelerini ön plana çıkarmayı amaçlayan bir eğilime girmeyi tercih etmekteydi. Halkevleri artık, çoğunlukla büyük kentlerin gecekondu mahallelerine dönük bir faaliyet yürütme çabasıdadır.

Devlete bağlı bir kurum olarak teşkil edilen Diyanet İşleri Başkanlığı ise, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışmayı ve bütünleşmeyi amaç edinerek, laiklik ilkesi doğrultusunda özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir. Toplumumuzun ahlaki ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi, yine bunun devlete bağlı ve köklü bir kurum yönetiminde idame edilmesi ve aynı zamanda laiklik ilkesine de bağlılığın korunması yönünden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı büyük önem arz etmektedir.

Kimlik inşasında ayrı bir yer tutan dil konusuna ilişkin çalışmaları ve Türk Dil Kurumu'na ilişkin hususları belirtmek büyük önem arz etmektedir.

Dil, millet kurgusunda, ortak kimliğin ve 'biz'lik bilincinin temel bir göstergesidir. Birçok kaynak, Ulus kavramını, "Aynı topraklar üzerinde yaşayan, dil, kültür ve ülkü bakımından birlik oluşturan topluluk" olarak tanımlar. Yani dil, hem ulus olmanın temel ögesi, hem de kültür birliğinin en önemli aracıdır.

Halifeliğin kaldırılması ile rayına oturan sekülerleşme projesi, ulusal kültürü oluşturan nitelikler arasında dili ön plana çıkarıyordu. İnkılâplar sırasında en büyük önem verilenlerden biri alfabe değişikliği ve dil devrimiydi.

Dil İnkılâbı, Türk Dili'nin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtararak kendi benliğine ulaştırma hareketiydi. 1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayarak birçok devlet adamı asker, bilim adamı ve basın mensuplarının karşılıklı görüş bildirmeleriyle 1928'e kadar süren önemli dil tartışmalarının birisi, o dönemde kullanılan Arap alfabesinin bırakılarak Latin alfabesinin kabul edilmesiydi. Uzun süren tartışmalardan sonra 1928'de Latin harfleri kendi dil ve anlatım yapımıza göre değiştirilerek yeni Türk alfabesi şeklinde kabul edilmişti. Ulusal bir seferberlik başlatılmak suretiyle Millet Mektepleri kurulmuş ve milletimizin yeni alfabeyle seri bir şekilde uyum sağlamasına çalışılmıştı. 1928'in sonuna gelindiğinde, resmi ve özel kesimlerde okuma-yazma Türk harfleriyle uygulanmaya başlamıştı.

Türkçe sözlüğe duyulan ihtiyaç fazlasıyla artmıştı. Hazırlanacak olan sözlükte; kelime hazinesinin ortaya koyulması, dilin sınırlarının çizilmesi ve yabancı sözlerin yerine aynı anlamları ifade edecek olan Türkçe karşılıklarının bulunması hususlarına özel itina gösterilmesi gerekliydi. Dil ile ilgili çalışmaların kapsamı arttıkça sorunların arttığı ve çalışma alanının gittikçe genişlediği görülmektedir.

Geniş kapsamlı dil çalışmalarına geçme zamanı gelmişti ve bu nedenle Atatürk'ün direktifleriyle Türk Dili Tetkik Cemiyeti 12 Temmuz 1932'de kurulmuştur. Cemiyetin amacı; Türk Dili'nin zenginliğini ortaya çıkarmak, onu dünya dilleri arasında layık olduğu yere oturtmaktır. Türk Dili'nin sorunlarının görüşülmesi amacıyla 26 Eylül 1932 tarihinde (26 Eylül'ün, aynı zamanda kurum üyeleri tarafından 'Dil Bayramı' olarak kutlanması kararlaştırılmıştı.) Dolmabahçe Sarayı'nda Birinci Türk Dili Kurultayı düzenlenmişti. Cemiyetin ana tüzüğü ve çalışma programı bu kurultayda oluşturulmuştu. Atatürk'ün de teşrif ettiği bu kurultayda; yabancı kelimelere karşılık bulma, tarama ve derleme, terimler ve dil bilgisi dallarında kurulan komisyonlar, daha sonra dil konusunda bilimsel çalışmalara başlayacaktı.

Atatürk'ün hayatta olduğu süreçte ilk üç dil kurultayı 1932, 1934 ve 1936 yıllarında gerçekleştirilmişti. Her üç kurultayda dil politikamız belirlenmiş, kurumun yönetim organları tespit edilmiş ve bilimsel bildiriler sunularak tartışılmıştır.

1936 yılına kadar yapılan tüm çalışmalar ve araştırmalar, yabancı kelimelere Türkçe karşılık bulunmasında bir kaosa sürüklenmenin önüne geçememişti. Güneş-Dil Teorisi, Türk Tarihi Tezine uygun bir sonuç getirmekteydi. Bu çıkış noktasından hareket ile dilimizde yabancı olduğunu düşündüğümüz çoğu kelimeyi atmaya gerek olmadığı, çünkü bunların esasen Türkçe olmasının mümkün olduğu, daha da ötesi bu teorinin gereği Türkçe ile açıklanabilen çoğu yabancı kültür kelimelerinin de Türk kelimesi olarak kabul göreceği fikirleri ağırlık kazanmaktaydı. Dolayısıyla dil çalışmaları yepyeni bir döneme girmişti.

Günümüzde Türk Dil Kurumu'nda bilimsel çalışmaları yürüten çeşitli kollar mevcuttur ve geçmişte değişik projeleri tamamlamış olan kurum, halen bazı projeler üzerinde çalışmaktadır. Türk Dil Kurumu 800'e ulaşan yayını, 40 Bilim Kurulu üyesi, 17 uzmanı, 56 çalışanı ve zengin bir araştırma kütüphanesiyle Türkiye'nin saygın bilim kuruluşlarından biri olarak çalışmalarını yürütmektedir.

Türk Dil Kurumu kadar önemli bir kuruluş olan Türk Tarih Kurumu'nu Türk Tarih Tezi çerçevesinde ele almak gerekmektedir.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkışı 1931 yılında gerçekleşmişti. Tezi önce, Türk Ocakları Türk Tarihi Tetkik Heyeti (TOTTTTH) geliştirmişti. Bizzat Atatürk tarafından görevlendirilen heyetin ilk büyük çalışması 'Türk Tarihinin Ana Hatları' isimli 1930 yılında basılan 600 sayfayı aşkın bir kitaptı.

1931 yılında Türk Ocakları kapatılınca, Atatürk'ün direktifleriyle TOTTTTH yerine 'Türk Tarihi Tetik Cemiyeti' adlı kurum kuruldu ve bu kurumun adı da 3 Ekim 1935'te 'Türk Tarihi Kurumu' olarak değiştirildi. Kurumsal düzeyde bu atılımlar öncesinde ise Atatürk'ün önderliğinde tarih çalışmaları yapılmış, 1928-29 yıllarında bu çalışmalar bazı sonuçlar vermiş, bazı tarih çalışmaları notlar halinde yazılarak bastırılmıştı.

Bütün eleştirilere rağmen Birinci Türk Tarihi Kongresi Türk Tarih Tezi'nin tasdiğiyle sonuçlanmıştır. Tezin iddiası; 'Türklerin Orta Asya'dan göç etmelerinden beri diğer ırklarla karışmış olmalarına rağmen, Türk dilinin, onların hatıralarını, kültürel özelliklerini ve Türk zekâsı dâhil onları ulus yapan her şeyi koruduğu' şeklindeydi.

Tez öncelikle, Türklerin uygarlık kurmayı beceremeyecekleri görüşüyle savaş halindeydi. İkinci olarak, milletimizin tarihinin Osmanlı'dan ibaret olmadığını

göstermeye çalışıyordu. Tez, biz bugünkü Türklerin Orta Asyalıların çocukları olduğumuzu ileri sürüyor ve Türklerin Anadolu'da ırksal ve tarihsel devamlılığını vurguluyor; Anadolu'da bronz çağından ve Hititlerden başlayıp Selçuklulara uzanan kesintisiz bir Türk uygarlığı yaşadığını iddia ediyordu.

Türk Tarih Tezi'nin oluşturulması ve yayılması, ilk başta ders kitaplarıyla, 1. Türk Tarih Kongresi ve 2. Türk Tarih Kongresi vasıtasıyla, daha sonraları Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin kuruluşuyla gerçekleşmiştir.

1935 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi kurulmuştu ve kuruluş amacı, 'bilimselcilik'e dayanıyordu. Coğrafya da bir noktada tarihin disiplinleri arasında değerlendiriliyordu. Yine kazılardan elde edilen bulgular vasıtasıyla tarihsel gerçeklerin tespitine çabalanması da o yılların tarih çalışmalarına yansımıştır. Tezin kanıtlanamayan önermelerinin daha güçlü bir biçimde savunulması İkinci Türk Tarih Kongresi'nde (1937) olmuştur. Özellikle dil-arkeoloji-coğrafya disiplinlerinin, İslam ve Osmanlı öncesi Türklük anlayışıyla tarihin temel disiplinleri olarak görülmesi ve laikliğin de bu bağlamda vurgulanması tezin 'kati zaferi' olarak ele alınmıştır (Ersanlı, 2003:807).

Türk Tarih Tezi'nin yayılmasında Halkevleri önemli bir rol üstlenmişti. Tez 1930'lu yıllarda birçok yayında akademisyenler ve yazarlarca ele alınmıştı. Türk hayatının pek çok kesiminde değişim yaşanmaktaydı. Öğretmenler, tezi öğretime aktarmışlar ve okul kitaplarına tezi destekleyen düzenlemeler getirilmişti.

Türk Tarih Kurumu, Anadolu kültürünü ve bunu Orta Asya'ya bağlayan yolları ve belgeleri ortaya çıkarmak Anadolu'daki uygarlıkların kalıntılarını araştırmak, yurdumuzun tarih öncesi çağlardan günümüze kadar olan tarihini aydınlatmak amacıyla kazılar yaptırmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen eserler çeşitli müzelerimizde yer almaktadır.

Kurum 1932'den itibaren çeşitli uluslararası kongre, konferans ve sempozyumlara aktif olarak katılmıştır. Kongreler haricinde üyeleriyle ve bilim adamlarıyla bilimsel toplantılar düzenlemiş ve Türk Tarihinin sorunlarını tartışmıştır.

Türk Tarih Kurumu, Türklerin medeniyete hizmetlerini, Türk ve Türkiye tarihi ile ilgili konuları incelemek ve ulaşılan sonuçları yaymak için çeşitli yayınlar yapmaktadır. Bu yayınlar arasında, 1937 den beri sürekli olarak yayınlanan, Türk tarihi bilimin sesini

duyuran, uluslararası bir üne kavuşmuş olan, bilim dünyasında takdirle izlenen, adını Atatürk'ün verdiği 'Belleten'dir. Kurum ayrıca 1963'ten beri 'Atatürk Yıllık Konferansları' düzenlemektedir.

Atatürk'ün ölümünden sonra 1960'kadar dönemde, Türkiye'de Irkçılık ve Pantürkçülük düşüncelerinin yeniden gündeme gelmeye başladığı görülür. Türk politikası daha etkin bir parlamenter demokrasi yönünde ilerlerken, Türk toplumu da geleneksel düzenin köklü ve kapalı bağlılığından, serbest hareket eden ve devlet idaresine katılan vatandaşların modern topluluğuna geçiş dönemine girmiştir.

İnönü kalkınmayı, ülkenin gelişmesini bir kültür problemi olarak almıştır. Bu doğrultuda atılmış en somut adım, Köy Enstitüleri'nin kurulmasıdır. Bu dönemde, Atatürk'ün milli kültür politikasından farklı olarak, yeni bir kültürel yapının inşasına geçilmiştir. Bu husustaki temel yaklaşım ise şöyledir: 'kalkınmak için batılılaşmak kaçınılmazdır, batılılaşmak için batının kültür kaynaklarına inmek gerekir.' Hümanizmin bir kültür politikası olarak benimsenmesi neticesinde, Cumhuriyet'in ilk zamanlarında Arapça ve Farsça'nın kaldırılmasından doğan boşluk, Latince ve Yunanca ile doldurulmaya başlanmıştır.

Çok partili hayata geçiş ya da tek parti döneminin sona ermesi, iktidarda bulunan CHP'nin desteğiyle gerçekleşmişti. Kurulan yeni parti Demokrat Parti idi ve bu hareket çeşitli toplumsal sınıfların da desteğiyle aşama aşama kendisini geliştirmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'yi destekleyenler arasında muhtemelen en önemli unsurlar; yeni ticari sınıf, eski dini sınıf, ağalar ve köylüler idi. Demokrat Parti'liler ekonomik açıdan liberal, kültür açısından ise gelenekçi görüşlere sahiptiler.

1930'larda gündeme gelen Köy Enstitüleri 1940'ta resmen açılmıştı. Köy Enstitüleri'nin fikir ve uygulama bazında gelişmesinde, 1930'lu yıllarda başlayan köye ve köylüye olan ilginin artmasının büyük önemi vardır. Şüphesiz bunda 1930'ların başında girilen siyasi krizin ciddi etkisi vardı. Enstitülerin açılmasının en önemli sebeplerinden birisi de 30'lu yılların sonunda eğitim sisteminin krize girmesiydi. Bir taraftan şehirli öğretmenler köy gerçeğine yabancılaştığından köylere gitmek istemiyor, diğer yandan eğitilen iş gücü üretim sürecinden kopuyordu. Bu şartlar altında köy kökenli olmayan öğretmenlerin köylerde tutarlı ve sürekli bir şekilde kırsal Türkiye'nin aydınlanabilmesine katkıda bulunacağı beklenmiyordu.

Enstitülerin Türk eğitim sistemine en önemli katkılarından birisi ‘yaparak öğrenme’ ilkesini gündeme getirmesiydi. Köy Enstitülerinde ‘iş’ kavramını merkezde tutan bir eğitim sistemi öne çıkmaktaydı.

Enstitülerle amaçlanan köylünün geri kalmışlığını yenmekti, bu geri kalmışlığın nedeni köylünün doğaya karşı çaresizliğinde görülür. O dönemde basılan kitaplarda ve Köy Enstitüleri yayınlarında “doğa ile mücadele” hususuna çok önem verilir.

Köy Enstitüsü, sınıftan ayrılmayacak, sınıf değiştirerek çıktığı sınıfın çıkarlarını savunmaktan vazgeçmeyecek köylü aydın yetiştirmeyi amaçlamıştı. Ancak bu amacı gerçekleştirmek sanılanın aksine o kadar da kolay olmadı. Çünkü Enstitüler, dış dünyayı fazlasıyla merak eden öğrenciler yetiştiren bir duruma gelmişti. Birçok Enstitü mezunu soluğu şehirlerde aldı.

Enstitüler 1960’lardan itibaren Türkiye solunda saygın bir yer edinmiştir. Şüphesiz Enstitü mezunu aydınlar bunda kendi kurumları ile ilgili ve kendi yapıtlarında köy gerçeğini gündeme getirmelerinin önemli bir rolü olmuştur.

Kırsal kesimin koşullarını iyileştirmek amacıyla, öğrendikleri çağdaş uygulama metotlarını ve çağdaş dünya görüşünü tüm köylere yaymaları için gençleri eğitmeye yönelik olarak 1940’ta kurulan Köy Enstitüleri, gelenekçiler tarafından pek sıcak karşılanmayarak zamanla gözden düşmüştür. Köy Enstitülerinin kuruluşunu, günümüzde Türk aydınlarının birçoğu, İnönü’nün en önemli başarılarından biri olarak görmektedir.

Cumhuriyet dönemi kimlik inşasına ait tüm bu bilgilendirmeler ve değerlendirmeler ışığında şu bulgulara ulaşılmıştır:

Osmanlı yöneticilerinin çok uluslu bir devlete sahip olmanın getirdiği bir evrensel anlayışta olmaları nedeniyle ‘vatan’ ve ‘millet’ kavramlarına yabancı olmaları, ana amacın çok uluslu devlet yapısını korumak olması nedeniyle, yönetici ulus mensuplarının, dağılma sürecini hızlandıracağı için kendi ulusal kimliklerine açıktan sahip çıkamamaları, dağılan imparatorluğu kurtarmak parçalanmasını önlemek düşüncesiyle, Osmanlı yöneticilerinin son ana kadar, Osmanlılık ve İslam ekseninde bir birliği umut etmeleri, Türk ulusçuluğunun tarih sahnesine çıkışını geciktirmiştir. Türk

ulusal kimliğinin ne anlam ifade ettiği ya da ne olması gerektiği hakkında ciddiyetle düşünölmeye başlanması 20. yüzyıl başlarını bulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi ulusal kimlik inşası kapsamında egemen güç tarafından; dil politikaları, tarih araştırmaları, ulusal tarih oluşturulması, ortak amaçlar, geleneksel, ulusal ve küresel değerler, ortak sorunlar ve kıyafet metotları kullanılmıştır.

Türk milleti böyle bir inşa sürecine hazırdır ve bunu arzulamaktadır. Nitekim kanun çıkmadan vatandaşların şapkayı giymeye başlamış olması, bunun önemli bir göstergesidir.

Ulu Önder Atatürk, devrimlerle ve çeşitli kurumlarla inşa sürecinde çok önemli rol oynamıştır. Bu noktada devlet merkezli kimlik politikaları gündemdedir. Atatürk'ün vefatından sonra kültür politikasının yönü değişmekle beraber, 1950'lere kadar tek tip kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak, çok uzun mesafeler kat edilmiş olsa da, bu kimlik oluşumu tamamlanamamıştır. Tek kimlik yaratılması yolunda büyük işler yapan, önemli atılımlar gerçekleştiren Türk Ocakları, Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin 1950'lerden itibaren kuruluş amaçlarının ötesinde siyasi çizgilere kaymaları, bunun önemli birer ispatıdır.

1923-1938 arası dönem devrimsel bir karaktere sahiptir. Bu doğrultuda Türk Kadını ile ilgili getirilen yenilikler, Türk Kadını'nın modern anlamda kimliğini kazanması yolunda çok önemli neticeler sunmuştur. Bu bağlamda, Türk Kadını hayatın hemen her alanında kendisine yer bulmuştur. Ancak sadece, -günümüzde TBMM'deki kadın milletvekili oranının yüzde 10'un altında olması- örneği bile, Atatürk'ten sonra 70 yıl gibi uzun bir zaman diliminde, ne kadar yol alabildiğimizi gözler önüne sermektedir.

1938-1960 arası dönemde, kalkınmanın ekonomiden ziyade kültüre ağırlık verilmesiyle gerçekleşeceği fikrinden hareketle kültür seferberliği söz konusudur. Hedef kalkınmanın köyden başlamasıydı ve bu amaçla kurulan Köy Enstitüleri, toplumun kalkınması üzerinde duruyordu. Ancak Köy Enstitüleri zamanla Marksist ideolojiye bulaştı ve halktan koptu. Ayrıca, Atatürk'ten sonraki bu dönemde Hümanizm akımı ve Greko-Latin kültürüne yönelik olması, eğitimin kültürel kimlik kazanma rolünü aksamaya uğratmıştır. Daha sonraları da milli kültür ve milli eğitim politikamızın kısır ideolojilerden ayrışmasında ve 'milli' özellik kazanmasında güçlükler yaşanmıştır. Bu

nedenlerle milli eğitim; kültürel kimlik sorununa kaynak teşkil etmiş olup, Türk kimliği oluşturulmasında yetersiz kalmıştır. Tek kimlik oluşumunun tamamlanamaması çok kimlik anlayışını doğurmuştur. Çok kimliğe geçiş süreci de, bu dönemde başlamıştır.

Bu bulgular muvacehesinde belirlenen öneriler şunlardır:

1960 yılına kadar olan dönemlerin kimlik yapısı ve kimlik inşası ile ilgili çalışmalar çoğaltılmalıdır. Bu sayede, tarihi ve sosyolojik olarak önemli kazanımlar elde edilebilecektir.

Çok kimliğe geçiş süreci, bu yönde gösterilen çabaların neler olduğu ve ne gibi sonuçlar doğurduğu, 1960 sonrası dönemde kimlik inşasının tamamlanıp tamamlanmadığı ve bu doğrultuda yapılan işler, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ancak, bu hususların da bilimsel olarak ele alınması ve bu yönde çalışmalar yapılması, Cumhuriyet dönemi kimlik inşasının günümüzde nasıl bir seviyeye ulaştığını anlamamıza yarayacaktır.

Bu nedenle, 1960 yılından günümüze kadar olan tarihi süreçte toplumsal olarak neler yaşandığı esas alınmak suretiyle kimlik inşamızın sefahatinin incelenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda; 1960 yılından itibaren günümüze kadar olan dönemde kurulmuş olan çeşitli kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarından kimlik inşasına etkisi bulunanlar, ayrı ayrı veya karşılaştırmalı olarak bir arada ele alınmak suretiyle önemli ve faydalı çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, (1966), “Great Britain’s Relations with the Young Turks, 1908-14”, *Middle Eastern Studies*.
- AHMAD, Feroz, (1982), “Unionist Relations with the Grek, Armenian and Jewish Communities of the Ottoman Empire,1908–14”, New York.
- AKŞİN, Sina,(1983), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKYÜZ, Kenan,(1993), *Türk Ocakları*, Türk Yurdu Neşriyatı No:8.
- ANDERSON, Benedict, (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London.
- ARAI, Masami, (1992), *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*, Brill.
- ARAR, İsmail, (1981), “Atatürk’ün Günümüz Olaylarına Işık Tutan Bazı Konuşmaları”, *Bellekten* 45–6, Sayı:177.
- ATABAY, Mithat, (2005), *2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Milliyetçilik Akımları*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- ATATÜRK DİYOR Kİ, (1960), Ankara.
- ATATÜRK’ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, (1961), Cilt 1, 2.nci baskı, Ankara.
- ATATÜRK’ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, (1959), Cilt 2, 2.nci baskı, Ankara.
- AYDIN, Suavi, (2002), “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 1, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BALÇIK, Berk, (2003), “Milliyetçilik ve Dil Politikaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, (1984), *Türk Milletinin Manevi Değerleri*, İstanbul.
- BORA, Tamıl ve CAN, Kemal, (1999), *12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- CALHOUN, Craig, (1994), *Social Theory and the Politics of Identity*, Blackwell Publishers, U.S.A.
- ÇAĞAPTAY, Soner, (2003), “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğine İrk, Dil ve Etnisite”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, T., (1984), “Devralınan İktisadi Miras”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇEÇEN, Anıl, (1990), *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ÇETİNSAYA, Gökhan, (2002), “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- DARENDELİOĞLU, İlhan, (1968), *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul.
- DAVISON, Roderic, (1968), “The Advent of the Principle of Representation in the Government of the Ottoman Empire”, Chicago.
- ERGEN, Nurettin, (1981), *Atatürk’ün Dil- Yazın Alanına İlişkin Buyrukları*.
- ERKAL, Mustafa E., (1994), *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*, 4. Baskı, İstanbul.
- EROĞLU, Hamza, (1990), *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara.
- ERSANLI, Büşra, (2003), “Bir Aidiyet Fermanı: Türk Tarih Tezi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERSANLI, Büşra, (2006), *İktidar ve Tarih*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI, (1983), *Atatürkçülük*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- GELLNER, Ernest, (1987), *Culture, Identity, and Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- GELLNER, Ernest, (1983), *Nations and Nationalism*, Basil Blackwell, Oxford.
- GEORGEON, François, (1986), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, çev. Alev Er, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- GIDDENS, Anthony, (2000), *Sosyoloji*, Yayına Hazırlayanlar : Hüseyin Özel – Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.
- GÖÇEK, Fatma Müge, (2003), “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Ziya, (1970), *Türkçülüğün Esasları*, TTK, Ankara.
- GÖKALP, Ziya, (1976), “Milli Dayanışmayı Kuvvetlendirmek”, *Türkçülüğün Esasları*, Kadro Yayınları, İstanbul.
- GÖKÇE, Birsen, (2004), *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- GÖKSEL, Ali Nükhet, (1959), *Ziya Gökalp: Hayatı, Sanatı, Eseri*, Varlık Yayınevi, İstanbul.
- GÖKSEL, Burhan, (1993), *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- GÖKTÜRK, Eren Deniz, (2003), “1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal, (2004), *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 3. Baskı, Ekim Kitabevi, Bursa.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs, (2003), “Türk Yurdu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 4, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY, Üner, (1992), *Eğitim Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:28, Kayseri.
- GÜVENÇ, Bozkurt, (2003), *Türk Kimliği*, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul.
- HİSAR, Abdülhak Şinasi, (1993), *Türk Ocağı Hatıraları*, Türk Yurdu Neşriyatı No:8.
- HUNTINGTON, Samuel P., (2005), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları.
- İNAN, Abdulkadir, (1960), *Atatürk ve Devrik Cümle*, Türk Yurdu Dergisi No:286

- İNAN, Afet ve KARAL, Enver Ziya, (1956), *Atatürk'ün Tarih Tezi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İNAN, Afet, (1966), *Türk Dil Dergisi*, No:182.91.
- KAFESOĞLU, İbrahim, (1991), *Türk Milli Kültürü*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KARA, İsmail, (2004), "Diyanet İşleri Başkanlığı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 6*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAÖMERLİOĞLU, Asım, (2004), "Köy Enstitüleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 2*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KEZER, Aydın, (1983), "Türk Kimliği Üzerine Düşünceler", *Türk Yurdu, Cilt 13*, Sayı 66.
- KİLİ, Suna, (2005), *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul.
- KOCACIK, Faruk, (2003), *C.Ü. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, Sayı:1.
- KOÇAK, Cemil, (1997), "Tarih ve Milliyetçilik", *Birinci Ulusal Tarih Kongresi, Bildiriler*, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Mersin.
- KOÇAK, Cemil, (2002), "Osmanlı Türk Siyasi Geleneğinde Modern Bir Toplum Yaratma Projesi Olarak Anayasanın Eski-Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep, (1963), *Türk Dilinin Tarihi Akışı İçinde Atatürk ve Dil Devrimi*, Ankara.
- KUSHNER, David, (1998), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Fener Yayınları, İstanbul.
- LANDAU, M. Jacob, (1981), *Pan Turkism in Turkey: A Study of Irredentism*, C.Hurst and Company, London. (Türkçesi: Landan, M.Jacob, Pantürkizm, çev.M.Akın, Sarmal Yayınları, İstanbul,1999)
- LEWIS, Bernard, (1988), *The Political Language of Islam*, Chicago.

- LEWIS, Bernard, (2004), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MARDİN, Şerif, (1983), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, (1996), *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, (2002), "Yeni Osmanlı Düşüncesi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- MENTEŞE, Halil, (1986), *Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, (2002), "Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- OZANKAYA, Özer, (1981), *Atatürk ve Laiklik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÖNDER, Ali Tayyar, (2005), *Türkiye'nin Etnik Yapısı*, Pozitif Yayınları.
- ÖZALP, K., (1988), *Milli Mücadele, 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Umut, (2008), *Milliyetçilik Kuramları*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- PARLA, Taha, (1992), "Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u", *Türkiyede Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 3*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- PARLA, Taha, (2005), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SAYAR, Ahmet Güner, (2000), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması: Klasik Dönem'den 2. Abdülhamid'e*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.
- SELEK, Sabahattin, (1987), *Anadolu İhtilali, Cilt 1*, Kastaş A.Ş., İstanbul.

- SMITH, D. Anthony, (2004), *Milli Kimlik*, Çeviren: Bahadır Sina ŞENER, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SMITH, D. Anthony, (1986), “Statd-making and Nation-building.”, Oxford.
- SMITH, D. Anthony, (1987), “The Etnic Origins of Nations”, New York.
- SOMEL, Selçuk Akşin, (2002), “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları.
- TAŞKIRAN, Tezer, (1973), *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Ank. Yayını, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut, (1976), *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara.
- TİMUR, Taner, (2003), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TOPRAK, Zafer, (2002), “Osmanlı’da Toplum Biliminin Doğuşu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Şerafettin, (1981), *Atatürk ve Ulusal Dil*, TDK Yayınları
- TURHAN, Mümtaz, (2002), *Kültür Değişmeleri*, 4. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1995), “Milli Eğitim Sisteminde Kimlik Arayışı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı 97.
- TÜRKKAN, Reha OĞUZ, (1989), *Biz Kimiz*, Türk 2000 Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, (1954), *Prens Sabahaddin*, Geçit Yayınevi, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1948), *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1979), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul.
- ÜNÜVAR, Kerem, (2002), “İttihatçılıktan Kemalizme İhya’dan İnşa’ya”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 1*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÜSTEL, Füsün (1997), *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÜSTEL, Füsün, (2003), “Türk Ocakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 4., 2. Baskı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

VARLIK, Bülent (2004), “Ülkü: Halkevleri Mecmuası”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2, 4. Baskı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

www.diyenet.gov.tr

www.tbmm.gov.tr

www.tdk.gov.tr

www.wikipedia.org

YALMAN, Ahmed Emin, (1947), *The Struggle for Multi-Party Government in Turkey*, MEF Yayınları, Ankara.

YAPP, Malcom E., (1987), *The Making of the Modern Middle East, 1792-1923*, London.

YEĞEN, Mesut, (1999), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.

YERASİMOS, Stefanos (1989), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap: 3, Belge Yayınları*, İstanbul.

YEŞİLKAYA, Neşe, (2004), “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 2, 4. Baskı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

YİĞİT, Ali Ata, (1992), *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası (1938–1950)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK-A

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Milli Eğitim Politikası

Madde 1- Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitimde ulaşmak istediği temel hedef; ülkesine ve milletine fayda sağlayan, bilgili, kültürlü, ülkesini içte ve dışta en iyi şekilde temsil edebilecek kapasitede, çalışkan ve üretken, zeki ve zinde, sağlıklı gençler yetiştirmektedir.

Yukarıda çizilen Türk insanı profili Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (1973) "Türk Milli Eğitiminin Amaçları" başlığında, genel ve özel amaçlar olarak, iki bölüm şeklinde sıralanmış ve bu kanunla modern Türk insanını yaratmak hedeflenmiştir.

Genel Amaçlar:

Madde 2- Türk Milli Eğitiminin temel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini;

1. Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek.

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş ve kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek.

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığını kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak.

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek, hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı seçkin bir ortağı yapmaktır.

Özel Amaçlar

Madde 3- Türk eğitim ve öğretim sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek şekilde, düzenlenir ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçları, genel amaçlara ve aşağıda sıralanan temel ilkelere uygun olarak tespit edilir.

Genel amaçların gerçekleştirilmesinde gözetilecek ilkeler 14 madde halinde Milli Eğitim Temel Kanunu'nda sıralanmıştır:

Genellik ve Eşitlik

Madde 4- Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları

Madde 5- Milli eğitim hizmeti, Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri ile Türk toplumunun ihtiyaçlarına göre düzenlenir.

Yöneltme

Madde 6- Fertler eğitimleri süresince ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda çeşitli programlara veya okullara yöneltilerek yetiştirilirler.

Eğitim Hakkı

Madde 7- Temel eğitim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. Temel eğitim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.

Fırsat ve İmkân Eşitliği

Madde 8- Eğitimde kadın-erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.

Maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka gerekli yardımlar yapılır.

Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.

Süreklilik

Madde 9- Fertlerin genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır.

Gençlerin eğitim yanında, hayat ve iş alanlarında olumlu bir şekilde uymalarına yardımcı olmak üzere, yetişkinlerin sürekli eğitimini sağlamak için gerekli tedbirleri almak da bir eğitim görevidir.

Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği

Madde 10- Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılâp ve İlkeleri ve Anayasa'da ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır. Milli ahlak ve milli kültürün bozulup yozlaşmadan kendimize has şekli ilke evrensel kültür içinde korunup geliştirilmesine ve öğretilmesine önem verir.

Milli birlik ve bütünlüğün temel unsuru olarak Türk dilinin eğitimin her kademesinde, özellikleri bozulmadan ve aşırılığa kaçılmadan öğretilmesine önem verilir; çağdaş eğitim ve bilim dili halinde zenginleşmesine çalışılır ve bu maksatla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile işbirliği yapılarak Milli Eğitim Bakanlığınca gereken tedbirler alınır.

Demokrasi Eğitimi

Madde 11- Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak eğitim kurumlarında Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde izin verilmez.

Laiklik

Madde 12- Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilkokullar ve ortaokullar ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin talebine bağlıdır.

Bilimsellik

Madde 13- Her derece ve türdeki ders programları ve eğitim metotlarıyla ders araç ve gereçleri, bilimsel ve teknolojik esaslara ve yeniliklere çevre ve ülke ihtiyaçlarına göre sürekli olarak geliştirilir.

Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli gelişme ve yenileşmenin sağlanması, bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır.

Bilgi ve teknolojik üretmek ve kültürümüzü geliştirmekle görevli eğitim kurumları gereğince donatılıp güçlendirilir; bu yöndeki çalışmalar maddi ve manevi bakımdan teşvik edilir ve desteklenir.

Planlılık

Madde 14- Milli eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insan gücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir.

Mesleklerin ve her kademenin unvan, yetki ve sorumlulukları kanunla tespit edilir. Her derece ve türdeki eğitim kurumlarının kuruluş ve programları bu kademelere uygun olarak düzenlenir.

Eğitim kurumlarının yer, personel, bina, tesis ve ekleri, donatım araç-gereçleri ve kapasiteleri ile ilgili standartlar önceden tespit edilir. Kurumların bu standartlara göre optimal büyüklükte kurulması ve verimli olarak işletilmesi sağlanır.

Karma Eğitim

Madde 15- Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır. Ancak eğitimin türüne göre, bazı okullar yalnızca kız veya erkek öğrencilere ayrılabilir.

Okul ve Ailenin İşbirliği

Madde 16- Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak için okul ile aile arasında işbirliği sağlanır. Bu maksatla okullarda okul aile birlikleri kurulur. Okul-aile birliklerinin kuruluş ve işleyişleri Milli Eğitim Bakanlığı'nca çıkarılacak bir yönetmelikle düzenlenir.

Her Yerde Eğitim

Madde 17- Milli eğitimin amaçları yalnız resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, aynı zamanda evde, çevrede, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.

Resmi, özel ve gönüllü her kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri, milli eğitim amaçlarına uygunluğu bakımından Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine tabidir.

EK-B

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Uyduğu Temel Amaç, İlke, Hedef ve Ana Hizmet Politikasını Teşkil Eden Hususlar

- Devletimize, milletimize, dinimize ve Başkanlığımıza zarar verecek her türlü söz, yazı ve eylemden sakınmak,
- Ülkemizde ve dünyadaki siyasi görüş, düşünce ve faaliyetler karşısında tarafsız ve hepsine eşit mesafede olmak,
- Farklılıkları ülkemizin bir zenginliği olarak kabul edip, toplumun bütününi kucaklayıcı, uzlaştırıcı ve bütünleştirici olmak,
- Toplumsal istikrarı ve huzuru, dini bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği koruyucu ve pekiştirici, din, vatan ve millet sevgisini artırıcı yönde hizmet ve faaliyet yürütmek, zararlı bölücü ve yıkıcı cereyanların olumsuz faaliyetleri karşısında uyarıcılık yapmak,
- Milletimizi maddi ve manevi yönden zaafa uğratarak toplum düzenini bozan kötü ve zararlı alışkanlıklar ve gayr-i ahlaki davranışlardan uzaklaştırmak için aydınlatıcı ve yol gösterici mahiyette rehberlikte bulunmak,
- Çağımızdaki teknolojik gelişmeler ve iletişim imkânlarından, tarihi tecrübe ve birikimlerimizden yararlanarak bilgiye dayalı, ibadet, ahlak ve eğitim eksenli din hizmeti sunmak,
- Dini hükümleri; ilmi bir anlayış içinde dinin özüne uygun ve günümüz ihtiyaçlarını da dikkate alarak, bugünün insanının bilgi kodlarına uygun hale getirmek,
- Yurtiçinde ve yurtdışında din hizmeti sunan özel ve resmi kurum ve kuruluşların faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek, gerektiğinde işbirliği yapmak, rehberlikte bulunmak; Türk Cumhuriyetleri, Balkan Kafkas Ülkeleri Türk ve Müslüman topluluklarındaki soydaş ve dindaşlarımızın da dini konularda aydınlatılmasına yardımcı olmak,

- Avrupa Birliği konusunda Başkanlığı ilgilendiren faaliyetleri yürütmek, dinler arası diyalogla ilgili dünya çapında yapılan çalışmaları takip etmek, diğer din mensuplarıyla hoşgörü çerçevesinde iyi ilişkiler geliştirmek,
- Eğitim ve kültür seviyesi yüksek, beşeri ilişkilerde topluma nc, muhatabını anlayan ve sorunlarına dini çözüm yolları üreten, söz ve davranışlarıyla örnek bir hayat sergileyen din görevlilerine sahip olmak,
- Boşalan müftülük kadrolarını en kısa sürede doldurmak; her il ve ilçeye yeteri kadar vaiz, her cami için imam-hatip ve gerekli görülenler için müezzin-kayyım kadrosu sağlamak ve bu kadrolarda hizmetin gereği olan ehliyete haiz personel istihdam etmek.

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Adıyaman'da doğan Kasım DOĞAN, ilkokul ve ortaokul öğrenimini Adıyaman'da tamamladıktan sonra, 1993 yılında Deniz Lisesi ve 1997 yılında da Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. 1997 yılında deniz subayı olarak meslek hayatına başlayan Kasım DOĞAN, aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başlamış ve 1998 yılında öğrenimini tamamlamıştır. Kasım DOĞAN evli ve bir çocuk babasıdır.